



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

HATIRATLAR IŞIĞINDA SURİYE-FİLİSTİN CEPHESİ

Muhammed UÇAR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

HATIRATLAR IŞIĞINDA SURİYE-FİLİSTİN CEPHESİ

Muhammed UÇAR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Muhammed UÇAR tarafından hazırlanan “Hatıratlar Işığında Suriye-Filistin Cephesi” başlıklı bu çalışma, 03/01/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN (Başkan)

Prof. Dr. Fatih YEŞİL (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYNAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır. Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibarenay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Muhammed UÇAR

¹“**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Fatih YEŞİL** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Muhammed UÇAR

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının konusunun belirlenmesinde beni serbest bırakarak “Hatıralar” üzerinde çalışma yapabilmemi sağlayan ilk tez danışmanım Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK’e öncelikle şükranlarımı sunarım. Bu danışmanlık sürecinde sağlığı bozulan hocama acil şifalar dilerim. Danışmanımın hastalanması sonrasında bir dönem tez danışmanlığını yapan Doç. Dr. Özlem SERT’e tezin notlarının hazırlanması sürecindeki tavsiyeleri için teşekkür ederim. Nihayetinde bir askeri tarih çalışması olan bu tezi kendisiyle tamamlama teklifimi kabul eden ve içtenlikle yardımcı olan nihai danışmanım Prof. Dr. Fatih YEŞİL’e müteşekkirim.

Tezin konusunun oluşturduğu akademik merak ile baştan sona yorumlarımı sabırla dinleyen ve tavsiyeleriyle tezin şekillenmesinde etkin olan arkadaşım Mehmet BOZKURT’a sabrı ve tavsiyeleri için teşekkür ederim. Yine bu çalışmada sabırla bana destek olan kardeşim Ahmet UÇAR’a ve Behiye SEZGİN’e minnettarım.

Türk Tarih Kurumu’nun Kütüphanesi çalışmalarımda önemli bir yere sahiptir. Kütüphanede görevli personelin vazifesini hakkıyla ifa etmesi ve samimi bir şekilde yardımcı olmaları çalışmalarımı kolaylaştırdı. Bu vesile ile kütüphane personellerinden bilhassa Mehmet ESGİN ve Gökçe UÇARSU’ya teşekkür ederim. Ayrıca TTK Kütüphanesinin nadir eserleri, kütüphane internet sayfası üzerinden pdf olarak okuyucuya sunmasını takdir ederim. Umarım bu uygulama diğer kütüphanelerimize de emsal teşkil eder.

“Yıldırım’ın Akıbeti” isimli eserin peşinde iz sürerken içten bir şekilde yardımcı olarak eseri temin edebilmemi sağlayan Ankara Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü personellerinden Onur CENGİZ’e teşekkürlerimi sunarım. Mezkûr eser için ayrıca “Millet Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğüne” teşekkür ederim.

Tez çalışması sırasında 2210-A Genel Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programı kapsamında maddi destek sağlayan TÜBİTAK’a teşekkür ederim.

ÖZET

UÇAR, Muhammed. *Hatıralar Işığında Suriye-Filistin Cephesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Suriye-Filistin Cephesi, neticesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun tasfiye edildiği ve modern Ortadoğu’nun temellerinin atıldığı bir mücadele alanı olmuştur. Yine Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı’ndaki en büyük ve yıkıcı yenilgiyi burada almış, nihayetinde mütareke imzalayarak savaştan çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu ehemmiyetine binaen, cephede görev yapan komutanlar çeşitli vesile ve amaçlarla bu cepheye dair hatıralarını neşretmişlerdir. Bu çalışmada Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) ve mafevki olan rütbelerdeki komutanlara ait 18 hatırat; dış tenkit, mukayese, konjonktür analizi metotları kullanılarak değerlendirilmiştir. Fernand Braudel’in zaman tasnifi kullanılarak, hatırat yazımı “kısa zaman” tasnifi içerisinde bir olay olarak kabul edilmiş ve anlaşılabilmesi için “konjonktür” adı verilen daha geniş ve anlamlı bir zaman dilimi içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı incelenen hatıratlar üzerinden cephedeki lojistik problemine ve sevk-idare tartışmalarına ışık tutabilmektir. Bu değerlendirmeler sonucunda, askeri elitin gözünden lojistik problemi tasvir edilmiş ve sebepleri ortaya konulmuştur. Ayrıca, sevk-idare noktasındaki farklı fikirler ve anlatılar mukayese edilmiştir. Askeri elitin anlatısının sadece askeri terminoloji kullanılarak izah edilemeyeceği, her bir kumandanın aynı zamanda bir şahıs olarak; kültürel çevresinin, travmaların ve popüler fikir cereyanlarının etkisinde kaldığı ve bu etkinin eserlerine ve sevk-idare tarzına sirayet ettiği gösterilmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Suriye-Filistin Cephesi, Hatırat, Lojistik, Sevk-İdare, Konjonktür

ABSTRACT

UÇAR, Muhammed. *The Syrian-Palestinian Front According to Memories*, Master Thesis, Ankara, 2022.

The Syrian-Palestinian Front became a field of struggle, as a result of which the Ottoman Empire was liquidated and the foundations of the modern Middle East were laid. Also, the Ottoman Empire suffered the greatest and devastating defeat in the First World War here, and eventually had to withdraw from the war by signing an armistice. Due to this importance, the commanders working at the front have published their memories of this front for various reasons and purposes. In this study, 18 memoirs of Mülazım-ı Evvel (First Lieutenant) and with commanders in the top ranks; evaluated by using external criticism, comparison and conjuncture analysis methods. Using Fernand Braudel's time classification, memoir writing was accepted as an event within the "short time" classification and its understanding was evaluated within a larger and more meaningful time period called "conjuncture". The aim of the study is to shed light on the logistics problem and the dispatch-administration debates at the front through the analyzed memoirs. As a result of these evaluations, the logistics problem was described from the perspective of the military elite and its reasons were revealed. In addition, different ideas and narratives at the point of administration were compared. The narrative of the military elite cannot be explained using only military terminology, each commander as a person at the same time; It has been tried to show that he was under the influence of his cultural environment, traumas and currents of popular ideas, and that this effect spread to his works and management style.

Keywords

Syrian-Palestinian Front, Memories, Logistic, Dispatch-administration, Conjuncture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
 GİRİŞ	 1
 1. BÖLÜM: HARB-İ UMUMİ VE SURİYE-FİLİSTİN CEPHESİ.....	 9
1.1. CEPHE COĞRAFYASI	10
1.2. KANAL SEFERLERİ.....	12
1.3. GAZZE MUHAREBELERİ.....	16
1.4. MEGİDDO (NABLUS) MUHAREBESİ.....	19
 2. BÖLÜM II: KUMANDANLAR VE HATIRATLARI HAKKINDA.....	 22
2.1. CEMAL PAŞA (1872- 1922).....	22
2.1.1. Cemal Paşa'nın "Hatırat"ı.....	25
2.2. OTTO VİKTOR KARL LİMAN VON SANDERS (1855- 1929)	26
2.2.1. Türkiye'de Beş Yıl (Fünf Jahre Türkei)	27
2.3. MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) PAŞA (1881- 1938)	29
2.3.1. Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919	31
2.4. KRESS VON KRESSENSTEIN (1870-1948)	32
2.4.1. Von Kress'in Hatıratı: Türklerle Beraber Süveyş Kanalına (Mit den Türken zum Suezkanal).....	33
2.5. ALİ FUAD (CEBESÖY) PAŞA (1882-1968).....	34

2.5.1. Ali Fuad Cebesoy'un Eseri: Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu	35
2.6. ALİ FUAD (ERDEN) PAŞA (1853-1957).....	36
2.6.1. Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları-I ve II	37
2.7. MUSTAFA İSMET (İNÖNÜ) PAŞA (1884-1973)	39
2.7.1. İsmet Paşa'nın "Hatıralar"ı Hakkında	41
2.8. AHMET SEDAT (DOĞRUEK) PAŞA (1884 -1955)	42
2.8.1. Ahmet Sedat Hatıratı- Yıldırımın Akıbeti	42
2.9. FAHREDDİN (ALTAY) PAŞA (1880-1974).....	43
2.9.1. Fahreddin Altay Hatıratı: 1917 Kudüs Muharebesi.....	44
2.9.2. Fahreddin Altay Hatıratı: Görüp Geçirdiklerim On Yıllık Harp ve Sonrası.....	45
2.10. HÜSEYİN HÜSNÜ EMİR (ERKİLET) PAŞA (1883-1958).....	45
2.10.1 Erkilet Hatıratı: "Yıldırım" Hakkında	47
2.11. HANS GUHR.....	48
2.11.1. Hans Guhr'un Hatıratı: Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza	48
2.12. ERKAN-I HARP BİNBAŞISI VECİHİ BEY	49
2.12.1. Erkan-ı Harp Binbaşı Vecihi Bey'in Hatıratı- Birinci Cihan Harbine Ait Hatıralarımdan: Filistin Ricatı	50
2.13. FRANZ VON PAPEN (1879-1969)	51
2.13.1. Von Papen'in Hatıratı: der Wahrheitswegasse (Hakikat Yolu)	53
2.14. ÜSTEĞMEN ŞERİF (GÜRALP) BEY (1887-1964).....	54
2.14.1. Şerif Bey'in Hatıratı: 1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3. Süvari Tümenin Harekâtı	55
2.15. CEVAT RİFAT (ATILHAN) BEY (1892- 1967)	56
2.15.1. Cevat Rifat Bey'in Hatıratı: Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları	59
2.16. ŞÜKRÜ FUAD (GÜCÜYENER) BEY	59
2.16.1. Şükrü Fuad Hatıratı: Sina Çölünde Türk Ordusu	60
2.17. FALİH RIFKI (ATAY) BEY (1894- 1971).....	60

2.17.1. Falih Rifkî'nın Hatıratı: Ateş ve Güneş - Zeytindağı Hakkında.....	61
3. BÖLÜM III: HATIRATLARDA ELE ALINAN BAZI KONULAR.....	63
3.1. SURİYE-FİLİSTİN CEPHESİNDE LOJİSTİK MESELESİ.....	63
3.1.1. Lojistik Meselesinin Hatıratlardaki Yansımaları	64
3.1.1.1. Yollar ve Vasıtalar Meselesi	64
3.1.1.2. Su ve Erzak Meselesi	71
3.1.1.3. Giyim Kuşam Malzemesi Kıtlığı Meselesi	75
3.1.1.4. Medine Müdafaasının Filistin Cephesine Lojistik Etkileri.....	78
3.1.1.5. Alman- Türk Teşrik-i Mesai Meselesi	81
3.1.1.6. Suriye-Filistin Cephesi Lojistiğinin İhmal Edildiği İma ve İddiası	85
3.2. SURİYE-FİLİSTİN CEPHESİNDE SEVK VE İDARE TARTIŞMALARI	89
3.2.1. Romani Muharebesi Üzerine Tartışmalar	89
3.2.2. “Yıldırım Ordular Grubu”nun Kurulması, Kullanılması ve İdaresi Meselesi	90
3.2.3. III. Gazze-Birüssebi Muharebesi Üzerine Tartışmalar	102
3.2.4. Kudüs'ün Müdafaası Meselesi.....	108
3.2.5. Nablus Muharebesi Üzerine Tartışmalar	111
3.2.6. Şam Müdafaası Meselesi	119
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	124
EK-1: BÖLGENİN COĞRAFİ BÖLÜMÜ	132
EK-2: SİNA YARIMADASI.....	133
EK-3: DEMİRYOLU VE KARAYOLLARI (1914-1916)	134
EK-4: BİRİNCİ KANAL HAREKÂTI (12-25 OCAK 1915)	135

EK-5: 4NCÜ ORDUNUN ÇÖLDE CEBRİ KEŞİF HAREKÂTI: KATYA TAARRUZU (19-23 NİSAN 1916).....	136
EK-6: 1NCİ KUVVE-İ SEFERİYE’NİN 2NCİ KANAL HAREKÂTI (4-6 AĞUSTOS 1916).....	137
EK-7: 2NCİ KANAL HAREKÂTI: ROMANİ MUHAREBESİ (4-5 AĞUSTOS 1916).....	138
EK-8: KUDÜS’ÜN TAHKİMİ.....	139
EK- 9: 1NCİ GAZZE MUHAREBESİ İNGİLİZ TAARRUZ PLANI VE İKİ TARAFIN DURUMU (7-25 MART 1917)	140
EK-10: 1NCİ GAZZE MUHAREBESİ (27 MART DURUMU).....	141
EK-11: 2NCİ GAZZE MUHAREBESİ 16 NİSAN AKŞAMI İKİ TARAFIN DURUMU 17-18 NİSAN 1917 MUHAREBELERİ	142
EK-12: NABLUS MEYDAN MUHAREBESİ: İNGİLİZ HAREKÂTI.....	143
EK-13: ORİJİNALLİK RAPORU.....	144
EK-14: ETİK KURUL / KOMİSYON İZNİ YA DA MUAFİYET FORMU	146

KISALTMALAR DİZİNİ

Agb : Adı geçen bildiri

Age : Adı geçen eser

Agm : Adı geçen makale

Agma : Adı geçen madde

Agt : Adı geçen tez

ATASE : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

Ed. : Editör

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anksiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Suriye-Filistin Cephesinde görev alan Osmanlı ve Alman komutanların gözünden cephedeki ortak anlatı oluşturan lojistik problemlerini, sevk ve idare noktasındaki anlaşmazlıkları ortaya koymaktır. Bu noktada çalışmamız çeşitli faktörler tarafından sınırlandırılmıştır.

Bunlardan ilki kaynak sınırıdır. Kaynak olarak cephede görev almış Türk ve Alman kumandanlarının hatıralarını temel aldık. Buna sebep hatıraların kişilerin şahsi görüşlerini yansıtmada en verimli kaynaklardan bir tanesi olmasıdır. Ayrıca, bu kaynak türünün konu özelinde ciddi olarak kritiğe tabi tutulmamış olmamasıdır. Bu sebeple tespit edebildiğimiz kadarıyla 18 hatırat, tarafımızdan aşağıda ifade ettiğimiz metod doğrultusunda tetkik edilmiştir. Bu hatıralar:

- 1) Cemal Paşa: *Hatırat (1913-1922)*
- 2) Liman von Sanders: *Türkiye’de Beş Yıl*
- 3) Falih Rıfkı Atay: *Atatürk’ün Hatıraları 1914-1919*
- 4) Von Kress: *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*
- 5) Ali Fuad Cebesoy: *Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*
- 6) Ali Fuad Erden: *Birinci Dünya Savaşında Suriye Hatıraları I-II*
- 7) İsmet İnönü: *Hatıralar*
- 8) Mirliva Sedat: *Yıldırımın Akıbeti*
- 9) Fahreddin Altay: *1917 Kudüs Muharebesi*
- 10) Fahreddin Altay: *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası*
- 11) Hüseyin Hüsnü Emir: *Yıldırım*
- 12) Hans Guhr: *Anadolu’dan Filistin’e Türklerle Omuz Omuza*
- 13) Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Vecihi: *Birinci Cihan harbine Ait Hatıralarımdan: Filistin Ricatı*
- 14) Franz von Papen: *Memoirs*
- 15) Şerif Güralp: *1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye’den Çekilişinde 3. Süvari Tümenin Harekâtı*

- 16) Cevat Rifat Atilhan: *Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları*
- 17) Şükrü Fuad Gücüyener: *Sina Çölünde Türk Ordusu*
- 18) Falih Rıfkı Atay: *Ateş ve Güneş-Zeytindağı*

Çalışmanın ikinci sınırını coğrafya oluşturmaktadır. Suriye-Filistin Cephesi; Suriye, Filistin, Sina, Ürdün ve Hicaz mıntıkalarının kapsayan oldukça geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Biz tezimizde tali cephe durumunda kalan Hicaz cephesini, sürenin getirdiği kısıt sebebiyle kapsam dışında bıraktık. Aksi takdirde konuya “Emir Hüseyin’in İsyanı” meselesini de dâhil etmemiz gerekecek ve çalışmamızın alanı bir yüksek lisans tezi çerçevesinde ele alınamayacak kadar genişleyecektir.

Tezin sınırlarını belirleyen üçüncü faktör ise zamandır. Tezimizde cephedeki ilişkiler imparatorluğun harbe girmesi ile mütareke arasında kalan zaman dönemi (Kasım 1914-Ekim 1918) içerisinde ele alınmıştır.

Araştırmamızın dördüncü sınır hattını ise meselenin sosyolojik boyutu oluşturur. Tezimizde Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) ve üstü rütbeleri tercih etmemizin sebebi askeri okullardan mezun olmuş, askerliği meslek olarak seçmiş bir elitin mezkûr konulardaki şahsi görüşlerini ortaya koymaktır. Bu sebeple biz Osmanlı Ordusundaki askerleri içtimai olarak tasnif etmek ihtiyacı duyduk. Bu doğrultuda Mehmet Beşikçi'nin tasnifi bir kılavuz olarak kullanıldı¹:

Osmanlı Ordusundaki askerleri temelde “muvazzaflar” ve “yurttaş-askerler” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Muvazzaflar ise:

- 1-) Erkan: Mirliya- Müşir arası paşalar
- 2-) Ümera: Kolağası- Miralay arası subaylar
- 3) Zabitan: Mülazım-ı Sâni-Yüzbaşı arası subaylar
- 4-) Küçük Zabitler: Astsubaylar

¹ Aşağıdaki sosyal tasnif için bkz. Mehmet Beşikçi, *Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak*, İletişim Yay., İstanbul, 2019, s. 29.

Olarak dört gruba ayrılmıştır. Biz bu sınıflardan Erkan, Ümera ile Mülazım-ı evvel ve üzeri rütbedeki zabitanı çalışma konumuza dâhil ettik.

Efrad ve İhtiyat zabitlerini ise bir istisna hariç olmak üzere tamamıyla araştırma dışı bıraktık. Bu istisna, cephede görev yapmış olan Falih Rıfkı Atay’dır. Atay’ın dahil edilme sebebi, 4. Ordu Kumandanının özel yazışmalarını yürütmüş olması ve askeri elit arasındaki münasebetlere bizzat şahitlik ederek tezde ele alınan meseleler konusunda değerli bilgiler vermesidir.

Tezimizin son sınırlaması ise tartışma konuları ile ilgilidir. Geniş bir literatür içerisinde irili ufaklı onlarca muharebe üzerine yapılan tüm tartışmaları değerlendirmek, zaman kısıtı sebebiyle mümkün olmayacaktı. Bu sebeple sevk ve idare tartışmalarının en yoğun olduğu belirli muharebeler ele alınmıştır. Bunlar;

- Romani Muharebesi
- Gazze-Birüssebi Muharebesi
- Kudüs Müdafaası
- Nablus Muharebesi
- Şam Müdafaası’dır.

Bu muharebelerin ortak özelliği kaybedilen muharebeler olmalarıdır. İsmet Paşa’nın da hatıratında işaret ettiği gibi müttefik ordularında işler iyi giderken, muharebeler zaferle neticelenirken var olan problemler görmezden gelinebilir. Lakin mağlubiyetler söz konusu olduğunda var olan problemler artık görmezden gelinmez ve müttefikler arasındaki geçimsizlik artar.² Bunun neticesinde eleştirilerin dozajı yükselir. Bundan mütevellittir ki biz yukarıda belirttiğimiz Osmanlı kuvvetlerinin kaybettiği muharebeler üzerindeki tartışmaları ele aldık. Bu muharebeler devam ederken ortaya çıkan ve muharebelere müdahil olan “Yıldırım” teşebbüsünü de cereyan eden muharebelerden ayırmayı doğru bulmadık. Nihayetinde “Yıldırım Ordular Grubu’nun Kurulması, Kullanılması ve İdaresi” üzerindeki tartışmaları da “Sevk-İdare Tartışmaları” kapsamında ele aldık. Bunların dışında kalan irili ufaklı muharebeler, zaferle

² İsmet İnönü, Hatıralar, haz. Sebahattin Selek, Bilgi Yay., Ankara, 2020, s 121.

neticelenen iki büyük Gazze Muharebesi ve Şeria Muharebeleri değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Hatıralar, kişilerin yaşadıklarını hatırlayabildikleri kadarıyla yazıya geçirmesiyle oluşan metinlerdir. Bu türün ilk örnekleri olarak kabul edilen metinler oldukça eskidir. Modern anlamda ise ilk hatırat örnekleri XVI. Yüzyıl Avrupası'nda görülmeye başlanmıştır. Türün modern anlamıyla Türk Edebiyatına bugünkü kullandığımız “Hatırat” kelimesi olarak girmesi ise XX. Yüzyılı bulmuştur.³ Günümüzde “Hatırat” ile eş anlamlı olarak “Anı” kelimesi de kullanılmaktadır.

İnsan elinden çıkmış her yazılı belge gibi hatıratlar da tarih biliminin istifade ettiği bir kaynak türüdür. Öte yandan Hatıraların tarih araştırmalarında bir kaynak grubu olarak değerlendirilmesi ve kullanılması noktasında çeşitli yaklaşımlar mevcuttur.

Örneğin Türkiye'deki arşiv kaynaklarına hâkim bir araştırmacı olan Mübahat Kütükoğlu hatıraların şahsiliğini ifade ederek çapraz sorguya alınması gerektiğini belirtir ve güvenilirliklerinin zayıf olduğunu vurgulamaya çalışır:

*“Hatıraların da tam bir objektiflik içinde yazılması mümkün olmayıp daima hisler ve şahsi görüşler ön planda tutularak kaleme alınacaklarından diğer eserlerle karşılaştırılmadan, yani tenkidi yapılmadan kullanılmaması gerekmektedir.”*⁴

Ülkemizde hatıralar üzerine en fazla çalışma yapan tarihçilerden olan Ali Birinci ise hatıraların dış tenkidi noktasına büyük bir ehemmiyet verir. Hatıraları şahsi evraklar olarak tanımlayarak resmi-şahsi evrak ayrımına gider. Birinci, resmi evrakın devletin; şahsi evrakın ise halkın sesi olarak görülebileceğini belirtmektedir.⁵ Bir hukuk kaidesi olan “audi alterem partem- karşı tarafı da dinle” kaidesinin tarih için de geçerli olduğunu vurgulayarak, aynı konu üzerinde farklı görüşler beyan eden hatıraların ve

³ Hatıra türünün tarihçesi ve Türkçe Hatıra Literatürünün bir bibliyografyası için bkz. M. Orhan Okay, “Hatırat”, *TDVİA*, İstanbul, 1997, s 445-449.

⁴ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, TTK Yay., Ankara, 2014, s 25.

⁵ Ali Birinci, *Tarihin Hududunda: Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meselesi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2012, s 38.

belgelerin mukayese edilmesi gerektiğini belirtir.⁶ Hatıraları “tarihi gerçek mozaikinin ayrı ayrı parçaları” olarak gören Birinci, çok sesliliğin ehemmiyetini vurgular.⁷

Hatıralar konusunda ciddi teorik çalışmalar yapan isimlerden birisi de Mehmet Beşikçi’dir. Beşikçi’nin yaptığı son çalışmalarla bu alanda geniş bir teorik çerçeve çizdiği hatıraların okunması noktasında bir model ortaya koyduğu görülür.⁸ Beşikçi ilk olarak yukarıda belirttiğimiz klasikleşmiş yaklaşımları tenkit eder. Resmi evrak-şahsi evrak ayrımının yanıltıcı olabileceğini örneklerle izah etmeye çalışır. Özellikle bizim incelediğimiz dönem olan 1914-1918 tarih aralığı arasında muharebe raporları ile tutulan günlük ve hatıratların iç içe geçtiğini delilleriyle gösterir. ATASE arşivindeki birçok muharebe raporunun aslında hatırat ve günlük hüviyeti taşıdığını ortaya koyarak bu ayrımın sakıncalarını ortaya koyar.⁹ Biz bu risklerin varlığını kabul ederek ve dikkat edilmesi gerektiğini belirterek resmî belge-şahsi belge ayrımını yine de yaptık. Zira devletin belirli bir format dahilinde yazılmasını istediği evrak ile şahsın bu şablonlar dışına çıkarak yazabildiği evrakı ayırmayı meselenin anlaşılabilmesi için gerekli gördük.

Beşikçi, benlik belgeleri içerisinde değerlendirdiği hatıraların şahsiliği probleminde çözüm olarak üç kavrama odaklanmak gerektiğini belirtir. Bunlar; Kişisel Hafıza, Kişisel Tecrübe ve Anlatıcıdır. Hafıza, durağan ve sabit bir kavram değildir ve hatırlama eyleminin çeşitli etkiler altında sürekli bir yeniden üretim olduğunu ifade eder. Kişisel Hafıza (veya hatırlama) ile kişisel tecrübe birbirinden farklıdır. Tecrübe bir anlık eylem olarak değil sürekli devam eden bir süreç olarak değerlendirilebilir. Hatırlama sürecinde olduğu gibi çeşitli etkenler tecrübe üzerinde de etkilidir. Anlatıcı kavramı ile ifade edilen şey ise otobiyografik bir metnin anlaşılabilmesinin yazarının anlaşılmasına bağlı olması ve metnin o yazar tarafından yazıldığına okuyucunun inanması durumudur.¹⁰

⁶ Age, s 38; Ali Birinci, “Hatırat Türündeki Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: XIV, Temmuz 1998, sayı 41, s 619,

⁷ Birinci, *Tarihin Hududunda*, s 39.

⁸ Beşikçi, age, s 76-80.

⁹ Age, s 64-72.

¹⁰ Age, s 46-58.

Beşikçi'nin yaklaşımında en çok dikkat çeken noktalardan birisi de hatıraların bağımsız olarak araştırmanın öznesi haline gelebilmeleri ve hatıralardaki sübjektifliğin ve hatta çarpıtmaların hakikatin anlaşılmasına hizmet ettiğinin vurgulanmasıdır. Bu hususta Beşikçi, Stanley Fish'i takip eder. Ufuk açıcı niteliği sebebiyle Fish'in bu husustaki sözleri aynen alıntılanmayı hak etmektedir: "Otobiyografi yazarları yalan söyleyemezler, çünkü bilerek veya bilmeyerek ne söylerse söylesinler, uydurma bile olsa, aslında kendilerine dair bir hakikati ifşa etmektedirler."¹¹ Bu bakımdan otobiyografik metinler okunurken dikkat edilmesi gereken bazı hususların bulunduğu altı çizilmelidir:¹²

1. Anlatı yazarının kendisini ve tarihsel dönemini anlamak
2. Okur Kitlesini Anlamak
3. Otobiyografik "Ben Öznesini" Anlamak
4. Kimliği Anlamak
5. Zaman Boyutunu Anlamak
6. Anlatının Tutarlılığını ve Nasıl Sona Erdiğini Anlamak
7. Travmayı anlamak
8. Kanıtları anlamak
9. Tecrübeyi Anlamak
10. Anlatının ortak çalışmaya dayalı olup olmadığını anlamak.

Bu modelin araştırmacılara ilham vermesi, elinde hazır bir kontrol listesi oluşturması bakımından çok faydalı olduğunu ve kullanılmasının araştırmacının işini oldukça kolaylaştıracağını belirtmek gerekir.

Neticede hatıraların diğer resmi evrak karşısında daha fazla şahsiliğe sahip olduğuna dair bir uzlaşıdan bahsetmek mümkündür. Şahsiliği dolayısıyla hatıraları komutanların; lojistik problemler, sevk ve idare noktasındaki anlaşmazlıklar bağlamındaki görüşlerini ortaya koyabilmek için temel kaynak olarak kullanmayı tercih ettik. Nitekim bu şahsiliği ya da farklı görüşleri ortaya koymaya çalışacağımız tezimizin temel

¹¹ "Autobiographers cannot lie because anything they say, however mendacious, is the truth about themselves, whether they know it or not.", Stanley Fish, Just Published: Minutiae Without Meaning, New York Times, 7 Eylül 1999, s.A19.

¹² Bu başlıklar ve daha fazla izahat için bkz. Age 76-80.

hedeflerinden birisi de cephede fiili olarak hizmet veren komutanların mezkûr meseleler hakkındaki görüşlerini tespit edebilmek ve gösterebilmektir. Subjektiflik dolayısıyla hatırat türünün anlaşılması yazarının anlaşılmasına da bağlıdır. Yazar, hakkında malumat sahibi olunması yaptığı yorumların doğru bir biçimde değerlendirilebilmesini sağlayacaktır. Bunun için de yazarın biyografisinin irdelenmesi gerekmektedir. Ancak tezin odak noktasının dışında kalması sebebiyle bu çalışmada ele alınan hatıratların yazarlarının kısa biyografileriyle yetindik.

Bir hatıratın değeri lenmesinde rol oynayan en önemli hususlardan birisi de yazıldığı dönemin “konjonktür”üdür. Bir andaki konjonktürü yani “toplu durumu” bilmek, anlatılan olayın bağlamı hakkında bize önemli veriler sağlar ve olası tahrifleri tespit etmeyi kolaylaştırır. Bu bağlamda ilk akla gelen sorulardan birisi konjonktür kavramının anlamına dairdir. Konjonktür kelimesi halihazırda iktisat kavramı olarak kullanılmakta ve “ekonominin belli bir andaki durumu”nu karşılamaktadır. Kelimenin aslı Latince “conjuctura” fiilinden türetilmiştir. Conjuctura, “Belirli etkenler bütünü sonucı olan durum, koşulların bir araya gelişi” manasına gelmektedir. 17. yüzyıldan itibaren olguların durumu anlamında kullanılan “konjonktür”, 18. yüzyılda tüccarlar tarafından benimsenmiş ve 19. yüzyılda halihazırdaki iktisat kavramı olarak kullanılmaya başlamıştır.¹³ Konjonktür kavramının tarihçilikte etkin kullanımı Annales Ekolünün önde gelen isimlerinden Fernand Braudel’in çalışmalarıyla popüler hale gelmiştir. Braudel, tarihsel zamanı üç düzleme¹⁴ ayırmıştır:

A düzlemi: Olayın, anlık olanın izahını barındıran tarihsel düzlemdir ve “kısa zaman” olarak da tesmiye edilir. Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı olayı buna örnek verilebilir.

B düzlemi: Benzer özellikler gösteren 10- 100 yıllık zaman dilimlerini kapsayan, süreçlerdir. Bu süreçler blok özelliği taşır ve Braudel bunların “konjonktür” olarak tesmiye edilebileceğini ifade eder. Türkiye’de 1950-1960 arasını kapsayan Demokrat Parti Dönemi ortak özellikler taşıyan bir konjonktürü yansıtır.

¹³ Etimolojik veriler için baknz; Kurtar Tanyılmaz, *Konjonktür Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,1994, s. 3.

¹⁴ Zamanın üçlü düzlemde incelenmesi için bkz. Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, ter: Metin Kılıçbay, İmge Yay., İstanbul,1996, s 59. (Düzlem örneklendirmeleri bize aittir.)

C düzlemi: Konjonktürü aşan bir nitelik gösterir ve “uzun zaman” olarak tesmiye edilir. Aslında bu coğrafyanın insanoğlunun kaderini tayin etmesinin hikâyesidir. Coğrafya’nın tek sebep olarak değil ama ilk sebep olarak tarihi şekillendirdiğini anlatır. Bu konuda örnek olarak Anadolu coğrafyasında kurulan devletlerin ya görece kısa bir zaman diliminde yıkılması ya da imparatorluğa tebeddül etmesi verilebilir. Bu, coğrafyanın yarattığı tarihtir ve binlerce yılı kapsayabilir. Hititler, Doğu Roma ve en son olarak Osmanlı imparatorluğu bu tarihsel sürecin verileri olarak örneklendirilebilir. Avrupa’nın hükmedilmesi zor coğrafyası sebebiyle tarih boyunca tek bir siyasi otorite tarafından kontrol edilememesi yine bu düzlemin ortaya koyduğu tarihsel bir veridir.

Bu veriler ışığında bizim çalışmamızda konjonktür ilk olarak, Latince fiil kökündeki “Belirli etkenler bütünü sonucunu alan durum, koşulların bir araya gelişi” manasında kullanılmıştır. Bu ifade Braudel’in modeliyle de uyumludur. Hatıranın yazılması ve yayınlanması bizce A düzleminde ele alınabilecek tarihsel bir olaydır. Hatıratın tam olarak anlaşılabilmesi B düzlemine geçip konjonktürle ilişkisini ortaya koymayı gerektirir. Bu çalışmada hatıraların anlaşılabilmesi için elzem olan konjonktürel değerlendirilmelerde bulunulmuş ancak çalışmanın odak noktasının dışında kaldığı için ayrıca geniş konjonktür değerlendirmeleri yapılmamıştır.

Hatıratlar üzerinden değerlendireceğimiz mezkûr konuların anlaşılabilmesi için cephedeki büyük muharebeler hakkında bilgi vermeyi zorunlu gördük. Dolayısıyla çalışmamızın ilk bölümü cephedeki muharebelerin kısa bir tasvirine ayrılmıştır. Bu tasvirin hatıralarda ele alınan muharebelerle ve bu muharebeler üzerine yapılan tartışmalarla sınırlandırıldığı belirtilmelidir. Hatıratların anlaşılmasına zemin oluşturması açısından çalışmanın ikinci bölümünde hatırat yazarları ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Hatıratlarda yukarıda belirtilen konuların nasıl ele alındığı ise çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır.

1. BÖLÜM: HARB-İ UMUMİ VE SURİYE-FİLİSTİN CEPHESİ

Harb-i Umumi ya da günümüzdeki isimlendirme ile I. Dünya savaşı Avrupa devletleri arasındaki emperyal mücadelenin bir sonucudur. Almanya ve İtalya'nın 19. yüzyılda siyasi birliklerini tamlayarak bu mücadeleye dâhil olmaları dünya üzerindeki güç dengelerini ciddi şekilde sarsmıştır. İngiltere-Rusya arasındaki “Büyük Oyun” ve İngiltere-Fransa arasındaki sömürge rekabeti Alman İmparatorluğunun yükselişi karşısında gölgede kalmaya başlamıştır. Neticede bu eski rakipler yeni emperyal güçlere karşı bir blok oluşturmuşlardır. Böylece “Entente” (İtilaf Kuvvetleri) adı verilen blok ortaya çıkmıştır.

Diğer tarafta ise Pan-Slav idealleri ve Rusya emperyalizmi karşısında Pan-Germen ideali ve Alman emperyalizmi, Alman ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları bünyesinde bir blok olarak tecessüm etmiştir. Sömürgecilik yarışına geç katılan İtalyanların da zayıf bir şekilde eklenmesiyle “Mittelmächte” (Merkezi Kuvvetler-İttifak Devletleri) bloğu ortaya çıkmıştır.

Bloklar arasındaki karşılıklı savaş hazırlıkları ve gergin ortam 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da yaşanan suikastla kısa sürede bir dünya savaşına tebeddül etmiştir. Osmanlılar ise bu süreçte Balkan savaşlarında yaşanan hezimetin etkisiyle devletin varlığını muhafaza etmek maksadıyla düvel-i muazzamadan en az birisiyle ittifak kurmak için uğraşmaktaydı.¹⁵ Bu amaçla, en büyük düşman olarak gördükleri Rus Çarlığının bile kapısını çalmışlardı.¹⁶ Neticede Osmanlı ittifak teklifine müspet yanıt veren tek ülke Alman İmparatorluğu oldu. İki devlet arasında gizli bir ittifak yapıldı.

Bu ittifak ve özellikle Enver Paşa'nın şahsında somutlaşan Turancı idealler, Rus Ordularının Tannenberg'de uğradığı büyük bozgunla (30 Ağustos 1914) Osmanlıları Rus Çarlığı aleyhine harekete geçmeye teşvik etti. Goben- Breslav vakasıyla İmparatorluk bir oldu-bitti neticesinde harbe dâhil oldu.

¹⁵ I. Dünya Savaşına giden süreç hakkında daha fazla malumat için bkz. A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2002.

¹⁶ David Fromkin, *Barişa Son Veren Barış*, ter: Mehmet Harmancı, Epsilon Yay., İstanbul, 2018, s 47.

Balkan savaşında utanç verici bir hezimete uğrayan Türkler, Harb-i Umumi'nin gidişatı üzerinde büyük bir etki yarattılar. Coğrafyayı silah olarak kullandılar ve Boğazları kapatarak Rus Çarlığı'nı yavaş yavaş tüketmeye yönelik bir strateji izlediler. İngiliz ve Rus tümenlerini farklı cephelerde bağlayarak Alman ordularının yükünü hafiflettiler. Hilafet makamını kullanarak hasım güçlerin sömürge bölgelerinde isyanlar çıkardılar. Böylece ordularıyla savaşı bitirecek bir hamlede bulunamayacak durumda olmalarına rağmen savaşı uzattılar ve müttefiklerine önemli bir yardımda bulunmuş oldular.

Bu bağlamda Suriye-Filistin Cephesi, Osmanlıların önemli miktarda İngiliz kuvvetini bağladıkları ve onlarla dört yıllık uzun bir mücadeleye giriştikleri bir cephe'dir. Bu cephede savaş süresince yaşanan gelişmeler bugün "Ortadoğu" olarak tesmiye edilen bölgeye çok boyutlu ve derin bir şekilde etki etmiştir. Süveyş Kanalı'ndan başlayan cephe, Sina Yarımadasını, Filistin, Ürdün ve Suriye topraklarını kapsar.¹⁷ Buradaki mücadeleler temel olarak müttefikleri tarafından desteklenen Osmanlı Kuvvetlerinin iki büyük taarruzu ve İngiliz karşı taarruzu şeklinde cereyan etmiştir.

1.1. CEPHE COĞRAFYASI

Suriye-Filistin Bölgesi; şimalde Anadolu, şarkta Irak, cenubda Arab Yarımadası ve garbda ise Mısır ve Akdeniz ile çevrelenmiştir. Suriye ve Filistin, Mümbit Hilal olarak tesmiye edilen bölgenin batı kanadında yer almaktadır. Sina yarımadası ise çöllerle kaplı olup, meskûn mahalle pek rastlanmaz. Cephedeki önemli muharebeler; Sina Yarımadası ve Filistin'de yoğunlaşmıştır. Suriye ise ancak Türk ordularının Nablus bozgunu sonrasındaki ricatlarında tali muharebelere sahne olmuştur.

Sina Yarımadası, Asya ve Afrika kıtalarının kesişim noktasını oluşturur. Bölge şarkta Lut gölü ve Akabe körfezi, cenubda Kızıldeniz, şimalde Akdeniz ve garbda Süveyş kanalı ile tahdid olunmuştur. Yarımada Tih Sıra Dağlarıyla ikiye ayrılmaktadır. Bu dağların kuzeyine Tih Sahrası veya Sina Sahrası denilmektedir. Güneyine ise Tur-u Sina denilmektedir. Çöl temelde toprak yapısına göre taş çölü ve kum çölü olmak üzere ikiye ayrılır. Taş Çölü, Sina ile Arap Yarımadasının kesişim noktasında yoğunluk

¹⁷ Hicaz Bölgesindeki mücadelede bu cephe kapsamında değerlendirilebilir. Lakin biz süre kısıtı sebebiyle tezimizde Hicaz'daki mücadeleyi kapsam dışı bıraktık.

gösterir. Kanal istikametinde batıya doğru gidildikçe kum çölü taş çölünün yerini alır. Taş çölü genel olarak orduların ikmali için kum çölünden daha elverişlidir. Çünkü zemin, tekerlekli araçların ilerlemesi için kum çölüne nispetle daha müsaittir.

Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra bölgenin stratejik ehemmiyeti daha da artmıştır. İngilizlerin Mısır'ı işgali sonrasında İngiltere bu bölgeyi Osmanlılara karşı doğal bir savunma hattı olarak görmüştür. Bunun sebebi Sina Yarımadası'nın insan yaşamına uygun olmamasıdır. Bölgede çetin bir çöl iklimi hüküm sürmektedir. Yarımada'da sınırlı da olsa var olan yerleşim bölgeleri sahil mıntıkasında bulunmaktadır. (Hac yolu üzerindeki Kalatül Nahl bunun tek istisnasıdır.) Bunlardan en önemlisi Akdeniz Sahili'ndeki El-Ariş kasabasıdır. Yarımada üzerindeki var olan kara yolları(kervan yolları) sahil şeritlerini takip etmektedir. Sahil şeritlerindeki su kaynakları iç bölgelere göre daha temiz ve kullanıma müsaittir. Bu bölgedeki birçok yer üzerinde hiçbir bina bulunmayan bedevi yaylaklarından ibarettir. Osmanlı Orduları Kanal Seferleri esnasında deniz hâkimiyeti İtilaf kuvvetlerinde olduğu için sahil mıntikasını değil koşulların en ağır olduğu Yarımada'nın iç bölgelerindeki, güzergâhları kullanmak mecburiyetinde kalmışlardır.

Filistin ise Şeria Vadisi ile Kuzey-Güney istikametinde ortasından ikiye ayrılmıştır. Böylece Şeria Dağları ortaya çıkmıştır. Şeria vadisinde, kuzey-güney istikametinde akar Lut Gölüne dökülen Şeria Nehri bulunmaktadır. Lut Gölü, içme suyu olarak ve tarım-hayvancılık faaliyetlerinde kullanılmayacak kadar suları tuzlu bir göldür. Batı Şeria Dağları ile Akdeniz arasındaki sahil şeridi kuzeyden güneye Birüssebi mevkiine kadar uzanan verimli ovalara sahiptir ve Akdeniz iklimi dairesindedir. Şeria vadisinde ise sert bir çöl iklimi hakimdir. Filistin'in kuzeybatısında Cermel Dağ silsilesi bulunmaktadır.¹⁸ Cermel Dağ Silsilesinin şimalinde ise Suriye bulunmaktadır. Türk Orduları harpteki son büyük muharebeleri bu dağ silsilesinin önündeki düzlükte yapmışlardır.

¹⁸ Bölgenin coğrafyası konusunda birbirini tamamlar nitelikte iki eser temel alınmıştır. Bölge coğrafyası hakkında daha fazla malumat için baknz. Yahya Okçu ve Hilmi Üstünsoy, *Birinci Dünya Savaşında Türk Harbi: Sina Filistin Cephesi*, Genelkurmay ATASE Yay, Ankara,1979, s 12-71; Necmi Koral, Remzi Önal vd., *Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Genelkurmay ATASE Yay, Ankara,1985, s 30- 34.

1.2. KANAL SEFERLERİ

Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı¹⁹, dünyanın en önemli ticaret ve ulaşım noktalarından birisidir. İngiltere'nin en büyük sömürgesi olan Hindistan'ı elde tutabilmesi için kritik bir ehemmiyete sahiptir. Özellikle Hindistan, Avustralya, Yeni Zellanda kolonilerinden gelen askerler büyük ölçüde bu yol kullanılarak Avrupa cephelerine sevk edilmektedir. Süveyş Kanalı, ehemmiyetine binaen İngiliz ordusu ve donanması tarafından korunmaktadır.

Savaşın başında savaşın kısa sürede biteceğini düşünen Osmanlı ve Alman Genelkurmayları; Alman Kuvvetlerinin Fransa'ya öldürücü darbeyi vurabilmesi için bağlayabildikleri kadar düşman kuvvetini Osmanlı cephelerinde bağlamayı hedeflemişlerdir.²⁰ Bu düşünce Kanal'a karşı Osmanlı hareketinin en önemli sebebini teşkil eder. Diğer taraftan taarruz beklenenden daha etkili olursa İngiliz işgali altındaki Mısır'ın kurtarılması da mümkün olacaktır.

İlk sefer fikri Sarıkamış taarruzu ile yaşittir. Sefer hazırlıklarını Enver Paşa bizatihi takip etmiştir. 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa'dan Suriye-Filistin sahillerini savunmak için gerekli tedbirleri almasını ve Mersinli Cemal Paşa komutasındaki 8. Kolordu'yu Kanal'a taarruz için hazırlamasını istemiştir. Bu doğrultuda Osmanlı ordusundaki Alman uzmanlardan von Kress de Mersinli Cemal Paşa'nın emrine verilmiştir. Ayrıca Bedevilerden yardımcı kuvvetler sağlamak için bazı mutemedlerini vazifelendirmiştir. Zeki Paşa'nın özellikle Kanal Seferine karşı muhalefeti Enver Paşa'yı, 4. Ordu Komutanlığına Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yı atamaya sevk etmiştir. Cemal Paşa, geniş yetkilerle donatılarak vazifeyi kabul etmiştir. (13 Kasım 1914) Cemal Paşa;

- Erkan-ı Harbiye Reisi olarak von Frankenberg
- Birinci Şube Müdürü olarak Kolağası Ali Fuad Bey (Cebesoy)
- İkinci Şube Müdürü olarak ise Kolağası Refet Bey (Bele)'i atamıştır.

¹⁹ Süveyş Kanalı hakkında daha fazla malumat için bkz. Yahya Okçu ve Hilmi Üstünsoy, *Age*, s 15-17.

²⁰ Mesut Uyar, "Sanders Askeri Yardım Misyonu (1913-1918)", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, sayı 30, Güz 2019, s 53.

Cemal Paşa, orduların komutasını devr aldığı anda harekât planını hazır bulmuştur. Cemal Paşa, daha komutayı devr almadan von Kress hareketin planını oluşturmıştır. İngilizlerin Mısır'da bulunan 150.000 askeri 200 km'lik hat boyunca konuşlandırılmıştır. Bu sebeple harekât baskın taarruzu şeklinde planlanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı kuvvetleri Sina'nın askeri bir harekât için en elverişsiz bulunan orta kısmından, Tih Sahrası içinde, hareket etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bölgedeki lojistik problemleri sebebiyle harekâta sadece 8. Kolordu'nun 25. Tümeni ve ayrıca bir alay gücünde kuvvet katılmıştır.

Birüselim'de toplanan sefer kuvvetleri 15 Ocak 1914'te harekete geçmişler ve 2 Şubat'ta Osmanlı Kuvvetleri taarruz için 3 kol halinde Kanal kıyısında mevzilenmiştir. Plana göre, sağ kol kuvvetleri Kantara'ya, sol kol kuvvetleri de Süveyş'e karşı gösteri taarruzu yapacaktı. Merkez kuvvetleri ise 12000 kişiyle Kanal'ı geçip İsmailiye'yi zapt edecekti. Planın başarısı, baskın etkisi yaratmasına ve Mısır Müslümanlarının savaşa katılmasına bağlanmıştı.

3 Şubat'ta, plan doğrultusunda harekete geçilmiştir. Ancak gecikmeler sebebiyle şafak vaktine sarkan tombazların Kanal'a indirilmesi İngilizler tarafından fark edilmiştir. Neticede İngilizlerin müdahalesiyle Kanal'ı geçmeyi başaran yaklaşık 600 asker esir düşmüş, tombazlar ise İngilizler tarafından batırılmıştır. 4. Ordu komutanı Cemal Paşa, kurmay heyeti ve komutanlarıyla da müşavere ederek ricat emri vermiştir. 15 Mart'ta geri çekilen Osmanlı kuvvetleri harekât üssü olan Birüselim'de toplanmıştır.²¹ Ordu takibe maruz kalmadan güven içerisinde geri dönmüştür. Lakin bu baskın, Türklerin Kanal'a bir saldırı düzenlemeyecekleri yönündeki algıları boşa çıkarmış ve İngilizleri Kanal'ın müdafaası hususundaki tedbirleri gözden geçirmeye sevk etmiştir.

Bu başarısızlık, Cemal Paşa tarafından bir keşif seferi olarak değerlendirilmiş ve hemen ardından ikinci bir sefer için hazırlıklara başlanmıştır. Lakin 25 Nisan 1915'te İngiliz ve

²¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 1996, C IX, s 424-428; *Birinci Dünya Savaşında Türk Harbi: Sina Filistin Cephesi*, Genelkurmay ATASE Yay, Ankara, 1979, s 167-242. I. Kanal seferi hakkında geniş malumat için bkz. Cemil Çelik, *Birinci Dünya Savaşı'nda Sina-Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999; Yahya Okçu ve Hilmi Üstünsoy, age, s 167-242; İsmet Üzen, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kanal Seferleri (1915-1916)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s 125-268.

Fransız kuvvetleri Gelibolu'ya çıkmıştır. Çanakkale cephesinin desteklenmesi amacıyla 4. Ordunun 8, 10 ve 25. Tümenleri bu cepheye gönderilmiştir. İkinci sefer de ertelenmiş lakin hazırlıklara devam edilmiştir.

Taarruz amacına matuf olarak yeni demiryolu hatları oluşturulmuş, ayrıca çölde yeni su kuyuları açılarak motorlarla donatılmıştır. Bu esnada Sırbistan'ın savaş dışı kalmasıyla (24 Kasım 1915) Osmanlı Devleti ile Alman İmparatorluğu arasındaki kara koridoru açılmıştır. Bu sayede Kanal hareketinin desteklenmesi amacıyla Almanya'dan 6 makineli tüfek bölüğü, 150 mm'lik bir obüs bataryası, 100 mm'lik bir top bataryası, 4 uçaksavar takımı, iki filodan kurulu bir hava grubu, bir muhabere ve iki telsiz takımı, dört kamyon takımı, 210 mm'lik bir havan bölüğü, iki seyyar hastahane; Avusturya'dan 12 toplu bir dağ taburu gönderilmiştir. Gönderilen bu kuvvetler "Paşa kolu" olarak tesmiye edilmiştir. Bu birlikler ancak 1915 yılının Temmuz ayı ortalarında cepheye intikal edebilmiştir. Yapılan tüm hazırlıklara rağmen Osmanlı Ordusunun lojistik kabiliyeti büyük ölçüde bir taarruzu karşılayabilmekten uzaktır.

1916 Ocak'ında Çanakkale'den ordularını çeken İngilizler, bu kuvvetleri ilk olarak Mısır'a getirmişlerdir. Böylece Mısır'daki toplam kuvvetleri 13 tümeni ve toplam asker mevcudu 300.000'i bulmuştur. Mart'tan itibaren çöl üzerinden yeni bir taarruzu muhal görmüşler, buradaki kuvvetlerinin bir kısmını Avrupa, Selanik ve Irak cephesine kaydırmışlardır. Temmuz'a gelindiğinde Kanal bölgesindeki kuvvetler, dört piyade tümeni, bir Anzak Kolordusu ve bir süvari tümeninden ibaret kalmıştır. Ayrıca Kanal'ın doğu tarafına geçerek taarruz için hazırlıklara başlamışlardır. İngilizler, bu hazırlıklarla meşgul olurken bölgedeki zayıf Türk birlikleri keşif taarruzlarıyla onları rahatsız etmişlerdir. Bunlardan en meşhuru bir İngiliz Alayı'nın büyük ölçüde esir alındığı Katya Baskını'dır. (23 Nisan 1916)

Haziran 1916'da Hicaz Emiri Hüseyin'in isyanıyla bölgedeki Osmanlı birliklerinin durumu daha da kötüleşmiştir. Bölgeye kuvvet sevk edilmesine rağmen isyan kontrol altına alınamamıştır. Asiler 1916 Temmuz'unda Kabe'nin içinde bulunduğu kutsal şehir Mekke'yi ele geçirmişlerdir. Bu şartlar altında, 3. Tümen ve Paşa Kolu ile bağlı birliklerinden oluşan bir sefer kuvveti oluşturularak komutası Alman Albay'ı von Kress'e tevdi edilmiştir. 4. Ordu Komutanlığı'na bağlı olan Kuvve-i Seferiye'nin

yekunu 20000 asker olmakla beraber bunun ancak 10000'i muhariptir. Bu kuvvetlerle Kanal'a yapılacak bir taarruzun hedefe ulaşmasının mümkün olamaması dolayısıyla Kanal'ın doğusuna geçen İngilizleri taciz etmek seferi kuvvetin temel vazifesi olarak belirlenmiştir. Böylece daha fazla düşman askerinin çölde bağlanması hedeflenmiştir. Bu amaçla 16 Temmuz 1916'da El-Ariş'ten harekete geçen Kuvve-i Seferiye temelde iki büyük kol halinde çölde ilerlemiş ve 4 Ağustos'ta Romani'de İngiliz tahkimatına taarruz etmiştir. Müdafiler 52. Tümen, 53. Tümen'den bir piyade tugayı ve iki piyade taburundan müteşekkildir. Anzak Süvari Tümeni ise ihtiyat olarak ayrılmıştır. Von Kress'in müdafileri güneyden kuşatma planı, Anzak Süvarisinin hücumları ile bozulmuştur. Kuvve-i Seferiye kuşatma yapmaya çalışırken 39. Piyade Alayı komutanı ile birlikte esir düşmüştür. Aynı günün akşamında von Kress ricat emri vermek mecburiyetinde kalmıştır. Lakin bu emir vaktinde 32. Piyade Alayına ulaşamadığı için bu alayda 39. Piyade Alayı'nın makus talihini paylaşmış ve tümüyle esir düşmüştür. Ricat esnasında düşman süvarisi tarafından taciz edilen Kuvve-i Seferiye en son 9 Ağustos'ta Birülabd'da gerçekleşen muharebede muvaffak olmuş ve 14 Ağustos'ta hareket üssü olan el-Ariş'te toplanmıştır. Harekât taktik açıdan başarısız olmakla beraber, daha fazla İngiliz kuvvetinin bölgeye bağlanmasına hizmet etmiştir.²²

Bu başarısızlık, İngilizleri Mısır'da tuttıkları kuvvetlerini ileri sürerek Kanal'ı muhafaza etme fikrine zorlamıştır. Böylece İkinci Kanal Harekâtı'ndaki Romani Felaketi'nden sonra İngiliz taarruzları başlamıştır. İngilizlerin Kanal'ı müdafaa stratejisi Siyonizm'in Arz-ı Mevud idealiyle karışmış²³ ve Mekke Emiri Hüseyin'in saltanat hırsının²⁴ ilavesiyle bölgede üçlü bir ittifak halinde Osmanlılara karşı taarruza geçmiştir. Sina'daki küçük Osmanlı garnizonlarını imha ederek ilerleyen İngilizler, 1917 yılında Gazze-Birüssebi müdafaa hattında iki kez Osmanlılar tarafından durdurulmuştur.

²² İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yay., Ankara, 2021, s. 181-183. II. Kanal seferi hakkında geniş malumat için bkz. Okçu ve Üstünsoy, age, s. 338-393; Üzen, agt, s. 269-491.

²³ Siyonizmin İngiliz siyasetinde ve Nablus felaketine giden yolda ne denli etkili olduğunu ortaya koyan bir inceleme için baknz. David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, çev. Mehmet Harmancı, Epsilon Yay., İstanbul, 2008, s. 223-247.

²⁴ Cleveland, Emir Hüseyin'in saltanat hırsını "*Kendisi Arap milliyetçisi değildi ve Arapçılık ideolojisi terimleriyle düşünmüyordu. Şerif ve Mekke emiri olarak konumunu, ailesi adına bir krallık ya da prenslik elde etme yolunda kullanan hırslı bir hanedan kurucusuydu.*" diyerek teşhis eder. Baknz. William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitabevi, İstanbul, 2008, S. 180.

1.3. GAZZE MUHAREBELERİ

Gazze-Birüssebi Hattına büyük çaplı ilk taarruz 26 Mart 1917 tarihinde olmuştur. 24 Mart'ta 4. Orduya bağlı Kuvve-i Seferiye Albay von Kress komutasında batıdan doğuya, Gazze ve Cemame'de 3. Piyade Tümeni, Teleşşeria da 16. Piyade Tümeni, Birüssebi'de ise 3. Süvari Tümeni olacak şekilde mevzilenmiştir.²⁵ Esas taarruz hedefi olan Müdafî Türk kuvvetleri ise (Binbaşı Tiller idaresindeki Gazze Garnizonu), iki piyade alayı, bir piyade taburu ve beş bataryadan(22 top) ibarettir.²⁶ Buna mukabil General Sir Archibald Murray komutasındaki Mısır Seferi Kuvveti (EEF), üç piyade (52,53 ve 54. Piyade tümenleri), iki süvari tümeni (Anzak Atlı Tümeni ve İmparatorluk Atlı Tümeni) ve bir hecin süvari• tugayı ile taarruz etmiştir. Ayrıca İngiliz Donanması denizden ateş desteği sağlamıştır.²⁷ Oldukça üstün kuvvetlerle taarruz etmelerine karşın piyade-topçu koordinasyonunu sağlayamayan İngilizler²⁸ geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Lakin bu ricatta von Kress'in savaş planının da etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim Kress, Gazze'yi İngiliz kuvvetlerini kuşatmak için bir yem olarak düşünerek güneyden bir çevirme harekâtına girişmiştir. Bu durum İngiliz kumanda heyetinde bir panik yaratmış ve ricat emri vermek zorunda kalmışlardır.²⁹ 27 Mart akşamında İngiliz orduları harekât üslerine geri dönmeye başlamıştır.

General Murray, Londra'dan gelen siyasal baskılar altında,³⁰ kuvvet talepleri tam olarak karşılanmadan tekrar taarruz etmek mecburiyetinde kalmıştır. Takviyelerle Türk kuvvetlerinin mevcudu 30.000 bulurken, İngiliz Orduları 50.000 kişilik bir kuvvete maliktirler. 8 tank ve 170 top ve 4000 gaz mermisiyle takviye edilen Murray kuvvetleri, 19 Nisan'da donanmanın ateş desteği ile tekrar taarruza geçmişlerdir. Tankların Türk topçusu tarafından imha edildiği ve uygun rüzgâr akımı oluşmadığı için gaz

²⁵ Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl Kaybettik?", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 55, 2014, s.132; Sami Ağaoğlu, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze Muharebeleri" *Journal of History Culture and Art Research*, 2017, 6(2), s 313.

²⁶ Okçu ve Üstünsoy, age, 516.

• At yerine develerin kullanıldığı süvari birlikleri.

²⁷ Görgülü, age, s 184,185; Kemal, agm, s 133.

²⁸ Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kut'ül Amare ve Filistin Cephesi*, ter: Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Yay, İstanbul,2009, s 152.

²⁹ Age, s 154-158.

³⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, TTK Yay, Ankara,1983, C III, s 356; Erickson, age, 154,155; Mesut Uyar, *The Ottoman Army and the First World War*, Routledge, 2021, s 296.

bombalarının etkisiz kaldığı bu taarruz İngilizler için bir felaketle sonuçlanmıştır. 6444 asker kaybeden General Murray orduların komutasını bırakarak İngiltere'ye dönmek mecburiyetinde kalmıştır.³¹

Nisan'daki muharebelerden sonra her iki ordu da yeniden organize edilmiştir. 11 Mart 1917 yılında düşen Bağdat'ın istirdadı için kurulan Yıldırım Ordular Grubu³², Filistin Cephesi'ndeki İngiliz yığınağı sebebiyle bölgeye gönderilmeye başlanmıştır. "Yıldırım" teşebbüsü için Alman İmparatorluğu Osmanlı Devleti'ne 5 milyon Alman altını borç vermiştir. Üç piyade taburu, üç makineli tüfek bölüğü, üç süvari ve üç bomba takımıyla hava birlikleri, fenni birliklerden oluşan ve Alman Asya Kolordusu olarak bilinen tugay büyüklüğünde bir kuvveti görevlendirmiş ve von Falkenhayn komutasında olmak üzere bölgeye çeşitli rütbelerde subaylar göndermiştir.

Bağdat'ın istirdadı amacıyla Avrupa cephelerinden dönen Türk birlikleri ile Halep'te 7. Ordu teşkil edilmiştir. Irak'taki 6. Ordu da Yıldırım Ordular Grubu emrine verilmiştir. Rusya'daki siyasî kargaşalardan dolayı Rus Ordularının muharebe güçlerindeki kırılmalar ve Irak'taki İngiliz harekâtında durulmalar gözlemlenmiştir. Aynı zamanda asi Emir Hüseyin'in isyanının genişlemesi ve Sina'daki İngiliz kuvvetlerinin sayısının hızla arttığının farkına varılmıştır. Dolayısıyla 1917 yazında Gazze- Birüssebi Hattı; 26, 27 ve 53. Piyade tümenleriyle takviye edilmiştir ve 7. Ordu'nun burada kullanılmasına karar verilmiştir. Bu durum 4. Ordu ile Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı arasında bir yetki problemine tebeddül etmiştir.³³ Neticede Yıldırım Ordular Grubu Filistin cephesinin komutasını da deruhte ederek yetki alanını genişletmiştir. Son tahlilde; Irak'taki 6. Ordu, 30 Eylül'de 8. Ordu adını alan 4. Ordu ve 7. Ordu Yıldırım Ordular Grubu'nun emrine verilmiştir. Kıyıların ve geri bölgelerin güvenliği ile Hicaz'daki tali cephenin yönetimi ise reorganize edilen ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından kumanda edilen Suriye ve Batı Arabistan Kumandanlığına verilmiştir.³⁴

³¹ Erickson, age, 155; Uyar, Ottoman Army, s 297-299.

³² Yıldırım Ordular Grubunun kurulma amalarına dair daha fazla malumat için bkz. Bayur, age, C III, s 364-379.

³³ Bu konuda daha fazla malumat için bu çalışmanın "Yıldırım Ordular Grubu'nun Kurulması, Kullanılması ve İdaresi Meselesi" başlıklı kısmına bakınız.

³⁴ Görgülü, age, s 186.

Cemal Paşa, bu yeni düzenlemelere muhalif kalkmıştır. Bu muhalefet ve bölgedeki güçlü nüfuzu Yıldırım aleyhine bir durum oluşturmuş ve özellikle lojistik meselesi daha kaotik ve trajik hale gelmiştir. Bu kaos Cemal Paşa'nın 12 Aralık'ta İstanbul'a dönmesine kadar devam etmiştir. Diğer taraftan Yıldırım'ı Filistin'de kullanabilmek için von Falkenhayn'ın Enver ve Alman Genel Karargahını ikna çabalarıyla çok değerli beş ay heba olmuştur. Neticede Yıldırım Orduları Gazze-Birüssebi hattına nakliyat ve mevzilenmesini tamamlayamadan Allenby kuvvetleri taarruza geçmişlerdir.³⁵

1917 Ekiminin sonlarında Gazze- Birüssebi Hattı'ndaki Osmanlı kuvvetleri; 7. ve 8. Ordular komutasındaki on piyade ve bir süvari tümeninden müteşekkildir. Alman Asya Kolu ise hâlihazırda Halep'tedir. Bu süreçte Osmanlı kuvvetleri Batı cephesindeki deneyimler doğrultusunda, subay kadrolarıyla birlikte yeniden eğitilmiştir. Bu amaçla Alman Stosstruppen (Fırtına birlikleri) örnek alınarak seçkin hücum müfrezeleri oluşturulmuştur. Lakin Osmanlı kuvvetlerinin en büyük zaafı, tümenlerinin mevcutlarındaki büyük eksikliklerdir. 1917 güzünde cephedeki Osmanlı tümenlerinin mevcutları yer yer 3000 kişiye kadar düşmüştür.³⁶ Kısıtlı lojistik imkânlar, salgın hastalıklar ve tıbbi hizmetlerin yetersizliği, askerlerin moralini yüksek tutmak için yapılan faaliyetlerin eksikliği ve Arap askerlerine güvenilmemesi sebebiyle eldeki insan gücünün veriminin düşük olduğu iddia edilmektedir.

Osmanlı Ordularının güçlü oldukları nokta ise deneyimli ve kaliteli komutanlara sahip olmasıdır. Prusya Harp Akademisi örnek alınarak eğitim veren Erkan-ı Harbiye Mektebi Alman Genelkurmayı gibi bir ölçüde kapalı ve elit bir camia oluşturmuştur. Birbirlerini akademiden tanıyan ve birlikte çalışma deneyimi bulunan komutanlar Osmanlılar için önemli bir avantaj oluşturmuştur.³⁷

İngilizler, savaşın Avrupa'daki en kritik zamanlarında Avrupa cephesinden askerlerinin bir bölümünü çekerek en değerli komutanlarından Allenby³⁸ komutasında bölgeye göndermişlerdir. General Edmund Allenby, Gazze önündeki orduların komutasını devr

³⁵ Uyar, Ottoman Army, s 307,308.

³⁶ Erickson, age, 169.

³⁷ Erickson, age, s 160,172.

³⁸ Kudüs'ü almak için Avrupa'dan kuvvet ve komutan çekilmesinin İngiliz Ordusu'nda yarattığı tepki ve darbe ihtimali hakkında baknz. Fromkin, age, s 232.

alınca, buradaki İngiliz kuvvetlerini Avrupa cephelerindeki tecrübeler ışığında yeniden organize etmiştir. Özellikle topçu-piyade işbirliğini arttırmaya yönelik tedbirler almıştır. Ağır Topçu Grupları tertip ederek tümenlerin taarruz gücünü artırma yoluna gitmiştir. Cephe, çeşitli kalibrelerde 116 topla takviye edilmiştir.³⁹

Nihayetinde General Allenby 31 Ekim 1917 tarihinde, dört tümenli XX. Kolordu ve iki tümenli Sahra Süvari Kolordusu ile sürpriz bir baskın yaparak, bir tugay gücündeki birlikle tutulan Albay İsmet Bey idaresindeki Birüssebi Mevkiinden Gazze- Birüssebi Hattını yarmıştır. Lakin bir kuşatma yapmayı başaramamıştır. Osmanlı kuvvetleri Kasım ayı ortasında Kudüs-Yafa hattına çekilmiştir. 8 Aralık 1917’de Kudüs’ün düşmesiyle Türk Orduları Kudüs’ün kuzeyinde yeni bir savunma hattı (Lut Gölü –Yafa Hattı) oluşturmuşlardır. 19 Şubat 1918’de İngilizler bu kez Eriha üzerinden Osmanlı savunma hatlarına taarruz etmişlerdir. İki gün boyunca devam eden muharebeler sonunda 7. Ordu Şeria Nehrinin gerisine çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu son ricatla iyice kendisinden ümit kesilen Müşir von Falkenhayn görevden alınmış ve yerine von Sanders getirilmiştir (1 Mart 1918).

1.4. MEGİDDO (NABLUS) MUHAREBESİ

Von Sanders, 1918 yılı başında 90 km’lik bir cepheyi 28.000 kişilik bir kuvvetle müdafaa etmeye çalışmıştır. 21 Mart ve 30 Nisan 1918’de İngilizler iki kez üstün kuvvetlerle Amman’ı almayı ve Der’a-Hicaz Demiryolunu zapt etmeye çalıştılar. Bu muharebeler sırasıyla I. ve II. Şeria Muharebeleri olarak bilinir. İngiliz orduları her iki muharebede de hedeflerine ulaşamamışlardır.

1918 ilkbaharının sonlarında ve yaz aylarında cephe durulmuştur. Ludendorf’un Fransa’da giriştiği taarruzlar bu durgunluğun temel sebebidir. Allenby, Mart ayından itibaren Avrupa cephesinin desteklenmesi amacıyla iki piyade tümeni, dokuz yeomanry (süvari) alayı, 23 İngiliz Piyade Taburu, beş ağır topçu bataryası ve beş makineli tüfek bölüğü olmak üzere toplam 60.000 asker göndermiştir. Bunun karşılığında ise Mezopotamya Cephesinden birkaç piyade tümeni, Hint Süvari Alayı ve piyade taburu

³⁹ Erickson, age, 172,177.

alabilmiştir. Allenby, Hint-İngiliz koordinasyonunun sağlanmasına büyük önem vermiştir. Çoğunluğu Hintlilerden oluşan yeni ordu, Avrupa'daki savaş tecrübeleri ışığında uzun eğitimlere alınmıştır.

Bu süreçte; Osmanlı ordusu ise kötü lojistik, salgınlar ve firarlar sebebiyle erimektedir. Yukarıda belirttiğimiz kısıtlı lojistik imkânların derecesine, askerlerin beslenme düzeni misal verilebilir. 1918 yılında Filistin Cephesindeki günlük normal tayın değişmez bir şekilde sabah, öğle ve akşam 125 gr ekmek ya da salçasız, haşlanmış fasulyedir. Orduların ikmal edilememesi sebebiyle tümenler muharip sayısı bakımından İngilizlerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Mesela, 1918 yazında 16. Piyade Tümeninin dokuz piyade taburunun muharip mevcudu 100 ile 250 aranda değişmektedir ki bu da bir İngiliz bölüğünün mevcuduna denk gelmektedir. Taarruz müfrezelerinin oluşturulması için en iyi muharıplerin seçilmesi de nizami birliklerin kalitelerini düşürmüştür. Yani Osmanlı birliklerinin savaş gücü hem nitelik olarak hem de nicelik olarak azalmıştır.⁴⁰

1918 Eylül ayı başında İngiliz Ordusu; 2 Atlı tümen, 2 bindirilmiş tümen, 7 yaya tümeni, 1 Hint Taburu ile toplamda 12.000 kılıç, 57.000 tüfek ve 540 topluk bir savaş gücüne sahiptir. Aynı dönemde Türk Ordusu ise mevcudu eksik 10 piyade ve 1 Süvari tümeninden ibaret olup toplamda 4000 kılıç, 32.000 tüfek ve 400 topluk bir savaş gücüne sahiptir.⁴¹ Ayrıca hava hâkimiyeti tamamıyla İngilizlere geçmiş durumdadır.

İngiliz Ordusu üstün kuvvetlerle 19 Eylül sabahı Osmanlı 8. Ordusunun 22. Kolordusu tarafından tutulan Türk Ordusunun batı kanadına yüklenmiştir. Amiens Muharebesi'nde yaptıklarına benzer bir şekilde İngilizler, topçu-piyade işbirliğini üst düzeyde kullanarak savunma hattını yarmışlar ve 8. Ordunun ihtiyat tümenini de imha etmişlerdir. Önü açılan süvari kuvvetleri bu yarıktan akarak 8. ve 7. Orduların ricat hatlarını tutmuşlardır. Neticede iki ordu da büyük ölçüde imha edilmiştir.

Liddle Hart'ın da vurguladığı gibi harekâtın en belirgin özelliklerinden birisi hava kuvvetlerinin efektif kullanımı olmuştur. Kraliyet Hava Kuvvetleri ezici bir hava

⁴⁰ Nablus Muharebesi öncesi Osmanlı-İngiliz Ordularının mukayesesini hakkında daha fazla malumat için bkz. Age, s 205-217; Uyar, Ottoman Army, s 359-361.

⁴¹ Karal, age, C IX, s 536,537.

üstünlüğü kurarak Türk keşif uçaklarının kalkmasına bile müsaade etmemiştir. İngiliz piyadesi topçu desteğinde ilerlerken Kraliyet Hava Kuvvetleri de Osmanlı Ordusunun telsiz istasyonlarını hedef almıştır. Bu saldırılar Osmanlı orduları arasındaki iletişimi kopararak Osmanlı ordularını adeta felç etmiştir. Hava kuvvetleri ricat eden Osmanlı kuvvetlerini taciz ederek, ricat yollarının kapatılmasında da etkili olmuştur.

Geriye kalan 4. Ordu ise Faysal'ın bedevilerinin tacizleri arasında Şam'a kadar çekilmiş lakin neticede Ekim ayı başında, Şam'da, büyük ölçüde esir düşmüştür. 24 Ekim'de Halep'in de düşmesiyle İngiliz orduları büyük bir zafer kazanarak Suriye'nin istilasını tamamlamıştır. 30 Ekim'de ise mütareke imzalanmış ve cephe kapanmıştır.⁴²



⁴² Basil Liddle Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, ter: Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2019, s 549-560.

2. BÖLÜM II: KUMANDANLAR VE HATIRATLARI HAKKINDA

Bu bölümde; Suriye-Filistin Cephesi'nde görev yapmış mülazım-ı evvel ve mafevk rütbelerdeki kumandanların hayatları ve hatıratları hakkında malumat verilecektir. Hatıratların değerlendirilmesi noktasında Beşikçi'nin dikkat çektiği hususlardan ilgili olanlar ve konjonktürel durum hakkında kısa değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılacaktır.

2.1. CEMAL PAŞA (1872- 1922)

1872 yılında Midilli adasında doğan Cemal Paşa⁴³'nin asıl adı Ahmed Cemal'dir. Babası bir askeri eczacı olan Mehmed Nesib Bey'dir. Ahmed Cemal, 1890 yılında Kuleli Askeri İdadisi tamamlamıştır ve Mektep-i Harbiye-i Şahane'den 1893 yılında mezun olmuştur. 1895'te Erkan-ı Harp tahsilini tamamlayarak Erkan-ı Harp Yüzbaşısı olarak Genelkurmay 1. Şube'de vazife almıştır.

1896 yılında 2. Ordu'ya bağlı Kırklareli İstihkâm İnşaat Şubesi'ne atanmış ve 1897 yılında kolağası rütbesine terfi ettirilmiştir. 1898 yılında 3. Ordu Redif Fırkası'na Erkan-ı Harbiye Reisi olarak atanmıştır ve bu vazifesi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldığı iddia edilmektedir. Şükrü Hanioglu bunu reddeder ve bu dönemde Cemal Paşa'nın, bu hareketin sadece sempatzanı olduğunu ifade eder. Aynı yıl içinde, Selanik'te Seniha Hanımla evlenmiştir. 1905 yılında binbaşı olan Cemal Paşa, 1906 yılında Rumeli Demiryolları Müfettişliğine tayin edilmiştir. Aynı yıl içinde Osmanlı Hürriyet Fırkası'na üye olmuştur.⁴⁴ 1907 yılında 3. Ordu kurmay heyetine atanan Ahmed Cemal burada Ali Fethi (Okyar) ve M. Kemal (Atatürk) ile birlikte çalışmıştır. 1908 Darbesi ile Meşrutiyet rejiminin tekrar kurulmasına binaen İttihat ve Terakki

⁴³ Cemal Paşa hakkında daha fazla malumat için bakınız. M. Şükrü Hanioglu, "Cemal Paşa", *TDVİA*, İstanbul: 1993, c 7, s 305-307; Ramazan ÇALIK; "Alman Kaynaklarına Göre Cemal Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, 1999, Sayı 19, s 224- 254; Nevzat Artuç, *Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstisüsü, Isparta 2005; Yusuf Alper Eliri, *Cemal Paşa'nın Askerî Kişiliği ve Askerî Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2008; M. Talha Çiçek, *Cemal Pasha's Governorate in Syria (1914-1917)*, Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

⁴⁴ Hanioglu, agma, s 305.

Cemiyeti'nin İstanbul'a gönderdiği 10 kişilik temsil heyeti içinde yer almıştır.⁴⁵ Aynı sene içinde Kaymakamlığa (Yarbay) terfi etmiştir. Heyet-i Islahiye'nin üyesi olarak Anadolu'yu dolaşmıştır. 13 Nisan 1909'da yaşanan 31 Mart Vakası'nın bastırılması için İstanbul'a dönmüş ve akabinde Üsküdar Muhafızlığını deruhte etmiştir. Burada aldığı sert tedbirlerle dikkat çekmiştir.

14 Nisan 1909'da Adana'da yaşanan Ermeni olaylarını bastırma vazifesi de ona tevdi edilmiştir. Bu vazifesinde 1910 yılına kadar kalmıştır. Bu yıl içerisinde hastalığı sebebiyle İstanbul'a dönmüştür. 1911 yılında Bağdat Valiliğine tayin edilmiş ve bölgede Arap milliyetçiliği ile mücadele etmiştir. Balkan Harbi'ne gönüllü olarak Konya Redif Fırkası Kumandanı olarak katılmıştır. 1912 Ekim'inde Miralay (Albay) rütbesine terfi etmiştir. Aynı yıl koleraya yakalanarak cepheden İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmıştır. 23 Ocak 1913 tarihinde Enver Bey liderliğinde gerçekleşen Bab-ı Ali Baskını'na iştirak etmiştir. Bu darbeden sonra İstanbul Muhafızı olarak atanmış ve 1913 Aralık'ında Mirliya (Tuğgeneral) rütbesine terfi ederek paşa unvanını almıştır. II. Balkan Savaşı'nda, Edirne'nin Bulgarlardan geri alınmasını savunanlar arasında yer almıştır. Bu esnada harekâta karşı olan bazı nazırları tehdit ederek onları bu harekâtın onaylanması için zorladığı iddia edilmektedir.⁴⁶ 1913 yılı Kasım'ında Nafia Nazırı olarak kabineye giren Ahmed Cemal Paşa, 1914 Şubatında Bahriye Nazırı olmuştur. Bu dönemde Cemal Paşa'nın ülke yönetiminde ve parti içerisinde en nüfuzlu üç isimden biri haline geldiği söylenebilir. Enver, Cemal ve Talat Paşaların iktidarı, "İttihatçı Tirumvira" olarak adlandırılmaktadır.⁴⁷

Balkan Devletleri karşısındaki büyük hezimetten sonra devletin kendi başına ayakta kalamayacağı düşüncesi doğrultusunda Fransa himaye ve ittifakının sağlanması için girişimlerde bulunmuştur. Lakin bu girişimlerden müspet bir netice elde edilemeyeceğini gördüğü zaman Alman İttifakını kabul etmiştir.⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini müteakip Kanal'ı almak üzere Bahriye Nazırlığı vazifesine ek olarak 4.

⁴⁵ Cemal Paşa, *Hatırat*, haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020 (11. Baskı), s 1.

⁴⁶ Hanioglu, agma, s 306.

⁴⁷ Andrew Mango, Atatürk, ter: Füsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s 72.

⁴⁸ Hanioglu, agma, s 305.

Ordu Kumandanlığına ve bölgenin askeri valiliğine tayin edilmiştir. (18 Kasım 1914) Bu görevi esnasında 1915 yılında 1. Ferik (korgeneral) rütbesine terfi etmiştir.

Cemal Paşa komutasındaki 4. Ordu, 1915 Şubat ve 1916 Temmuz tarihlerinde Süveyş Kanalı'na iki harekât düzenlemiştir. İkinci harekatta Romani Yenilgisi üzerine İngiliz ileri harekâtı başlamış ve Sina yarımadası kaybedilmiştir. Lakin 1917 yılı Mart ve Nisan'ında iki büyük İngiliz taarruzunu başarıyla püskürten 4. Ordu Kuvvetleri, Gazze-Birüssebi hattında düşman ilerleyişini durdurmuşlardır. Aynı yıl içerisinde Yıldırım Ordular Grubu'nun oluşturulmasıyla Cemal Paşa, Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanı olarak bölgede ikinci plana atılmıştır. Bu vazifeyi, Yıldırım'ın Müşiri von Falkenhayn ile yaşadıkları geçimsizliğe rağmen bir süre daha devam ettirmiş, ancak Kudüs'ün düşmesinin ardından istifa ederek İstanbul'a dönmüştür. Bölgede görev yaptığı süre içinde idari vazifeleri kapsamında yaptığı icraatlar (özellikle Arap Milliyetçi hareketine karşı tavrı) tartışma konusu olmuştur.

Makedonya ve Suriye Cephesinin peş peşe çökmesine müteakip 14 Ekim 1918'de İttihatçılar, idareyi Ahmet İzzet Paşa'ya devrederek yönetimden ayrıldılar. Aynı ayın sonunda Osmanlılar için ağır şartlar içeren Mondros Mütarakesi'nin imza edilmesiyle, imparatorluk savaştan çekilmiştir. Daha 1915 yılında Ermeni Tehciri sebebiyle Entente'nin yargılama tehdidinde bulunduğu İttihatçılar, savaşın kaybedildiğinin anlaşılması ile beraber yurdu terk etmeye başlamışlardır. İttihatçılara yönelik dışarıdan gelen bu baskı, içeride liberal muhalefet tarafından körüklenmiştir. Nihayetinde savaş sonunda, İttihatçı nefretinin bir cadı avına dönüşmesinin önündeki tek engel parti üye ve sempatizanlarının sayısal çokluğu ve şahsi nitelikleri olmuştur. Çünkü, devleti idare eden memurların çok büyük bir kısmı İttihatçıdır ve bunların tasfiyesi halinde doldurulamayacak bir işgücü boşluğu oluşacaktır⁴⁹ Kasım 1918'de Cemal Paşa ve diğer önde gelen İttihatçılar da yurttan ayrılmışlardır. Aynı ayın 4'ünde Divaniye mebusu

⁴⁹ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, ter: Yasemin Senar Gönen, İletişim Yay., İstanbul, 2000, 194-196.

Fuad Bey'in önergesiyle İttihatçı nazırlar hakkında, oluşturulacak 5. Şube tarafından soruşturma başlatılması kararlaştırılmıştır.⁵⁰

İzzet Paşa, Almanya hükümetinden İttihatçıların iadesini talep etmiştir. İzzet Paşa hükümetinin talebi, Alman hükümeti tarafından Talat Paşa hariç tutulmak kaydıyla kabul edilmiştir (22 Kasım 1918). 13 Nisan 1919'da Cemal Paşa Divan-ı harbi Örfiye verilmiş ve 27 Nisan'da hakkında gıyabi yargılama başlamıştır. Bu yargılamalar esnasında Araplara haksızlık yapmakla da itham edilmiştir. 5 Temmuz 1919'da ise idamlarına karar verilmiştir.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Cemal Paşa küçük Bavyera kasabası Garmisch-Partenkirchen'de, 5 Mart 1919'da hatıratını yazmaya başlamıştır. Bir süre sonra İsviçre kasabası Klosters'e geçmiş ve büyük ihtimal hatıralarına burada devam etmiştir.⁵¹ Alman hükümeti gibi İsviçre hükümeti de Cemal Paşa'nın iade talebini kabul etmiştir.⁵² Bu süre içerisinde Cemal Paşa sahte pasaportla bu ülkelerde ikamet etmiştir.⁵³ Ancak kısa bir süre sonra İsviçre'yi terk etmek zorunda kalarak Rusya'ya geçmiştir. Bolşeviklerin desteğinde Afgan Ordusu'nun ıslahıyla alakadar olmuştur.⁵⁴ Bu süreçte Enver Paşa ile M. Kemal Paşa'nın arasını bulmaya çalıştığı da iddia edilmiştir. Nihayetinde, 1922 yılında, Tiflis'te iki yaveriyle birlikte vurularak öldürülmüştür.⁵⁵

2.1.1. Cemal Paşa'nın “Hatırat”ı

Hatıratların önemli yazılış amaçlarından biri şahsın kendisini cemiyet önünde müdafaa etmek zorunda hissetmesidir.⁵⁶ Cemal Paşa'nın “Hatırat”ı ise bunun en güzel

⁵⁰ Cemal Paşa'nın yargılama süreci hakkında verdiğimiz malumatın tamamı: Nevzat Artuç, agt, s 305-310.kaynağına dayanmaktadır.

⁵¹ Artuç, agt, s 302.

⁵² H. Cahit Yalçın, “*Cavid Bey, Mütareke Devrinin Feci Tarihi*”, Tanin, 4 Temmuz 1946. Aktaran Nevzat Artuç, agt, s 310'daki 1473 nolu dipnot

⁵³ Cemal Paşa, age, haz. Alpay Kabacalı, s 6.

⁵⁴ Cemal Paşa, age, haz. Alpay Kabacalı, s 7.

⁵⁵ Cemal Paşa'nın niçin ve kimler tarafından öldürüldüğü de tartışmalıdır. Bu konuda daha fazla malumat için bakınız: Fehmi Nuza, “Cemal Paşa'yı Kimler Öldürdü veya Öldürttü?”, *Türk Kültürü*, Cilt XXI, Sayı 243, Temmuz 1983, s. 454-464.

⁵⁶ John Tosh, *Tarihin Peşinde: Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, ter: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013, s 37. Ayrıca Ahmet Özcan da muvazzaf askerlerin hatıratlarını kaleme alma sebeplerinden birisi olarak kendini savunma arzusunu gösterir. Baknz. Ahmet Özcan, “Unutulan Cephede Unutulmayan Hatıralar: Irak ve Kutü'l-amâre Hatıraları

örneklerinden biridir. Çünkü bu hatırat; Cemal Paşa, İstanbul’da, gıyabında yargılanırken kaleme alınmıştır.

Cemal Paşa’nın “Hatırat”ı, 1919 yılında Almanya’da yazılmış ve ilk olarak da yine Almanya’da Almanca olarak yayınlanmıştır.⁵⁷ Aynı yıl İstanbul’da Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaası tarafından basılmıştır.⁵⁸ Eser, Latin harfleriyle ilk defa Vakit gazetesinde “Hatıralar ve Vesikalar” adı altında formalar halinde neşredilmiştir.⁵⁹ Daha sonra Cemal Paşa’nın oğlu Behçet Cemal tarafından, el yazısı müsveddeler ve Almanca baskıyla mukayese edilerek tekrar yayımlanmıştır.⁶⁰ 1977 yılında Çağdaş Yayınları tarafından tekrar basılan eserin dili Behçet Cemal tarafından sadeleştirilmiştir.⁶¹

1922 Baskısı ve Behçet Cemal’in hazırladığı çalışmayı esas alarak Metin Martı, eseri tekrar hazırlamış ve Arma Yayınları tarafından basılmıştır.⁶² Eser 2001 yılında Behçet Cemal yayını ile 1922 baskısı mukayese edilerek Alpay Kabacalı tarafından tekrar bir sadeleştirmeye tabi tutulmuş ve yayınlanmıştır.⁶³ Biz tezimizde 1922 baskısını kullanmayı tercih ettik.

2.2. OTTO VİKTOR KARL LİMAN VON SANDERS (1855- 1929)

17.02.1855 tarihinde Pomerania Eyaleti’ndeki Stolp’da doğmuştur. Babası bir iş adamıdır. Liman, Berlin Gimnazyumu’nu bitirdikten sonra 1874 yılında askeri öğrenci olarak orduya girmiş ve 1875 yılında teğmen olmuştur. 1878 yılında Darmstadt’taki 23 numaralı Dragon Süvari Alayı’na geçmiştir. 1900 yılında Leobschütz’deki 6 numaralı Hussar Birliğine kumanda etmeye başlayan Liman, 1911 yılında ise Kassel’deki 22.

Üzerine Bir Deneme”, *Kutü'l-amâre Zaferi: I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, Yayına haz: Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s 43.

⁵⁷ Hatıratın ilk baskısı: von Ahmed Djemal Pascha, *Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes*, Drei Masken, München, 1922.

⁵⁸ “Hatırat”ın ulaşılabildiğimiz ilk Türkçe baskısında hangi matbaada basıldığı belirtilmemiştir: Cemal Paşa, *Hatırat (1913-1922)*, Dersaadet, 1922. Lakin Alpay Kabacalı ilk baskının mezkûr matbaada olduğunu iddia etmektedir.

⁵⁹ Cemal Paşa (haz. Alpay Kabacalı), age, s 10.

⁶⁰ Bakınız. Cemal Paşa, *Hatıralar*, haz. Behçet Cemal, Selek Yay., İstanbul, 1959.

⁶¹ Cemal Paşa (haz. Alpay Kabacalı), age, s 10.

⁶² Metin Martı, eserin ilk baskı tarihini İstanbul, 1920, ilk Latin harfli neşriyatı 1931 olarak verir. Bakınız. Cemal Paşa, *Hatırat*, haz. Metin Martı, Arma Yay, İstanbul, 1996.

⁶³ Cemal Paşa (haz. Alpay Kabacalı), age, s 10.

Tümen kumandanlığını korgeneral rütbesiyle deruhte etmiştir. 16 Haziran 1913 tarihinde Kaiser II. Wilhelm'in tahta cülusunun 25. Yılı törenlerinde asil ilan edilerek von ünvanını kullanmaya başlamıştır.

Liman von Sanders 1913 yılında Alman Askeri Misyonu'nun başında Türkiye'ye gelmiştir.⁶⁴ Liman Paşa, kısa bir süre 1. Ordu kumandanlığında bulunduktan sonra 1914 yılında Osmanlı Devleti savaşa girmesinin ardından 1915 yılında Çanakkale'yi savunan 5. Ordu'nun komutanlığına atanır. 1 Mart 1918 tarihinde Erich von Falkenhayn yerine Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığına getirilmiştir. I. ve II. Şeria muharebelerinde iki kez İngilizleri durduran von Sanders, 19 Eylül 1918 tarihli hücumu karşılayamamıştır. Neticede cephe çökmüş ve yaklaşık 40 gün içerisinde Suriye düşmüştür. 31 Ekim 1918 tarihinde Mareşal, vazifesini M. Kemal Paşa'ya teslim etmiştir.

Liman von Sanders harbin sonunda Alman askerlerinin Türkiye'den tahliye edilmesini organize etmiş, 1919 yılında savaş suçları isnadıyla İngilizler tarafından Malta'da 6 ay alıkonulmuştur. Serbest kalmasından sonra Almanya'ya dönen von Sanders Ekim 1919'da ordudan istifa etmiş ve 74 yaşında, 22 Ağustos 1929'da Münih'te vefat etmiştir.

2.2.1. Türkiye'de Beş Yıl (Fünf Jahre Türkei)

Liman Paşa, Malta'da tutuklu kaldığı zaman dilimi içerisinde hatıralarını kaleme almaya başlamıştır.⁶⁵ Almanya'ya döndükten sonra eksikliklerini elindeki evraklarla tamamlayıp 1920 yılında eserini yayınlamıştır.⁶⁶ Eser yayınlanır yayınlanmaz, başında Erkan-ı Harbiye Umumiye Üçüncü Şube Müdürü ve Tarih-i Askeri Encümeni Reisi

⁶⁴ Askeri misyonla ilgili daha fazla malumat için bakınız. Kerner, Robert J., "The Mission of Liman von Sanders: I. Its Origin," *The Slavonic Review*, vol. 6, no. 16, 1927, pp. 12–27; Kerner, Robert J., "The Mission of Liman von Sanders: II. The Crisis," *The Slavonic Review*, vol. 6, no. 17, 1927, pp. 344–363; Kerner, Robert J., "The Mission of Liman von Sanders: III," *The Slavonic and East European Review*, vol. 6, no. 18, 1928, pp. 543–560; Kerner, Robert J., "The Mission of Liman von Sanders: IV. The Aftermath," *The Slavonic and East European Review*, vol. 7, no. 19, 1928, pp. 90–112; Mesut Uyar, "Sanders Askeri Yardım Misyonu (1913-1918)", *CTAD*, sayı 30 (Güz 2019), s 29-84.

⁶⁵ Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, ter. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2019, s 3.

⁶⁶ Bkz. von General der Kavallerie Liman von Sanders, *Fünf Jahre Türkei: Mit zahlreichen Textskizzen und drei karten beilagen*, Verlag Von August Scherl, Berlin, 1920.

Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet) Bey'in bulunduğu encümen marifetiyle tercüme edilmiştir. Türkçe olarak eser ilk defa 1337 senesinde İstanbul'da Askeri Matbaa'da basılarak yayınlanmıştır.⁶⁷ Bu tercümede yazarın anlatısını bozmadan Askeri Encümen kendi düzeltmelerini dipnotlarla ifade etmiştir. Ayrıca kendi fikirlerini ifade eden bir ek bölüm oluşturmuştur. Bu ilk baskıda yine Hüseyin Hüsnü Emir imzalı ve "Liman von Sanders ve Kitabı" başlıklı bir tanıtım yazısı bulunur. Biz çalışmamızda eserin Almanca orijinalinden yeni bir çeviri yapan Eşref Bengi Özbilen'in tercümesini kullandık.⁶⁸ Özbilen tercümesinde aynı zamanda Askeri Encümenin dipnotları ve ekleri de ayrıca gösterilmiştir. Özbilen askeri encümen gibi kendisi de dipnotlarla eseri zenginleştirmiştir.

Hatırat'ın önsözünde, Liman von Sanders Türkiye'de sadece düşmanlarla değil, başında bulunduğu Alman Askeri Misyon'un etkisini kırmaya çalışanlarla da mücadele ettiğini bildirir. Sonsöz'üne ise *"Yukarıda anlatılanlarda ekseriyetle gerçekleri konuşturdum."*⁶⁹ diyerek başlar. Onun söylediklerinden, söyleyemediklerini anlamak için öncelikle içinde bulunduğu konjonktürün anlaşılması gerekir:

1918 yılı sonunda müttefiklerin deniz ablukası Almanya'yı tüketmişti ve kıtlık baş göstermişti. Durum umutsuz bir hal aldığına Alman Donanmasından bir intihar vazifesi istenildi. 3 Kasım 1918'de, Kiel'de denizcilerin isyanıyla ülkedeki asayiş bir anda yerini kaosa bıraktı. Birçok bölgede sol gruplar tarafından yerel yönetimler ele geçirildi. 9 Kasım'da Kayser ülkeyi terk etti ve cumhuriyet ilan edildi. Prusya toplumunun elit kesimlerini oluşturan ve hala orduyu ellerinde tutan junkerler ile sol guruplar arasındaki çatışma kaosu derinleştirdi.⁷⁰ Cepheden dönen askerlerin katılımıyla oluşturulan sağcı Freikorps'la solcu gruplar arasında Ocak 1919 ve Mart 1920'de kanlı çarpışmalar yaşandı. Ocak 1919 ve Mart 1920'de sol ayaklanmaları bastıran Freikorps'un Mart 1920'deki Kapp Darbe Girişimi⁷¹ başarısız oldu. 1918 Ağustos'undan itibaren yenilgiden Yahudileri ve komünistleri sorumlu tutan söylem

⁶⁷ Liman von Sanders, Türkiye'de Beş Sene, ter: Tarih-i Askeri Encümeni, Dersaadet, 1337.

⁶⁸ Liman von Sanders, age, ter. Eşref Bengi Özbilen.

⁶⁹ Age, ter. Eşref Bengi Özbilen, s 430.

⁷⁰ James HAWES, *Kısa Almanya Tarihi*, ter: Yavuz Alogan, Say Yay, İstanbul, 2019, s 159- 168.

⁷¹ Mart 1920'de Paramiliter sağ grupların Almanya'da hükümeti ele geçirmek için yaptıkları ve ordunun müsaade ettiği bir darbe girişimidir.

güç kazandı.⁷² Yeni kurulan rejim başkentte bile asayişî sağlamaktan acizdi. Bu acziyet sebebiyle meclisin Weimar'da toplanması yeni rejime ismini verdi. 1919 yılında Münich gibi büyük bir şehir 5 ay boyunca radikal solcuların elinde kalmıştı. Preuss'un, Versay Antlaşması'ndan önce bir anayasa hazırlama çabaları sonuçsuz kaldı.⁷³ Yeni düzenin korkulduğu üzere bir dayatmaya dayanmasıyla Weimar kendi halkına yabancı ve galiplerin Almanya üzerinde kurdukları bir yapı olarak görülmeye başlandı.

Almanya için bir felaket olan I. Dünya Harbi'ni sona erdiren antlaşma Versay'da Weimar rejimi tarafından imza edildi. (28 Haziran 1919)⁷⁴ Versay ile Wilson ilkelerine aykırı olarak; çoğunluğunu Almanların oluşturduğu bölgeler bile yeni kurulan ve sınırları masa başında belirlenen devletlere bırakıldı. Alman İmparatorluğu'nun tüm sömürgeleri elinden alındı ve çok ağır bir savaş tazminatı ödemeye mahkûm edildi. Alman Hükümeti'nin kendi halkına olan borcunu bile ödemekten aciz olduğu bir dönemde bu yaptırımlar kurulan yeni rejim için bir felaket oldu. Borçları ödemek için sürekli para basılması hiperenflasyona sebep oldu. 1923 yılında Fransa'nın Ruhr bölgesini işgal etmesi durumu daha da vahim hale getirdi.⁷⁵ Bu kaos ortamı 1924 yılında ciddi reform çalışmalarının yapılmaya başlanması ve görece istikrarın sağlanmasına kadar devam etti. Bu şartlar içerisinde Malta'daki 6 aylık esaretten dönen Liman Paşa, 1920 yılında hatıratını yayınlamıştır.

2.3. MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) PAŞA (1881- 1938)

Mustafa Kemal,⁷⁶ 1881 yılında kozmopolit bir Osmanlı şehri olan Selanik'te doğmuştur. 1893'te Selanik Askeri Rüşdiyesi, 1898'de Manastır Askeri İdadisini

⁷² Mary Fulbrook, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, ter: Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2011, s 159.

⁷³ Hawes, age, s 159-171.

⁷⁴ Versay Antlaşması hakkında kısa bir değerlendirme için bakınız. Fahir, ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914-1980), Türkiye İş Bankası Yay, Ankara,1991, s 146, 147.

⁷⁵ Hawes, age, s 167, 169.

⁷⁶ M. Kemal Paşa hakkında yazılmış birçok biyografi bulunmaktadır. M. Kemal Paşa'nın hayatı hakkında daha detaylı malumat için bakınız. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yay, İstanbul, 2008; Lord Patrick Kinross, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul,2008, M. Şükrü Hanioglu, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, 2013; Andrew Mango, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015; H.C. Armstrong, *Bozkurt*, Nokta Yay, İstanbul, 2005, Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.

bitirmiştir.⁷⁷ 1902 yılında Harbiye'den teğmen rütbesiyle mezun olmuş ve 1903 yılında üsteğmenliğe terfi etmiştir. 1905 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve 5. Ordu'da Kurmay Yüzbaşı olarak göreve başlamıştır⁷⁸. Aynı yıl içinde bazı arkadaşlarıyla birlikte, Şam'da, Vatan ve Hürriyet adında gizli bir cemiyet kurmuştur. 20 Haziran 1907'de Kolağası (kıdemli Yüzbaşı) olan Mustafa Kemal Bey, yine 1905'te 3. Ordu Karargâh'ına atanır ve Makedonya'ya geri döner. 1908 darbesinden sonra ortaya çıkan 31 Mart vakasını bastırmak amacıyla Makedonya'da kurulan Hareket Ordusunun kurmay başkanlığını üstlenir. (1909)

1911 yılında İtalya'nın, Kuzey Afrika'daki son Osmanlı topraklarına karşı gerçekleştirdiği saldırılar sonrasında, Libya'yı müdafaa için gönüllü Osmanlı subayları arasına katılır. Bölgede vazife alır ve aynı yıl içinde rütbesi binbaşılığa yükseltilir. 1913 yılında Sofya ateşemiliterliğine atanır ve 1914'te Yarbey olur. 1915 yılında, 19. Tümen komutanı olarak Çanakkale Muharebelerine katılmış ve aynı yıl içinde Albaylığa terfi etmiştir. 1916 yılında Doğu cephesinde görev alarak Mirliva (Tuğgeneral) olmuştur. 5 Temmuz 1917'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına bağlı 7'nci Ordu Komutanlığına atanmıştır. Yıldırım Orduları Komutanı Mareşal Falkenhayn'la yaşadığı anlaşmazlık sonucu 6 Ekim 1917'de 7'nci Ordu Komutanlığından istifa etmiştir. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına von Sanders'in atanmasından sonra 1 Eylül 1918'de tekrar 7. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. Mütarekenin ardından 31 Ekim 1918 tarihinde Mareşal Liman von Sanders, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir. 7 Kasım 1918 tarihine kadar bu vazifesine devam etmiştir.

İstanbul'da bir müddet kaldıktan sonra 30 Nisan- 8 Temmuz 1919 tarihleri arasında 3. Ordu Müfettişi olarak vazife almıştır. Bu vazifesi sırasında Millî Mücadelenin organize edilmesinin başat figürüdür. Erzurum Kongresinden önce bulunduğu makamdan istifa ederek mezkûr kongre ve Sivas kongresinde başkanlık yapmıştır. Doğu İlleri Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Başkanlığı, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Başkanlığı ve Büyük Millet Meclisi Başkanlığında bulunmuştur.

⁷⁷ TDVİA, "Mustafa Kemal Atatürk Kronolojisi", İstanbul, 2006, c 31, s 340-341.

⁷⁸ M. Kemal Paşa'nın resmi vazifelerinin tam bir listesi için bakz. T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Rütbelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972, s 2,3.

5 Ağustos 1921- 20 Ekim 1923 tarihleri arasında TBMM Hükümeti Orduları Başkomutanlığını yapmıştır. Bu görevi sırasında Türk-Yunan Savaşı'nda Türk Ordularının kumandasını elinde bulundurmıştır. Sakarya Muharebelerinden sonra 19 Eylül 1921 TBMM tarafından “Müşir” rütbesine terfi ettirilmiştir.⁷⁹ Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk Cumhurbaşkanı olmuş ve ölümüne kadar bu vazifeyi devam ettirmiştir. Bu vazifesi sırasında Avrupai tarzda üniter ve seküler bir ulus devlet yaratmak için inkılaplar yapmıştır. 1938 yılında vefat etmiştir.

2.3.1. Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919

Falih Rıfki Atay, Mustafa Kemal Paşa'nın iki hatıratı olduğunu iddia etmiştir. Bunlardan birincisi herkes tarafından bilinen “Nutuk”tur. İkincisi ise başlıkta adını verdiğimiz hatıralardır. 13 Mart 1926 tarihinden itibaren Mahmut Soydan'ın İstanbul'da çıkan Milliyet ve Falih Rıfki'nin Ankara'da çıkan Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde hatıralar yayınlamaya başlanmıştır.⁸⁰ Falih Rıfki'nin eserin önsözünde belirttiğine göre, bu hatıralar 1914 yılından başlayıp 1926'ya kadar devam edecek kararı alınmıştır. Lakin M. Kemal Paşa'nın Hindenburg hakkındaki hatıralarının yayınlanmasından sonra Alman Büyükelçiliğinin şikâyeti üzerine hatıraların yayınına son verilmiştir. Falih Rıfki'ye göre bu bir bahane olup, hatıraların yayınlamasına engel olanlar “Gaziciler” adını verdiği gruptur.⁸¹ Falih Rıfki'ye göre “Gaziciler” M. Kemal Paşa'yı lider ve halaskar olarak kabul etmekle birlikte devrimlerinden rahatsız olmaktadır. Kendisinin de içinde bulunduğu grup olan “Kemalistler”in ise devrimlerin ancak Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilebileceğine inandıklarını ve bu konuda Mustafa Kemal'e destek olduklarını iddia eder.⁸² Falih Rıfki bu konuda haklı olabilir. Çünkü hatıralarda Mustafa Kemal'in Hindenburg'u aleni olarak tahkir eden bir ifadesi bulunmamaktadır.

Türk Devleti'nin her ihtimale karşı Almanya ile ilişkileri germek istememiş olması da olasıdır. Çünkü Türkiye'de sağlam bir istikrar ortamı bulunmamaktadır. 1923 yılında

⁷⁹ GHTB, age, s 2,3.

⁸⁰ Sami Özerdim, “Cumhuriyet'in Ellinci Yılında: Atatürk'ün Yazıları, Sözleri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara,1973,c 28, sayı 3, s 128.

⁸¹ Falih Rıfki ATAY, *Atatürk'ün Hatıraları 1914- 1919*, Pozitif Yay, İstanbul,2020, s 6, 7.

⁸² Age, s 6.

ülkede yeni bir rejim kurulmuş, 1924 yılında Hilafet gibi oldukça köklü bir yapı tasfiye edilmiştir. 1925 yılında bu duruma tepki olarak ortaya çıkan ve Kürt Milliyetçilerinin katılımıyla da dini- milli bir isyan niteliğini alan Şeyh Said İsyanı⁸³'nın hatırası hala canlıdır. İsyan sonrasında uygulanan tehcir ve sıkıyönetim yeni bir isyanın fitilini ateşlemek üzeredir. Gerçekten de hatıraların yayını başladıktan sadece birkaç ay sonra rejimi 4 yıl uğraştıracak ve ancak İran ile toprak takası yapılarak bastırılabilen yeni bir Kürt İsyanı başlamıştır⁸⁴ (Mayıs 1926) Aynı yılın Haziran'ında M. Kemal Paşa'ya karşı bir suikast teşebbüsü ortaya çıkarılmıştır. Suikast bahane edilerek büyük bir tasfiye süreci başlatılmıştır.⁸⁵

2.4. KRESS VON KRESSENSTEIN (1870-1948)

Kress von Kressenstein, 1870 yılında aristokrat bir ailede doğmuştur. Babası, yüksek mahkemede hâkimdir.⁸⁶ Kress, Humanistisches Gymnasium'undan mezun olmuş ve 16 Ağustos 1888'de terfi için gönüllü olarak Bavyera Ordusu'nun 4. sahra topçu alayı "König"e katılmıştır. Münih Harp Okulu'na kabulünün ardından, Mart 1890'da teğmenliğe terfi etmiştir. Ekim 1891'den Mart 1893'e kadar topçu ve mühendislik okuluna devam etmiş ve Ekim 1893'ten itibaren bir bölük komutanı olarak hizmet vermiştir. 1895'ten 1898'e kadar Harp Akademisinde eğitimine devam etmiştir. Kasım 1899'un başında Genelkurmay Merkez Ofisi'ne atanmıştır. 19 Eylül 1900'de Kress, Savaş Bakanı'na emir subayı olarak tayin edilmiştir. Bu görevde yüzbaşılığa terfi etmiştir. 1904'te 6. Topçu Alayı'nda batarya şefi olarak iki yıllığına kıta hizmetine dönen Kress, daha sonra Genelkurmay merkez teşkilatına vazife almıştır. Binbaşı olarak Kress, 20 Eylül 1910'dan 14 Ekim 1911'e kadar 5. Tümen'in Erkan-ı Harbiye Reisi olarak görev yapmış ve ardından Harbiye Nezareti'nde vazifesine devam etmiştir. 25 Ocak 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilecek askeri misyona dâhil olmak için vazifesinden ayrılmıştır.

⁸³ Şeyh Said İsyanı içerisindeki lider ve örgüt arası farklılıkları da ele alan bir çalışma için bakınız: Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Çev: Banu Yalkut, İletişim Yay, İstanbul, 2018, s 387-444.

⁸⁴ 1926-1930 yılları arasında meydana gelen Ağrı İsyanları hakkında malumat için bakınız: Çağlayan Polat, *1926-1930 Ağrı İsyanları*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

⁸⁵ Kastedilen İzmir Suikastı ve muhaliflerin tasfiye süreci için bakınız. Mango, age, s 510-522.

⁸⁶ Mehmet Burak Büyüktopçu, *Çanakkale Savaşı'nda Görev Yapmış Alman Subaylarının Kitaplarında Türk ve Türkiye İmgesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s 27.

Ocak 1914'te askeri misyona dâhil olan Kress, Osmanlı İmparatorluğunun savaşa girmesiyle Osmanlı Ordusunda görevler almıştır. 1914 yılında Küçük Cemal Paşa'nın yanına erkân-ı harbiye reisi olarak gönderilmiştir. Birinci Kanal Seferine I. Kuvve-i Seferiye Erkan-ı Harbiye Reisi olarak iştirak etmiştir. II. Kanal Seferi'ni Kuvve-i Seferiye Kumandanı sıfatıyla ve Gazze Muharebelerini 8. Ordu Kumandanı olarak idare etmiştir.⁸⁷ Gazze-Birüssebi hattının düşmesinden sonra 8. Ordu Komutanlığı'ndan alınmış ve yerine Cevat Paşa atanmıştır. Haziran 1918'de, Kafkasya'da kurulan Gürcistan Devleti'ni kızıl ordu taarruzlarından korumak üzere bölgeye gönderilmiştir.

1919'da savaşın bitmesiyle Almanya'ya dönmüş ve 1929'da Korgeneral rütbesinden emekli olana kadar ordudaki vazifesine devam etmiştir. Emekli olduktan sonra otobiyografik eserler kaleme almıştır. 1948 yılında, Müttefik Kuvvetler tarafından işgal edilen Münih'te vefat etmiştir.

2.4.1. Von Kress'in Hatıratı: Türklerle Beraber Süveyş Kanalına (Mit den Türken zum Suezkanal)

Von Kress emeklilik dönemini hatıralarını yazarak değerlendirmiştir. Bunlardan birisi de 1938 yılında, Berlin'de yayımlanan *Mit den Türken zum Suezkanal* (Türklerle Beraber Süveyş Kanalına) isimli hatıratıdır.⁸⁸ Hatırat ilk olarak, Mazhar Besim Özalpaslan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığı Yayınları tarafından 1943 yılında neşredilmiştir.⁸⁹ Bizim çalışmamızda bu ilk tercüme kullanılmıştır.

Hatırat üzerinde gözlemlenebilecek olası konjonktürel etkilere dikkat çekebilmek amacıyla bu noktada Nazi Almanyasına konumuz bağlamında kısa bir biçimde değinilmelidir. Bu bağlamda Dünya'yı derinden etkileyen 1929 İktisadi Buhranı'nı en çok Almanya'nın hissettiği söylenebilir. Buhranla birlikte ülkede işsizlik yüksek oranlara çıkmış, enflasyon baş edilemez bir hale gelmiştir. Altın yirmilerin sona

⁸⁷ Görgülü, age, s 190. 194, 198.

⁸⁸ Friedrich Kreß von Kressenstein, *Mit den Türken zum Suezkanal*, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, Berlin, 1938.

⁸⁹ Kress von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., İstanbul, 1943.

ermesiyle, Almanya’da yönetimden ve kaostan rahatsız kitleler NSDP⁹⁰’yi iktidara taşımışlardır. 14 Eylül 1930 seçimlerinde ilk büyük seçim başarısını elde ederek parlamentoda bulunan milletvekili sayısını 12’den 107’ye çıkaran parti, 5 Mart 1933 seçimlerinde ise oyların %43.9’unu almıştır. Almanya’nın ekonomi ve asayiş problemini köklü bir şekilde halleden parti, popülaritesini arttırmıştır. Aynı zamanda, rejim gittikçe totaliter hale gelmiştir.

13 Mart 1933’te, “Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı” kurulmuştur. 4 Ekim 1933 tarihli “Reich Basın Yasası” ile ülkedeki tüm yayıncılık faaliyetleri mezkûr bakanlığın kontrolüne bırakılmıştır.⁹¹ Bu yasa ile devlet, her türlü basın üzerinde tam bir denetim kurmuştur. Dolayısıyla bu tarihten itibaren Almanya’daki her yayın devletin görüşünü aktarmaktadır. Bu bakımdan hatıratın, von Kress’in anlatısından ziyade Propaganda Bakanlığı’nın izlerini taşıyor olması yapılacak okumada göz önünde bulundurulması gerekli bir faktör olarak karşımıza çıkar.

2.5. ALİ FUAD (CEBESoy) PAŞA (1882-1968)

Ali Fuad⁹² Bey, 1882 yılında İstanbul’da doğmuştur. Şehit Müşir Mehmet Ali Paşa’nın torunudur. Rüştîye eğitimini Erzincan Askeri Rüştîyesinde tamamladıktan sonra, Saint Joseph Kolejinde eğitime devam etmiştir. Ailesinin karşı çıkmasına rağmen Harp okuluna girmiş ve 1902 yılında buradan mezun olmuştur. 1905 yılında da Harp Akademisi’ni başarıyla tamamlamıştır.

Lübnan ve Rumeli’deki vazifeleri sırasında İTC’ye yaklaşmıştır. Roma Ateşemiliterliğinin akabinde Manastır’da konuşlu 7. Kolordu’da vazife almıştır. Balkan harbine katılmış, Yanya Kalesi Müdafaasında bulunmuştur. Harb-i umumide Kanal Harekâtı’na 14. Tümen komutanı olarak iştirak etmiştir. İlerleyen süreçte Kafkas Cephesinde 16. Tümen komutanlığını deruhte etmiştir. 30 Haziran-9 Eylül 1917

⁹⁰ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi. Adolf Hitler liderliğinde 1933-1945 yıllarında Almanya’yı yöneten siyasi parti.

⁹¹ William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Simon and Schuster, 1960, s 217.

⁹² Ali Fuad Bey’in yaşamındaki tarihler için Ayfer Özçelik, “Ali Fuad Cebesoy”, *TDVİA*, İstanbul, 1993, c 7, s 194-195 temel alınmıştır.

tarikhleri arasında 20. Kolordu Komutanı olarak Filistin Cephesinde faaliyet göstermiştir.⁹³ Kudüs Müdafaasında bulunmuştur.

Harb-i Umumi sonrası kolordusu dağıtılmayan kumandanlardan birisi olduğu için Milli Mücadeleye önemli bir katkı sağlayabilmiştir. TBMM hükümetinin büyükelçisi olarak Sovyetlerle yapılan görüşmeleri yönetmiş ve Şark Cephesinin kapatılmasını sağlayan anlaşmaların hazırlanmasında vazife almıştır.

Millî Mücadele sonrasında ordu müfettişliği ile vazifelendirilmişse de istifa ederek siyasete atılmıştır. TCF'de umumi kâtip olarak görev almıştır. 1926 yılında gerçekleşen İzmir Suikastından dolayı İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve beraat etmiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonraki yeni dönemde Karabekir'in vefatının ardından yaptığı kısa süreli meclis başkanlığı vazifesinin ardından CHP'den istifa ederek, Demokrat Parti saflarına katılmıştır. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız Eskişehir ve 1954, 1957 seçimlerinde art arda bağımsız İstanbul milletvekili seçilmiştir. 1960 darbesinde Yassıada'daki darbe mahkemesinde yargılanmış ve beraat etmiştir. Bu yargılanmayla birlikte siyasi hayatı sona eren Cebesoy 1968 yılında vefat etmiştir.

2.5.1. Ali Fuad Cebesoy'un Eseri: Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu

Ali Fuad Bey'in eseri ilk kez 1938 yılında Askeri Matbaa'da basılmıştır.⁹⁴ Bizim tezimizde bu ilk baskı kullanılmıştır.

Cebesoy, Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesini kaleme alırken silah arkadaşlığı yaptığı komutanları tenkit etmek amacının olmadığını asıl gayesinin yapılan yanlışlıkları ortaya koyarak aynı yanlışlara tekrar düşülmesinin önüne geçmek olduğunu belirtmiştir:

⁹³ Cebesoy'un deruhte ettiği resmi vazifelerin tam bir listesi için bkz. GHTB, age, s 154-155.

⁹⁴ Ali Fuad Cebesoy, *Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1938.

“Bu satırları yazarken yıllarca süren o kara günlerde, savaş alanlarında her çeşit güçlük ve yoksulluklara göğüs gererek Türklüğe ve ordularına yüce şerefler kazandırmış değerli ve özveren komutanlarımı ve silah arkadaşlarımı tenkit etmeyi hiçbir zaman aklımdan geçirmedim.

Yalnız istediğim, ulusumuza çok pahalıya mal olarak tarihin bu sahifelerine girmişler içinden; başımdan geçenleri, bildiklerimi, düşündüklerimi bu günün subay ve komutanlarına sunarak gelecekte aynı çarpıklıkların tekrarlanmaması yolunda görülen çalışmalara katılmaktır.”⁹⁵

2.6. ALİ FUAD (ERDEN) PAŞA (1853-1957)

Ali Fuad Erden, 1883 yılında İstanbul’da doğmuştur. 1900 yılında Kara Mühendishanesini bitirmiş ve 1903 yılında ise Harp Akademisi’nden mezun olmuştur. 1913-1914 yıllarında Paris’te Ateşemiliter olarak vazife almıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sahaya inmiş ve 4. Ordu Harekât Şubesi Müdürlüğü vazifesini deruhte etmiştir. Kısa süre sonra da Cemal Paşa’nın Erkan-ı Harbiye Reisi olmuştur. 1916 yılında Miralay (Albay) rütbesine terfi etmiş ve 8. Kolordu’nun vekâleten kumandasını deruhte etmiştir. 1917 yılında İstanbul Harp Tarihi dairesine atanmıştır. 1921 yılında Millî Mücadeleye katılmış ve savaştan sonra İzmir Müstahkem Mevki Kumandanlığını deruhte etmiştir. Cumhuriyet’ten sonra Konya Harp Tarihi Şubesi’nde görev yapmıştır. 1926 yılında Miralaya rütbesine terfi etmiştir. 6 Nisan 1931 tarihinde atandığı Harp Akademileri Komutanlığı görevini 13 Mart 1943 tarihine kadar sürdürmüştür. Bu görevi sırasında 1937 yılındaki Trakya Manevralarına katılmıştır. 1941 yılında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün isteği üzerine Ali İhsan Sabis yerine, Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet ile birlikte Almanya Devlet Başkanı Adolf Hitler’i ziyaret etmiştir.⁹⁶ 1947 yılında Orgeneral olan Erden, Askeri Yargıtay Başkanlığından emekli olmuş ve 1957 yılında vefat etmiştir.

⁹⁵ Age, s I (Bold vurgu bize aittir.)

⁹⁶ Ziyaretin gelişimi ve Türk tarafındaki etkileri için bkz. Uğur Mumcu, *40’ların Cadı Kazanı*, Tekin Yay., İstanbul, 1990, s 38- 41.

2.6.1. Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları-I ve II

Ali Fuad Erden'in I. Dünya Savaşı hatıraları farklı tarihlerde farklı şekillerde neşredilmiştir. Hatıraların ilki "Paris'ten Tih Sahrasına" adı altında 1336 (Miladi 1917-1918) yılında Arap harfleriyle basılmıştır.⁹⁷ Bu eser daha sonra Latin harfleriyle 1949 yılında tekrar yayınlanmıştır.⁹⁸ 1954 yılında bu defa tüm hatıralarını Vakit gazetesinde tefrikalar halinde neşretmeye başlamıştır. Bu tefrikalar 1949 yılındaki eseri de kapsamaktadır. Hatıralarının ikinci kısmı 2 Ekim 1955-16 Ocak 1956 tarihlerinde "Çölde Son Türk Destanları" başlığı adı altında mezkûr gazetede yine tefrikalar şeklinde neşredilmiştir. Gazete tefrikaları ile matbu eser mukayese edilerek Yusuf Turan Günaydın tarafından derlenmiş ve hatırat diline dokunulmadan tekrar yayına hazırlanmıştır.⁹⁹ Biz çalışmamızda, Yusuf Turan Günaydın'ın iki cilt halinde yayına hazırladığı eseri kullandık.

1954 yılındaki neşre önsöz kabilinden yazılan ve Yusuf Turan Günaydın'ın önsöz olarak verdiği metin oldukça dikkat çekicidir. Kendisi de tarihçi olan Erden, hatıralarını yazmak için 40 yıl beklediğini belirtmekte ve bu bekleyişin sebebini şöyle izah etmektedir:

"Suriye Hatıraları'nı yazmak için 40 sene bekledim.

Kırk sene ne demektir?

Kırk sene, Hz. Musa'nın Tih Sahrası'nda dolaştığı, düşündüğü ve "vaat edilen topraklar"ı yeniden fethetmek için yeni nesiller yetiştirdiği zamandır.

Kırk sene, iki nesil müddetidir.

Kırk sene çocukluk hariç bütün bir ömür demektir.

⁹⁷ Ali Fuad, Paris'ten Tih Sahrasına, Akşam Matbaası, İstanbul, 1336.

⁹⁸ Latin harfleriyle yapılan baskı için bkz. Ali Fuad Erden, *Paris'ten Tih Sahrasına*, Ulus Basımevi, Ankara, 1949.

⁹⁹ Hatıratın basım tarihi hakkındaki malumat için bakınız. Ali Fuad Erden, *Suriye Hatıraları-I*, der. ve yay. haz. Yusuf Turan Günaydın, Kopernik Kitap, İstanbul: 2018, s 11, 12.

Kırk sene, Meşrutiyet inkılâbından beri geçen zamandır. Bu zaman içinde dünyada pek çok şeyler, harpler, nice inkılâplar ve değişiklikler ve iki cihan harbi oldu ve yeni bir çağ açıldı.

Bu kırk yıl zarfında hatıralarım süzölmüş, hisler durulmuş, teessürler ve ıstıraplar dinmiştir. Hatıralar, tarih olmuştur.

Kitabımda “şahıslar” ve “şeyler”i, müspet ve menfi mübalağaya gitmeyerek, hislerime kapılmayarak, oldukları kadar ve oldukları gibi yazmaya çalıştım.”¹⁰⁰

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Erden aynı zamanda bir edebiyatçıdır ve güçlü bir kalemi vardır. Fransız hatiplerinden Saint-Just’un üslubunu kendine örnek almıştır.¹⁰¹

Erden’in kariyerine bakıldığında iktidara en yakın olduğu sürecin Cemal Paşa’nın Kurmay Başkanlığı’nı yaptığı dönem olduğu söylenebilir. Daha sonra önemli görevlerde bulunmasına rağmen iktidardaki şahıslara bu kadar yakın olamamıştır. Lakin bunun bir muhaliflik durumundan kaynaklandığını düşünmek mümkün değildir.¹⁰² Bu durum daha çok siyasete uzak kalma arzusuna bağlanabilir. Nitekim Cemal Paşa’nın karargâhında da siyasetten uzak kalmaya çalışmıştır. Erden’in, apolitik bir karakter olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Erden’in yazdıklarında resmî anlatıyla aykırılıklar görmek mümkündür. Örneğin Türkiye’de resmi tarih yazımı Birinci Dünya Savaşı’nda Arapları hain olarak yaftalar.¹⁰³ Erden ise hatıratında bu resmi teze karşı çıkar ve “Arap

¹⁰⁰ Age, c I, s 16 (Bold vurgu bize aittir.)

¹⁰¹ Erden, Saint-Just’a hayranlık beslemektedir. İki sayfa boyunca, hitabet ve kitabet konusunda örnek aldığı bu şahsı tanıtmış ve konuyu dağıttığı için okuyucusundan özür dilemiştir bkz. Age, C I, s 41, 43.

¹⁰² Belleten’de 1956 yılında yayınlanan “Mustafa Kemal Atatürk” adlı makale onun düşünce dünyasına dair önemli ipuçları barındırır. Bkz. Ali Fuad Erden, “Mustafa Kemal Atatürk”, *Belleten*, Ekim 1956, sayı 80, cilt 20, s 539-548.

¹⁰³ Bu resmi tarih tezinin ders kitaplarında “Arapları ötekileştirmek” için nasıl kullanıldığını ortaya koyan bir çalışma için bakınız. M. Talha Çiçek, “Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimlik İnşası ve Arap İhaneti”, *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, 2012, sayı 2, cilt 17, s 169-188.

İsyanı” diye bir şeyin olmadığını “Şerif Hüseyin’in İsyanı”ndan bahsetmek gerektiğini ifade eder.¹⁰⁴

Hatıratın ilk kez 1918 yılında basıldığını ifade etmiştik. (Eski yazıyla– Paris’ten Tih Sahrasına) Dikkat çekici bir nokta daha vardır ki o da ikinci baskının ve Latin harfleriyle ilk baskının 1949 gibi geç bir tarihte yayınlanmasıdır. Resmi tarih tezinin söylemine “Hicaz İsyanı” bağlamında karşı çıkan bu hatıratın basım tarihlerinin Türkiye’deki siyasal ortamla olan bağlantısı irdelenmelidir. 1944 yılında II. Dünya Savaşı’nı Almanların kaybedeceğinin kesinleşmesi ile başlayan Türk Irkçılarının tasfiyesi¹⁰⁵, “Milli Şeflik” kurumunun tasfiyesi, Türkiye’de demokratik bir yaşama geçilmesi için yapılan dış baskılar ve içeride bu misyona gönüllü olarak katılan muhalefetle birlikte başlayan demokrasi talepleri...¹⁰⁶ Neticede Türkiye’de tek parti iktidarının kendini tasfiye etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu süreç göz önüne alınırsa hatıratın yayınlanmasında konjonktürün dikkate alındığı görülür. 1950 yılında Demokrat Parti’nin seçimle iktidara gelmesi ile göreceli bir özgürlük ortamı oluşmuştur. Erden’in hatıralarının asıl kısmının 1954, 1955-1956 tarihleri arasında yayınlanması bu göreceli özgürlük ortamı ile doğrudan alakalıdır.¹⁰⁷

2.7. MUSTAFA İSMET (İNÖNÜ) PAŞA (1884-1973)

1884 yılında İzmir’de doğan Mustafa İsmet¹⁰⁸, ilk ve orta öğrenimini Sivas’ta tamamlamıştır. Daha sonra Topçu Harp Okulu İdadisi’nde eğitimine devam etmiş ve

¹⁰⁴ Erden, age, c I, s 97.

¹⁰⁵ Bu tasfiyelerin dünyadaki siyasal konjonktür içerisinde Sovyet Rusya’ya hoş görünmek için yapıldığını iddia eden bir çalışma için bakınız. Zübeyir Bütüner, “3 Mayıs 1944 Olayları Işığında İç-Dış Politikada Siyasi Dengeler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 6, p. 91-103, December 2012.

¹⁰⁶ 1945 ve 1950 yılları arasındaki geçiş dönemi ile alakalı geniş kapsamlı bir değerlendirme için bakınız. Cemil Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

¹⁰⁷ Barış Bulunmaz, Demokrat Parti dönemi basın politikalarını üç kısma ayırır: 1950-1954, 1954-1957 ve 1957-1960. İlk dönemde Demokrat Parti’nin basın özgürlüğünü geliştirmek için çalıştığını lakin daha sonra kademeli olarak otoriterleştiğini iddia eder bkz. Barış Bulunmaz, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/165696>, 01.05. 2021 22:40.

¹⁰⁸ Mustafa İsmet İnönü ve yaşamı hakkında ayrıntılı malumat için bkz. İsmet Paşa’nın 1964 yılına kadar olan yaşamını ele alan bir biyografi: Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: İsmet İnönü (1884-1938)*, 3 cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul:1966. İsmet Paşa’nın tüm yaşamı hakkında: Şerafettin TURAN, *İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yay., Ankara, 2003.

1901’de başladığı Topçu Harbiyesini (Mühendishâne) iki yıl sonra başarıyla bitirmiş ve kurmay sınıfına ayrılmıştır. Erkan-ı Harbiye’den 1906 yılında mezun olarak Edirne’deki İkinci Ordu’nun 8. Alay’ında yüzbaşı rütbesiyle vazife almıştır. Akabinde İTC’ye üye olan M. İsmet, Harekât Ordusu’nda vazifeler almıştır. Yemen İsyanı sırasında 7. Ordu’da vazife alarak isyancılara karşı mücadele etmiştir. Yine burada 1912 yılında binbaşılığa terfi ettirilerek Yemen Müretteb Kuvvetleri Kurmay Başkanı olmuştur. Balkan savaşına Çatalca müdafaası esnasında dâhil olmuştur. 1914 yılında kaymakamlığa terfi ettirilmiştir. 1915’te ise 2. Ordu Kurmay Başkanlığı’na tayin edilmiştir. 2. Ordu’nun Doğu Cephesi’nde vazifelendirilmesi ile M. Kemal Paşa ile yakınlık kurmuş ve aralarında bir arkadaşlık doğmuştur. 1917 Ocak’ında M. Kemal Paşa, İsmet Bey’in 4. Kolordu Komutanlığına getirilmesini teklif etmiş ve teklifi kabul edilmiştir.

1917 yılında ise Suriye-Filistin Cephesi’nde önce 20. Kolordu Komutanlığı’na sonra da 3. Kolordu Komutanlığına atanmıştır¹⁰⁹ Birüssebi Savaşı ve 1918 yılındaki Suriye’nin kaybedilmesiyle neticelenen harbler silsilesinde 3. Kolordu’ya komuta etmiştir.

Harb-i Umumi’den sonra Milli Mücadele’ye katılan İsmet Bey, Batı Cephesi Komutanlığı gibi önemli vazifeler deruhte etmiştir. Mütareke ve Sulh görüşmelerinde heyet başkanlığı yapmış ve yeni rejimin başbakanlığı vazifesini yürütmüştür. M. Kemal Paşa’dan sonra 1938 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur ve 1950 yılına kadar bu makamda kalmıştır.

1950’den sonra CHP’nin başında lider olarak, muhalefette siyasal yaşamına devam etmiştir. 1960 yılında gerçekleşen Cumhuriyet Tarihi’nin ilk askeri darbesinden sonra 1961-1965 yılları arasında üçüncü kez Başbakanlık vazifesinde bulunmuştur. 1965 yılından sonra tekrar muhalefete düşen Paşa, 1972 yılında CHP liderliği yarışında eski genel sekreteri Bülent Ecevit’e kaybetmiştir. 1973 yılında vefa etmiştir.

¹⁰⁹ Mustafa İsmet Bey’in, rütbe terfilerinde ve eğitim hayatındaki malumat konusunda şu madde temel alınmıştır: Atilla Çetin, “Mustafa İsmet İnönü”, *TDVİA*, İstanbul, 2000, c 22, s 316- 319.

2.7.1. İsmet Paşa'nın “Hatıralar”ı Hakkında

Sebahattin Selek tarafından yayına hazırlanan İsmet Paşa'nın “Hatıralar”ı ilk kez 1969 yılında yayınlanmıştır.¹¹⁰ Bu ilk baskıda sadece 1884-1918 zaman aralığı ele alınmıştır. Biz çalışmamızda yine Selek tarafından hazırlanan ve tüm hatıralarının toplandığı nüshayı kullandık.¹¹¹ Bilgi yayınevinden çıkan hatırat ciddi eksiklikler barındırmaktadır. Bunlardan ilki yayım sürecine dair malumat eksikliğidir. Eserin yayına nasıl hazırlandığı sorusuna İsmet Paşa'nın kendisinin hazırladığı küçük bir önsözle cevap vermeye çalışılmıştır. Burada İsmet Paşa, hatıratın kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplardan oluştuğunu izah eder. Bu cevaplar kayıt altına alınmış ve Selek tarafından düzenlenerek hatırat haline getirilmiştir. Maalesef bu sürecin ne kadar sürdüğüne dair bir malumata ulaşılamamıştır. Bu süreç bizim için önemlidir, çünkü hatıratlar geçmişi anlattığı kadar yazıldığı dönemi de yansıtır. Yazım sürecine dair belirsizliklerden dolayı ilk yayın tarihini temel almak gerekir. Hatıratın yayınladığı 1969 yılı, Türkiye’de 1960 darbesiyle başlayıp 1971 muhtırasıyla sona eren dönem içerisinde değerlendirilmelidir.¹¹²

1969 yılında artık İsmet Paşa, 85 yaşında bir pir-i fanidir. İsmet Paşa, Türkiye’de solun yükselişinden ve yarattığı kaostan ürkmüş olarak “Ortanın Solu” anlayışına olan desteğini yavaşça çekmiştir. Ecevit’in kararlılığı ve İnönü’nün çekimserliği ile parti 1969 seçimlerinde de kan kaybetmeye devam etmiştir. Bu süreç 1972 yılında İsmet Paşa'nın kongrede liderliği Ecevit’e kaptırmasıyla kapanmıştır. CHP, genç lideri ve yeni bir söylemle yoluna devam ederken, İsmet Paşa ise kurucuları arasında yer aldığı partisinden istifa etmiş ve bir yıl sonra da vefat etmiştir.

İnönü, kendisi hatıralarını yazmayı düşünmediğini iddia etmiş ve M. Kemal Paşa'nın da hatıralarını yazmadığını ifade etmiştir. Paşa'ya göre, hatıratlarda sadece doğrular yer almalıdır. Paşa'nın hatıratı didaktiktir. Ülke bir kaos sarmalı içine girmişken yayınlanan bu hatırat, gençlere bir ihtardır. Hatıratın amacı; kaybedilecek şeyin büyüklüğünü, devletin nasıl bir cendereden geçilerek kurulduğunu gençlere anlatmaktır.

¹¹⁰ Mustafa İsmet İnönü, *Hatıralar: Genç Subaylık Yılları (1884- 1918)*, haz. Sabahattin Selek, Burçak Yay., İstanbul, 1969.

¹¹¹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, yay: Sabahattin Selek, Bilgi Yay., İstanbul, 2020.

¹¹² Bu dönemin bir değerlendirmesi için bakınız. Zürcher, age, s 351- 375.

2.8. AHMET SEDAT (DOĞRUEK) PAŞA (1884 -1955)

İstanbul doğumlu Ahmet Sedat, 1901 yılında Harp Okulu'ndan Piyade Teğmen olarak mezun olmuştur. Ardından Harp Akademisi'nde eğitimine devam etmiş ve 1904 yılında Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle orduya katılmıştır. Balkan Savaşlarında çeşitli vazifeler üstlenen Ahmet Sedat, Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubu bünyesinde 19. Tümen Komutanlığı, M. Kemal Paşa'nın karargâhında 7. Ordu Kurmay Başkanlığı ve savaşın son döneminde ise Yıldırım Ordular Grubu Kurmay Başkanlığı vazifelerini deruhte etmiştir. Mütarekeden sonra 1919 yılında Mekteb-i Erkân-ı Harbiye Müdürlüğü, 1920 yılında da Genelkurmay II. Başkanlığı görevlerini yapmıştır. 1921 yılında Anadolu'ya geçerek Millî Mücadeleye katılmıştır.

1 Ekim 1925- 21 Kasım 1927 tarihleri arasında Türk Silahlı Kuvvetleri Harp Akademileri Komutanı olarak görev yapmış ve 2 Ocak 1932 tarihinde Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı'na getirilmiştir. Bir yıl bu vazifesinde kalan Ahmet Sedat, 1 Ocak 1933 tarihinde Harita Genel Müdürlüğü'ne atanmıştır. 9 Mart 1940 tarihinde ise tekrar Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı'na atanmıştır. Son olarak 9. Kolordu komutanlığı vazifesini deruhte etmiş ve 28 Eylül 1942 tarihinde emekli olmuştur.

Ahmet Sedat, 19 Haziran 1955 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

2.8.1. Ahmet Sedat Hatıratı- Yıldırımın Akıbeti

Yıldırım Orduları bünyesinde vazifeler almış olan Ahmet Sedat Paşa'nın hatıra niteliğindeki eseri 1927 yılında, Harp Akademileri Komutanı olarak görev yaptığı dönemde, Askeri Matbaa'da basılmıştır.¹¹³ Kemal Gurulkan tarafından günümüz Türkçesine uyarlanarak 2009 yılında Yeditepe Yayınevi tarafından tekrar yayınlamıştır.¹¹⁴ Bu ilk baskıda kitabın orijinal adı belirtilmemiştir. Kitabın orijinal adı “Yıldırımın Akıbeti”, gayet anlaşılır bir ifade olmasına rağmen “Filistin'e Veda: Yıldırım Ordularının Bozgunu” adı altında “sadeleştirilmiştir.” Bu sadeleştirmenin hangi nüshaya ya da baskıya dayanılarak yapıldığı gibi ayrıntılar noktasında ise hiçbir

¹¹³ Mirliya Sedat, *Yıldırımın Akıbeti*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1927.

¹¹⁴ Bkz. Mirliya Sedat, *Filistin'e Veda: Yıldırım Ordularının Bozgunu*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009.

malumat paylaşılmamıştır. Bu sebepten akademik bir çalışmada kullanılması da problemlidir. Biz tezimizde eserin 1927 yılında Arap harfleriyle yazılmış olan ilk baskısını kullandık.¹¹⁵ Eser, bir askeri tarih çalışmasıdır. Lakin yazarın çalıştığı olayın bizatihi içerisinde olması ve bazı olaylara şahitlik etmesi sebebiyle, tarafımızdan hatıratlar arasında değerlendirilmiştir.

2.9. FAHREDDİN (ALTAY) PAŞA (1880-1974)

1880 yılına Arnavutluk'un İşkodra kentinde doğan¹¹⁶ Fahreddin Bey'in babası bir asker olan Piyade Albay İzmirli İsmail Beydir.¹¹⁷ Babasının farklı yerlerde görev yapması sebebiyle eğitimi öğretimine farklı şehirlerde devam etmek zorunda kalmıştır. İlköğrenimini Mardin'de tamamlamasının akabinde askeri rüştiyeyi Erzincan'da ve askeri idadiyi de Erzurum'da tamamlamıştır. 1897 yılında İstanbul Harp Okuluna girmiştir. Harp okulunda sonra askeri eğitimine Harp Akademisinde devam etmiş ve 1902 yılında okul altıncısı olarak mezun olmuştur.¹¹⁸

Doğu Anadolu'da yaklaşık yıl görev yaptıktan sonra 1902 yılında kurmay yüzbaşı, 1909 yılında binbaşı rütbesine terfi etmiştir.¹¹⁹ 1912 senesinde İşkodralı Tahir Paşa'nın kızı Münime Hanım ile izdivaç etmiştir.¹²⁰ II. Balkan Savaşına Çatalca Aşiret Süvari Tugayı'nın başında katılmıştır. I. Dünya Savaşı başladığında 3. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi olan Fahreddin Bey, Çanakkale Cephesi'nde vazife almıştır. Çanakkale Savaşı'ndan sonra kılıçlı altın liyakat ve gümüş imtiyaz savaş madalyaları ile ödüllendirilmiştir. 1915 yılında yıl Miralay rütbesine terfi etmiş ve kısa bir süre Romanya İbrail Cephesi'nde görev yapmıştır. 1917 yılında 26. Tümen komutanı olarak

¹¹⁵ Milli Kütüphane envanterinde gözükmesine rağmen esere Milli Kütüphane üzerinden erişim mümkün değildir. Milli Kütüphane gibi köklü bir kuruma yakışmayacak bu yanlışlıkların düzeltilmesini ümit ederiz. Eserin orijinaline Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı üzerinden özel izinle eriştik.

¹¹⁶ GHTB, age, s 102.

¹¹⁷ Mustafa Okuklu, *Fahrettin Altay*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009, s 2.

¹¹⁸ Altay'ın detaylı eğitim malumatları için baknz. Age, s 2.

¹¹⁹ Altay'ın terfi tarihlerinin listesi için baknz. Age GHTB, s 102.

¹²⁰ Fahreddin Altay, *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay, İstanbul, 1970, s 8.

Filistin Cephesinde görev almış, Kudüs müdafaasında bulunmuştur.¹²¹ Mütarekeden sonra 12. Kolordu Komutanı olarak Konya'da vazife yapmıştır.

Mili Mücadelenin ilk yıllarında kararsız kalan Fahreddin Bey, Refet Bele tarafından silahlı nöbetçiler eşliğinde Ankara'ya götürülmüştür. Burada M. Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeler neticesinde İstanbul ile bağlarını koparmayı kabul etmiştir. I. TBMM'de Mersin milletvekili olarak yer almış ve siyasi kutuplaşmalardan uzak kalmayı tercih ederek bağımsızlar olarak adlandırılan grup listesinde bulunmuştur.

Türk-Yunan Savaşı'ndaki muvaffakiyetlerinden dolayı 1921 senesinde Mirliya rütbesine terfi ederek Paşa olmuştur. Akabinde Süvari Grup Komutanlığı vazifesini deruhte ederek mezkûr savaşın son yıllarında önemli başarılar kazanmıştır. Bu başarılarından dolayı Ferik rütbesine terfi ettirilmiştir. II. Dönem TBMM'de de İzmir mebusu olarak bulunurken, bir taraftan da 5. Kolordu Komutanı olarak vazifesine devam etmiştir. Askerlik ve siyasetin ayrılması gündeme gelince ise askerlik mesleğini tercih etmiştir.

1926 yılında Orgeneral rütbesine terfi etmiştir. 1930 yılında Menemen Olayı'ndan sonra sıkıyönetim komutanlığına tayin edilmiş ve 1933 yılında 1. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. 1934 yılında Kızıl Ordu manevralarına gidecek askeri heyetin başkanlığını yapmış ve aynı sene içerisinde İran ve Afganistan arasındaki sınır anlaşmazlığında hakemlik yapmıştır. 1945 yılında, Yüksek Askerî Şûra üyeliği sırasında yaş haddinden emekliye ayrılmıştır.

1946-1950 yılları arasında CHP'den Burdur milletvekilliği yapmış,¹²² 1950'den sonra siyasi hayattan çekilerek İstanbul'a yerleşmiştir. 1974'te vefat etmiştir.

2.9.1. Fahreddin Altay Hatıratı: 1917 Kudüs Muharebesi

1958 yılında Altay'ın Kudüs Muharebesi üzerine verdiği ders, küçük bir kitapçık şeklinde yayınlanmıştır.¹²³ Bu eser, aslında Harp Akademisi öğrencileri için hazırlanmış

¹²¹ Altay'ın vazife tarihlerinin listesi için baknz. GHTB,age, s 103.

¹²² Altay'ın sivil vazife tarihlerinin listesi için baknz. Age, s 104.

bir ders niteliğindedir. Eserin yazıldığı tarihte Altay, siyasetle alakasını çoktan kesmiş emekli bir generaldir. Dolayısıyla konjonktürel olarak onu sınırlandıracak, yönlendirecek etkilerin oldukça kısıtlı olduğunu söyleyebiliriz. Altay'ın apolitik şahsiyeti de anlatısının bu noktada daha az taarruza maruz kalacağını düşündürmektedir. Kudüs Muharebelerine doğrudan iştirak ettiği için bu ders, bir hatırat metni olarak kabul edilebilir. Nitekim Ahmet Özcan da muvazzaf askerlerin hatıratlarını kaleme alma sebeplerinden biri olarak yeni nesil subaylara tecrübenin aktarılma arzusunu gösterir.¹²⁴

2.9.2. Fahreddin Altay Hatıratı: Görüp Geçirdiklerim On Yıllık Harp ve Sonrası

Altay, katıldığı Balkan Savaşları, Harb-i Umumi ve Türk- Yunan harbine dair anılarını kaleme alarak 1970 yılında yayınlamıştır.¹²⁵ Esasen hatıratının Suriye-Filistin cephesine müteallik kısmı, daha önce 1958 yılında Harp Akademisi'nde ders olarak verdiği notlardan oluşan "1917 Kudüs Muharebesi" isimli eserinin büyük ölçüde kopyası durumundadır.

1970 yılında, hayattaki en büyük idealinin vatan olduğunu ifade eden Altay, gençlere de bu ideal için yaşamalarını tavsiye etmiş. Eserinin de bu amaca hizmet etmek için kaleme alındığını ifade etmiştir.¹²⁶ "1917 Kudüs Muharebesi" isimli eserine dair konjonktür analizimiz bu eseri için de geçerlidir.

2.10. HÜSEYİN HÜSNÜ EMİR (ERKİLET) PAŞA (1883-1958)

1883 yılında Gazze'de dünyaya gelen Erkilet, Kayserili Emiroğullarından Halil Bey'in oğludur.¹²⁷ Annesi Karabağ Türklerinden Şuşa doğumlu Şefika Hanımdır. 1901 yılında Bursa Askeri Lisesinden mezun olmuştur. 1904'te Harp Okulunu teğmen olarak tamamlamış ve 1907'de Harp Akademisi'ni kurmay yüzbaşı olarak başarıyla bitirmiştir. 1910-1912 yılları arasında Almanya'ya staja gönderilmiştir. 1915'te Binbaşı, 1917'de

¹²³ Fahreddin Altay, *1917 Kudüs Muharebesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1958.

¹²⁴ Agb, s 43.

¹²⁵ Fahreddin Altay, *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay., İstanbul, 1970.

¹²⁶ Age, s 5, 6.

¹²⁷ GHTB, age, s 216.

Yarbay, 1922’de Albay ve 1926’da Mirliya rütbesine terfi etmiştir.¹²⁸ Hayatı boyunca birçok önemli vazife deruhte eden Erkilet’in bizim çalışmamız bağlamında en önemli vazifeleri Yıldırım Erkan-ı Harbiye Reisi Muavinliği ve 8. Ordu Kurmay Başkanlığı’dır.¹²⁹ Bu süreçte cephedeki gelişmelere doğrudan şahit olmuştur. Bir diğer önemli vazifesi de 1920 ve 1921 tarihlerinde, İstanbul’da, Harp Tarihi Encümeni Başkanı olarak vazife almasıdır. Bu zaman diliminde “Yıldırım”ı kaleme alındığı düşünülmekte ve yayınlandığı bilinmektedir.

1921 yılında Anadolu’ya geçerek Türk-Yunan Savaşı’na iştirak etmiştir. 1930 yılında İzmir Müstahkem Mevkii Kumandanı olarak İzmir Olayları esnasında SCF lideri Okyar’ı hoş karşıladığı için askerlikten istifa etmek zorunda bırakılmış olması kuvvetle muhtemeldir.¹³⁰

II. Dünya Savaşı yıllarında, Çınaraltı Dergisi ve Cumhuriyet Gazetesinde Alman taraftarı yazılarıyla ön plana çıkan Erkilet¹³¹, Türkiye’nin önde gelen “Turancı”larından birisidir. Bunda gerek annesinin doğrudan Şuşalı bir Türk olması gerekse Kafkas İslam Ordusu’nda edindiği deneyimlerin etkili olduğu düşünülebilir. Uğur Mumcu’nun tasnif ettiği iki Turancı klikle de ilişkileri olan bir isimdir.¹³² Bu bağlamda Nuri Killigil ve Resulzade klikleri arasında irtibatı sağlayan isim olduğu da düşünülebilir. Alman hükümetinin daveti üzerine 15 Kasım 1941’de Türk Harp Akademileri Komutanı Ali Fuad Erden ile birlikte Hitler’i ziyaret etmişlerdir. İkili Wolfsschanze’de ağırlanmış ve bizatihi Hitler’den brifing almıştır. Nuri Paşa ile birlikte Sovyet savaş esirlerinden milli lejyonların tertiplenmesi fikrini Almanlara kabul ettirerek binlerce Türk kökenli insanın hayatını kurtardığını da belirtmek gerekir.

¹²⁸ Eğitim ve terfi tarihleri için: GHTB, age, s 216.

¹²⁹ Erkilet’in hayatı boyunca deruhte ettiği resmi vazifelerin tam listesi için bakınız: age, s 217.

¹³⁰ Erkilet’in istifası üzerine bir değerlendirme için baknz. Ahmet Ulu, *1938-1948 Dönemi Yayımlanmış Yazılarında Kayserili Emekli General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet’in Fikir Dünyası*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s 26.

¹³¹ Erkilet’in İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki yazılarına odaklanan detaylı bir çalışma için bakınız. Agt.

¹³² Mumcu, age, s 51.

Uğur Mumcu, von Papen'in 5 Ağustos 1941 tarihli raporunda Erkilet hakkında:

“Ankara’da Doğu Türkleri sorununda hükümetin ajanlarından biri General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet’tir. Kendisi Tatar kökenlidir.” ifadesinin bulunduğunu tespit etmiştir. Başta Faris Erkmen olmak üzere Türkiye’deki sol cenah tarafından, Almanlara ajanlık yapmakla itham edilmiştir.¹³³

Erkilet “Yıldırım” adlı hatıratında kendini; Almanlara yakın ama nihayetinde ülkesine sadık ve özellikle Enver Paşa’yı Almanların çevirdiği entrikalar hakkında bilgilendirmeye çalışan bir Türk Zabiti olarak tasvir etmektedir. Bu doğrultuda her iki Türkçü klikle yakın ilişkileri olan Erkilet, von Papen tarafından Türk hükümetinin ajanı olarak görülmüş olabilir.

Erkilet, 1958 yılında vefat etmiştir.

2.10.1 Erkilet Hatıratı: “Yıldırım” Hakkında

“Yıldırım” ilk olarak Rumi 1337 senesinde (Miladi 1921) İstanbul’da Askeri Matbaa’da yayınlanmıştır. Biz çalışmamızda bu ilk baskıyı kullandık.

Eserin ilk sayfasında:

“Muharriri Hüseyin Hüsnü Emir Erkan-ı Harbiye-i Umumiye 3. Şube Müdürü. Tarih-i Askeri Encümeni Reisi ve Erkan-ı Harbiye Mektebi Ta’biye ve Erkan-ı Harbiye Vezaifi Muallimi”

İbaresini bulunur.

Bu ibare aslında Ankara’daki Millet Meclisi’ne bağlı güçlerin İstanbul Hükümetine bağlı kurumlarda görev yapan kişiler tarafından desteklendiğine bir kanıt oluşturur. Çünkü bu matbaada basılan kitaplarda açık bir şekilde Ankara’daki Millî Mücadele liderleri methedilmiştir. Yıldırım da bu kitaplardan birisidir. Yine bu ibare işgalcilerin

devlet teşkilatına topyekûn bir müdahalede bulunmadıkları veya bulunamadıkları gerçeğini ortaya koyar. Nitekim Erkilet, eserin yayımlandığı yıl içerisinde Anadolu'ya geçerek Türk-Yunan Savaşında Ankara hükümeti saflarında yer almıştır.

Erkilet, “Yıldırım”ın harp tarihi açısından ehemmiyetini şu şekilde izah eder:

“...Yıldırım’ı tatbi ve takip etmek cihan harbinden Osmanlı Tarih-i harbinin 1333-1334 senelerine ait pek mühim ve pek canlı bir faslına nâfiz olmak demektir. Yalnız şayan-ı teessüfdür ki, tarih-i harbimizin pek mühim olan bu faslına mütedair vesâikın tamamı bugün elde mevcut değildir. Bunların kısm-ı azimi ya hîn-i mütarekede Almanya’ya götürülmüş veyahud Filistin ricatı icrası sırasında muhterik ve zayi olmuştur. Bu sebeple mazbut ve şayan-ı itimad hatırat ve muhtıratın ve vesâik-i hususiyenin bu hususta büyük bir kıymet ve ehemmiyet-i mahsusaları vardır.”¹³⁴

2.11. HANS GUHR

Yazarın biyografisine ulaşılamamıştır. Alman askeri misyonunda göre yapan, Kafkas ve Suriye-Filistin cephelerinde tümen komutanı olarak görev alan Hans Guhr’un hakkında kendi hatıratındaki veriler dışında biyografik veri yok denecek kadar azdır. İsmet Paşa, onun II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’ye geldiğini ve kendisiyle görüşüğünü ifade etmektedir.

2.11.1. Hans Guhr’un Hatıratı: Anadolu’dan Filistin’e Türklerle Omuz Omuza

Hans Guhr’un hatıratı 1937 yılında, Berlin’de yayınlanmıştır.¹³⁵ Biz çalışmamızda eserin Eşref Özbilen tarafından yapılan tercümesini kullandık.¹³⁶

Bu hatırat; Nazi Almanyası’nın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla I. Dünya Savaşındaki silah arkadaşlığının vurgulanması ve Alman kamuoyunun da olası bir Türk

¹³⁴ Hüseyin Hüsnü Emir, *Yıldırım*, Matba-i Askeriye, Dersaadet:1337, s 2.

¹³⁵ Von Hans Guhr, *Als türkischer Divisions kommandeur in Kleinasien und Palästina: Erlebnisse eines deutschen Stabsoffiziers währenddes Weltkrieges*, Mars-verlag Carl Siwinna, Berlin, 1937.

¹³⁶ HansGuhr, *Anadolu’dan Filistin’e Türklerle Omuz Omuza*, çev: Eşref Özbilen, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

ittifakına hazırlanması amacıyla yayınlanan hatıratlardan biridir. Hans Guhr kitabın önsözünde bu silah arkadaşlığı mesajını doğrudan vurgular:

*“Bir Osmanlı tümen komutanı olarak hatıralarımı anlatışım, **Türk silah arkadaşlarıma şanlı ordularına eski mensubiyetimi bugün de nasıl müteşekkir bir gururla andığımı gösterecektir.***

*Bu hatırat, Almanya'nın Doğu'daki muhriplerine Anadolu'nun karlı dağlarında, Mezopotamya'nın kor gibi yanan kumlarında ve Filistin'in kana bulanmış muharebe meydanlarında yapılan **şiddetli savaşlarda müttefiklerimizle pekiştirdiğimiz silah arkadaşlığını, dilerim bir kere daha hatırlatsın.***

Ve bugün Üçüncü Reich'ta katı bir askeri ruhla eğitilen Alman gençliği, bu anlatılanlardan Almanların Doğu'daki zor görevlerini ve çok üstün bir düşmana karşı güçlerinin sonuna kadar yıllarca karşı koymuş olan kahraman Türklerin başka bir örneği olmayan kanaatkârlıklarını, tahammüllerini ve vatan sevgilerini öğrenmelidir.”¹³⁷

Bu hatırat, Nazi Almanya'sında yayıncılık faaliyetlerinin tamamıyla Propaganda Bakanlığı'nın denetiminde olduğu bir konjonktürde yayınlanmıştır.¹³⁸

2.12. ERKAN-I HARP BİNBAŞISI VECİHİ BEY

19 Eylül 1918 tarihli İngiliz taarruzunun sebep olduğu ricattan bir ay önce vekaleten, 21 Eylül 1918 tarihinde Yarbay Mahmud Nedim Bey'in yaralanması üzerine ise asil olarak 3. Süvari Tümen'in kumandanlığını yapması dışında kendisi hakkında herhangi bir biyografik malumata ulaşılamamıştır.

¹³⁷ Hans Guhr, Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza, çev: Eşref Özbilen, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s IX, X (Bold vurgu bize aittir.)

¹³⁸ Baknz. Bu çalışmanın “Von Kress'in Hatıratı: Türklerle Beraber Süveyş Kanalına (Mit den Türken zum Suezkanal)” başlıklı kısmı, s 27.

2.12.1. Erkan-ı Harp Binbaşısı Vecihi Bey'in Hatıratı- Birinci Cihan Harbine Ait Hatıralarımdan: Filistin Ricatı

Vecihi Bey'in hatıratı ilk kez 1921 yılında, Askeri Matbaa'da, mütareke İstanbul'unda yayımlanmıştır. Daha sonra Murat Çulcu tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır.¹³⁹ Biz çalışmamızda eserin Arap harfleriyle yapılmış ilk baskısını kullandık.

Hatıratının mukaddemesinden hatıralarını kaleme almasının iki temel amacı olduğu anlaşılabılır. Bunlardan birincisi, Vecihi Bey'in Alman kumandanların hatıratlarındaki ifadelerden duyduğu rahatsızlıktır ve bunu açıkça belirtir:

*“Cihan harbine aid Fransızca, İngilizce, bilhassa Almanca her lisandan birçok hatırat, asar neşr olundu. Kim bilir? Bizim haberdar olamadığımız daha binlerce ne kadar saha-i intişara atılmıştır. Vatandaşlarımızın nokta-i nazarını bilmiyorum. **Fakat asker arkadaşlarımdan bir ferd tasavvur etmem ki mesela Ludendorf'un, Liman von Sanders'in ilh. hatıratını bilhassa bize, ordumuza taalluk eden aksamını okusun da müteellim, mahzun olmasın!** Bizden herkes bahsediyor. Biz kendimizden ne için bahsetmiyoruz. Ne idik, ne yaptık? Ne için bilmek, bildirmek istemiyoruz?”¹⁴⁰*

Özellikle Ludendorf'un Türkleri aciz bir müttefik olarak tasvir etmesi karşısında itirazlarını ortaya koyar. Vecihi Bey'e göre Osmanlı İmparatorluğu aciz bir müttefik olmadığı gibi Almanların hileleriyle savaşa dâhil olmuştur:

“Öyle Ludendorf'un dediği gibi biz, Alman eteğine sarılmış acizlerden değildik. Bilakis kablelharb İstanbul'a yerleşen Alman aktörlerinin bin entrikadan sonra nihayet mahirane oynadıkları Karadeniz faciası, bugün neşr ettikleri hatıralarda utanmadan acz-i meskenet isnat ettikleri Türkü avlamak için kurulmuş son bir tuzak değil miydi?”¹⁴¹

¹³⁹ Baknz..Erkan-ı Harp Binbaşısı Vecihi Bey, Erkan-ı Harp Binbaşısı Vecihi Bey'in Anıları:Filistin Ricatı, haz. Murat Çulcu, Arba Yay., İstanbul, 1993.

¹⁴⁰ Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Vecihi, *Birinci Cihan harbine Ait Hatıralarımdan: Filistin Ricatı*, Matba-i Askeriye, Dersaadet,1337, s 5. (Bold vurgu bize aittir.)

¹⁴¹ Age,,s 6 (Bold vurgu bize aittir.)

Vecihi Bey'in hatıratında baştan sona bir Alman düşmanlığı görülür. Hatırat okuyucuda Vecihi Bey'in, Ludendorf ve Sanders'in hatıratlarını okuduktan sonra bir anlık hışımla kaleme almış olduğu hissini uyandırır. Açıkça görüleceği üzere Almanlar (Sivil ve asker ayrımı yapmadan) çok sert eleştirilir ve hırsızlık gibi adi suçlar ile itham edilir.

Hatıratın yayınlanmasındaki ikinci temel amacın ise, Millî Mücadelede elde edilen başarıların yöneticileri ve kumandanları şımartmamasına dair bir ihtar olduğu görülür:

*“Şu kısa mukaddemeden sonra hatıratımın neşrine bilhassa Filistin Ricatından başladım. Çünkü teyakkuz ve intibaa muhtaç olduğumuz şu zamanda zafer destanlarının bizi yeniden sermestîye sevk etmesinden korktum.”*¹⁴²

“Zafer destanlarının bizi yeniden sermestîye sevk etmesinden” ibaresinden hatıratın 13 Eylül'de Türk ordularının zaferiyle sonuçlanan Sakarya Savaşı'ndan sonra kaleme alındığına dair bir tahmin yapılabilir.

Vecihi Bey'in Millî Mücadeleye sempati duymasına rağmen henüz katılamamış olduğunu görüyoruz, lakin hakkındaki biyografik malumat eksikliğinden dolayı mücadeleye niçin katılmamış olduğunu bilmiyoruz.

2.13. FRANZ VON PAPEN (1879-1969)

Von Papen,¹⁴³ asil bir ailenin çocuğudur. Büyük Alman İmparatorluğu idealine iman etmiş olan Papen, askerlik mesleğini tercih etmiştir. Başarılı bir askeri eğitimden sonra, casusluk eğitimi de almış ve ABD'ye askeri ataşe olarak gönderilmiştir. Meksika'daki ve ABD'deki Alman çıkarlarını korumak için ABD ve Kanada'daki espionaj ve sabotaj faaliyetlerini organize etmiştir. Sabotaj faaliyetlerinde başarısız olan Papen, espionaj konusunda da büyük hatalar yapıp, gizli evrakın ABD istihbaratı tarafından ele geçirilmesine neden olmuştur. Bu gizli evraklar, ABD kamuoyundaki Alman

¹⁴² Age, s 9.

¹⁴³ Von Papen hakkında verdiğimiz biyografik malumatta Banu El, *Franz von Papen'in Ankara'daki Büyükelçilik Yılları*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, esas alınmıştır. Von Papen hakkında daha ayrıntılı biyografik malumat için mezkûr teze bakılabilir.

aleyhtarlarının elini güçlendirmiştir. Sabotaj faaliyetlerinin basına sızmasıyla ABD’de istenmeyen adam haline gelen Papen, 1915 yılında geri çağırılmıştır.

Von Falkenhayn’ın emrinde batı cephesinde başarılı işler çıkaran Papen, “Artillery Barrage“ (Topçu Barajı) taarruz taktiğine karşı “Depth Defence” (Derinliğine Müdafaa) ve Elastic Defence (Esnek Müdafaa) taktiğinin savunucularından olmuş ve cephede başarılı savunma savaşlarıyla ünlenmiştir. 1917 yılında Falkenhayn ile birlikte Yıldırım’da görevlendirilmiştir. Falkenhayn ile birlikte Filistin Cephesine yaptıkları ziyaret neticesinde kritik vaziyeti görerek von Falkenhayn’ın Yıldırım Ordular Grubunu bu cepheye sürmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Daha sonra ise cephenin doğu kanadını tutan 4. Orduda Mersinli Cemal Paşa’nın Erkan-ı Harbiye reisi olarak vazife almıştır. Salt muharebelerine bizatihi iştirak etmiştir. Mondros Mütarekesinden sonra enterne edilen Alman kuvvetleri ile birlikte İstanbul’da bir süre kaldıysa da kendisini askeri mahkemeye vermekle tehdit eden Liman von Sanders’in baskısından kurtulabilmek için firar etmiş ve kaçak olarak Almanya’ya ulaşmayı başarmıştır.

Büyük Alman İmparatorluğu idealiyle yetişen, monarşi yanlısı Papen politik yaşamında önemli mevkilere gelmiştir. Katolik Merkez Partisi’nin sağ cenahının üyesi olarak Alman parlamentosunda parlamenterlik yapmıştır. Hindenburg’un atamasıyla 1932 yılında Reich şansölyesi olan Papen’in hükümeti, muhafazakâr ve otoriter bir hükümettir lakin halk desteğinden yoksundur. Papen, Meclisteki en büyük ikinci parti olan Nazilerin desteğini alabilmek için SA’lara* konmuş olan yasağı 15 Haziran’da kaldırmış ve 20 Temmuz’da ise Prusya’daki Sosyal Demokrat Hükümeti dağıtmıştır. Dış ilişkilerde ise Almanya’ya Versay ile getirilen savaş tazminatlarını fiili olarak kaldırmıştır.

Papen’in görevden çekilmesiyle, yerine Schleicher başbakan olmuştur. Franz von Papen, bu dönemde Hitler ile anlaşmış ve Hindenburg’u Hitler’in şansölyeliğe getirilmesi konusunda ikna etmiştir. Kurulan yeni hükümette şansölye yardımcılığı görevini alan ve Nazi olmayan milliyetçiler tarafından desteklenen Papen, kabinede önemli bakanlıkların çoğunluğunu alarak Nazilerin dizginlenebileceğini umduğu iddia

* Strumabteilung, (Taarruz Şubesi) Nazilerin yükselişinde etkili olan yarı askeri örgüt.

edilmektedir. 30 Haziran 1934'teki Uzun Bıçaklar Gecesinde¹⁴⁴ tasfiyeden kurtulan Papen, olaylardan 3 gün sonra şansölye yardımcılığından istifa etmiştir. Bir süre sonra Avusturya Büyükelçiliği'ne atanmış ve Anschluss için çalışmıştır.

Franz von Papen, 1939'da Türkiye'nin müttefiklere katılmasını önlemek amacıyla Türkiye'ye büyükelçi olarak atanmıştır. Papen'in Yıldırım tecrübesi sebebiyle seçilmiş olması muhtemeldir. Faaliyetlerinin Nazi direktiflerine uygun olmasına rağmen çoğu zaman üstleriyle çatıştığı ve Türkiye'nin savaşın dışında kalabilmesi için mücadele ettiği iddia edilmektedir. Papen, 1945 yılında müttefiklerce tutuklanmış ve Nürnberg'de yargılanarak beraat etmiştir. Lakin Alman mahkemeleri tarafından Nazi olduğu gerekçesiyle suçlu bulunmuş ve sekiz yıl hapis ile cezalandırılmıştır. 1949 yılında yeniden yargılanan Papen, tekrar beraat etmiş ve tüm hakları kendisine iade edilmiştir. Franz von Papen, 1969 yılında hayatını kaybetmiştir.

2.13.1. Von Papen'in Hatıratı: der Wahrheitsgasse (Hakikat Yolu)

Von Papen hatıratını 1952 yılında tamamlamış ve aynı yıl Münih'te basılarak yayınlanmıştır.¹⁴⁵ Biz çalışmamızda eserin Brian Connel tarafından yapılan İngilizce tercümesini kullandık.¹⁴⁶

Von Papen, Harb-i Umumi sonrasında Hitler'in iktidara gelmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Ludendorf ve Hindenburg gibi isimlere olan yakınlığı ile Prusya aristokrasisini temsil eder bir şekilde Hindenburg tarafından Şansölye olarak atanmıştır. Parlamentoda zayıf kalması sebebiyle, desteğini alarak Hitler'i idare edebileceğini düşünmüş olması ve onunla işbirliği yapmış olması muhtemeldir. Hitler'in idare edilememesi ve idare eder duruma gelmesiyle bu baskın karakterin istifaya zorlanmış olması ve ardından da sürgün nevinden Avusturya Büyükelçisi olarak gönderilmiş olması mümkündür. Lakin Anschluss¹⁴⁷ sürecinde Alman Üçüncü Reich'ına hizmet

¹⁴⁴ Uzun Bıçaklar Gecesi, III. Reich döneminde, 1934 yılında 30 Haziran'ı 1 Temmuz'a bağlayan gece, politik cinayetlerle yapılan tasfiye operasyonudur. Sinekkuşu Operasyonu ya da Röhm-Putsch olarak da bilinir.

¹⁴⁵ Baknz. Franz von Papen, *Der Wahrheitsgasse*, Paul List, München, 1952.

¹⁴⁶ Baknz. Franz von Papen, *Memoirs*, ter: Brian Connel, Andre Deustsch, London, 1952.

¹⁴⁷ Anschluss: III. Reich'in liderliğinde iki Alman ülkesi olan Almanya ve Avusturya'nın Adolf Hitler'in önderliğinde 12 Mart 1938 tarihinde birleşmesi.

ettiği bilinmektedir. Anschluss gibi büyük bir diplomatik zaferin ardından da daha önce Filistin Cephesinde görev almasından dolayı Türkiye Büyükelçiliğine atanmıştır. Savaşın sonuna kadar bu vazifesini devam ettirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da Nazizm ve Prusya Militarizmini yok etme amacıyla başlayan işgal dönemi yukarıdaki arka plan göz önünde bulundurularak irdelenmelidir. Çünkü hatırat, Nazilerin tasfiyesi sürecinin bir ürünüdür. Bu bağlamda Nürnberg'te başlayan ve işgal süresince devam eden cadı avı muhakkak göz önünde tutulmalıdır. Von Papen, yargılamalar sonucunda cezalar almış, çalışma kamplarında tutuklu kalmış bir isimdir. 1956 yılına¹⁴⁸ kadar bu yargılanma süreci devam etmiştir. Yani 1952 yılında yayınlanan bu hatırat aynı zamanda bir savunma metnidir. Dolayısıyla von Papen'in hatıratta Nazilerle olan ilişkisini olduğundan daha az gösterme eğiliminde olacağını söyleyebiliriz. Lakin daha eski bir geçmiş olan ve Nazi dönemi kadar şeytanlaştırılmayan Kayser dönemi ve özellikle Filistin Cephesi hakkında üzerinde en azından bu baskının bulunmadığını düşünebiliriz.

2.14. ÜSTEĞMEN ŞERİF (GÜRALP) BEY (1887-1964)

14 Nisan 1887'de Edirne'de doğan Şerif Bey, Ruşen Bey'in oğludur. 1907'de Harp Okuluna girmiş ve 1910'da teğmen rütbesiyle mezun olmuş ve 1.Kolordu 3. Süvari Alayı 2. Bölük Komutanlığına tayin edilmiştir. 1914'te aldığı üsteğmenlik rütbesiyle; 3. Süvari Alayı 3. Bölüğünde, 3.Süvari Tümeni 8. Alay 3. Bölük Komutanlığında, 12. Kolordu Süvari Müfrezesi Komutanlığında vazifeler almıştır. Güralp, Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den geri çekilmesi sırasında üsteğmen rütbesiyle 3. Süvari Tümeninin 8.Alayının 3. Bölüğüne komuta etmiştir. 1920'de yüzbaşı, 1924'te binbaşı olmuştur. 1932'de yarbay, 1937'de albaylığa terfi etmiştir. Askerlik görevi süresi içerisinde 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 istiklâl Savaşı'na katılmıştır. 14 Temmuz 1945 tarihinde emekli olmuştur.¹⁴⁹ 1964 yılında vefat etmiştir.

¹⁴⁸ Agt, s 217.

¹⁴⁹ Şerif Bey'in hayatı hakkındaki tüm veriler: Şerif Güralp, *1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3. Süvari Tümeninin Harekâtı*, haz. Zekeriya Türkmen, Fatma İlhan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay, Ankara, 2006, s V.

2.14.1. Şerif Bey'in Hatıratı: 1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3. Süvari Tümenin Harekâtı

İlk defa 1941 yılında 120 Sayılı Askerî Mecmuâ'nın eki olarak yayımlanmıştır. Hatırat, dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın direktifleri ile hazırlanmıştır. Her hatırat gibi bu hatırat da içinde bulunan zamanın siyasi konjonktüründen etkilenmiştir. 1941 yılında Bulgarların mihvere katılması (01.03.1941) ve Alman Ordularının Yunanistan'ı işgaliyle (22.04.1941), Türkiye ile Almanya Balkanlarda karşı karşıya gelmiştir. Türkiye için, Polonya Sendromu adı verilen Sovyetler ve Almanlar tarafından aynı anda istila edilme kâbusu başlamıştır. Bu durum Türk-Alman Saldırmazlık Paktına(18.06.1941) ve ardından Barbarossa Harekâtına (22.06.1941) kadar devam etmiştir. Irak'ta Mihver taraftarı Raşit Ali Geylani'nin darbe teşebbüsü (Mart 1940) ve bu darbeyi desteklemek için Almanların Türkiye'den transit geçiş hakkı istemesi de bu süreçte Türkiye'yi zora sokmuştur. Diğer taraftan İran'ın sudan bahanelerle İngiliz- Sovyet İttifakı tarafından işgal edilmesi (25 Ağustos 1941) Türkiye'de İngiliz ittifakına dair güvenleri sarsmıştır¹⁵⁰ ve Türkiye, Alman ittifakına doğru sürüklenmeye başlamıştır. Bu ahval içerisinde, Almanya'nın Harbi Umumi'deki silah arkadaşlığı vurgusu üzerinden Türk ordusunda etkinlik kazanmak istediğine yönelik iddialar ayrı bir ehemmiyet kazanır.¹⁵¹

Şerif Bey'in hatıratı böyle bir konjonktürde Mareşal Çakmak'ın teşvikiyle hazırlanmıştır. Mareşal o dönemde Almancı olarak bilinmektedir. Oysa bu Almancılık sadece büyük bir tiyatronun parçasıdır. Tarafsız kalmak isteyen hükümet bu amaçla İngilizci-Almancı dikotomisinden istifade etmiştir. Kabine'nin bir kısmı Almancı, bir kısmı ise İngilizci olarak görülmüştür. Cumhurbaşkanı İnönü ile Başbakan Saracoğlu İngilizci; Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ve Genelkurmay Başkanı Çakmak ise Almancı olarak takdim edilmiştir. Örneğin; kamufle edilmiş bir Alman savaş gemisi Boğazlardan geçtiğinde, bu durum İngilizlere ülke içerisindeki Almancı tarafın icraatı

¹⁵⁰ 1940 ve 1941 yılında Türkiye'nin çevresinde meydana gelen olaylar ve hükümetin anlık tepkileri hakkında detaylı malumat için bkz. Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2014, s 136-165.

¹⁵¹ Yavuz Özgüldür, *1923-1945 Dönemi Türk Alman-İlişkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s 92.

olarak sunulmuştur. Diğer taraftan Almanya'dan gelen bir talep reddedildiğinde ise bu İngilizci tarafın baskısıyla izah edilmiştir.¹⁵²

Şerif Bey'in hatıratının bu durumda Alman ittifakını övmesi beklenebilir. Ancak tam tersi bir durum söz konusudur. Hatırat, cephenin çökmesinden Alman Mareşal von Sanders'i mesul tutar ve von Sanders'i tenkit eder. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi Mareşal Almancı görülmekle beraber Almancı değildir ve askeri mecmuada yayınlanan bu hatıratla emrindeki askerlere mesaj göndermektedir. Mesaj açıktır: Türk Orduları, Türkiye için ve Türk komutanların yönetiminde savaşmalıdır. Alman ittifakına güvenilemez. Şerif Bey'in hatıratı böylece Mareşal Çakmak'ın Almancı olmadığının sadece öyle görüldüğünün bir delili haline gelir.

Filistin Cephesi'nin çöküşüne yönelik ırkçı iddiaları tekrar ederek Arapları ihanetle itham eder. Bu vurgunun Almanların, Arapların yaşadığı toprakları Türk devletine teklif ederek savaşa dâhil etmesi ihtimaline karşı yapıldığını düşünmekteyiz. Eserde M. Kemal, İsmet ve Fevzi Paşalar beraberce methedilir. Mareşalin birlik mesajıyla bu toplu medih silsilesi beraber düşünüldüğünde hükümetin ve ordunun bir uyum içerisinde çalıştığı ve ordu içerisindeki subayların farklı ülkelerin desteği ile girişebilecekleri darbe teşebbüslerine karşı gözdağı verilmek istendiği söylenebilir.

2.15. CEVAT RİFAT (ATILHAN) BEY (1892- 1967)

Cevat Rifat, 1892 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Macar kökenli Ali Rifat Paşa'dır. İlköğretimini İstanbul'da Fatih İbtidaisinde tamamlamış ve Kuleli Askerî Lisesi'nde eğitim hayatına devam etmiştir. 1909'da girdiği Harp Okulu'ndan 1912 yılında mezun olmuş ve teğmen olarak askerlik mesleğine başlamıştır. Arnavutluk'taki tenkil harekâtlarına katıldıktan sonra Balkan Savaşı'nda Edirne Müdafaasına katılmıştır. Buradaki kahramanlıkları hem Bulgarlar hem de Osmanlı Genelkurmayı tarafından takdir edilmiştir.

¹⁵² *Türk Dış Politikası*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay, İstanbul, 2009, c 1, s 396.

1913 yılında 8. Kolorduya atanan Cevat Rifat, I. Dünya Savaşı boyunca Suriye-Filistin Cephesinde görev yapmıştır. Mersinli Cemal Paşa'nın yaverliği ve şifre subaylığı vazifelerini deruhte ederek 1915 yılında üsteğmen rütbesine terfi etmiştir.

I ve II. Gazze Muharebelerinde bulunduktan sonra Mersinli Cemal Paşa tarafından 8. Kolordu'nun Harekât Şubesi başkanlığına getirilmiştir. Bu vazifesi sırasında Nili Casusluk örgütünün çökertilmesini sağlamıştır. Bu kontra-espiyonaj operasyonlarındaki deneyimler Cevat Rifat'ı derinden etkilemiştir. Cevat Rifat ve Nili Örgütü üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Celil Bozkurt bu durumu şu şekilde izah etmektedir:

*“Filistin'deki Yahudilerin casusluk faaliyetleri, Cevat Rifat'ın dünyaya bakışını derinden etkilemiştir. Filistin'in Yahudi ihaneti sonucu kaybedildiği inancı, yaşamı boyunca sürdürdüğü Yahudi aleyhtarlığını besleyen ana damarlardan biri olmuştur.”*¹⁵³

Harekât şubesindeki başarılarından dolayı, 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa tarafından Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı Erkan-ı Harbiye İkinci Şube Müdürlüğüne (Muamelat-ı Zatiye Dairesi) atanmıştır. Bu makamda kısa bir süre kaldıktan sonra tekrar 8. Kolordu emrine verilmiştir. 12 Mayıs 1918 tarihinde Yüzbaşılığa terfi eden Cevat Rifat, Katrene Muharebesi'nden sonra bir süre 4. Ordunun İstihbarat işlerini de yürütmüştür. Mütarekeden sonra İstanbul'da, Filistin Ricatını ve Suriye Bozgununu anlatan hatıralarını 14 bölüm halinde Tasvir-i Efkar'da neşretmiştir.

Yıldırım Orduları Müfettişi Mersinli Cemal Paşa'nın yaveri olarak Sultan Vahidüddin ve şehzadelerle Milli Mücadele hakkında görüşmelerde bulunmuştur. Hanedan'ı Milli Mücadeleye dahil etmek için yaptığı girişimler Damat Ferit hükümetinin dikkatini çekmiş ve Bekirağa Bölüğünde haps edilmiştir. Damat Ferit hükümeti yerine Ali Rıza Paşa hükümetinin getirilmesi ve Mersinli Cemal Paşa'nın yeni kabinede Harbiye Nazırı olmasıyla hapisten kurtularak tekrar Cemal Paşa'nın yaverliğine getirilmiştir. Mersinli Cemal Paşa'nın Malta'ya sürülmesine kadar bu vazifesini devam ettiren Cevat Rifat, bu hadise üzerine Anadolu'ya geçerek milli mücadeleye katılmıştır. Bartın ve Havalisi

¹⁵³ Cevat Rifat Atılhan hakkındaki biyografik malumat ve daha fazlası için bkz. Celil Bozkurt, *Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atılhan*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, Doktora Tezi, s 7.

komutanlığı altında Fransızlara karşı başarılı bir mücadele ortaya koyarak milis güçlerine komuta etmiştir.

Milli Mücadele sonrasında İstiklal Madalyası ile taltif edilen Cevat Rifat, askerlik vazifesinden istifa ederek ticaret hayatına atılmıştır. 1928 yılına kadar hızla büyüyen Atılhan'ın ticari girişimi, aynı hızla büyük bir meblağ zarar ederek iflas etmiştir. Bu durumu Yahudi-Mason komplosuna bağlayarak, Nili Örgütünün çökertilmesine mukabil kendisinden alınan bir intikam olarak tasvir etmiştir. Bu intikam hareketi karşısında Cevat Rifat basını harekete geçirerek toplumu kendi safına çekme mücadelesine girişmiştir. Bunda bir ölçüde başarılı olduğunu söylemek de mümkündür.

Julius Streicher tarafından 1933 yılında Almanya'ya davet edilen Cevat Rifat, burada Naziler tarafından büyük bir hürmetle misafir edilmiş ve 1934 yılında “Siyonist, Komünist ve Farmason Düşmanları Kongresi” ne katılmıştır. 1934 tarihli soyadı kanunu ile Macarlar tarafından büyük bir lider olarak kabul edilen Attila'ya referansla ve Türk kökenini vurgulamak amacıyla “Atılhan” soyadını almıştır. Mahmut Çetin, Cevat Rifat'ı İslam düşmanı bir aşiretten çıkan sağcı bir öncü olarak tanımlamaktadır.¹⁵⁴

28.07.1940 ile 17.07.1942 arasında ihtiyat subayı olarak vazife yaptığı sırada hükümet darbesi hazırlığında bulunmak ithamıyla 11 ay tutuklu kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı bitmeden önce Türkçü bir istikamette yazılar kaleme alan Cevat Rifat 1946 yılından itibaren İslami kanadın en önemli iki fikir dergisi olan *Sebilürreşad* ve *Büyük Doğu*'da yazılar yazmıştır. Yazıları ile İslami-Milliyetçi hareketlerin şekillenmesinde rol oynamıştır.

1945 yılında Millî Kalkınma Partisi, daha sonra 1947'de kurulan Türk Muhafazakâr Partisi ve de İslam Demokrat Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. 1948 yılında gönüllülerden oluşan bir Türk Birliği'nin Arap-İsrail Savaşı'na gönderilmesini sağladığını iddia etmiştir. 1952 yılında Ahmet Emin Yalman suikastının ardından Necip Fazıl ile birlikte tekrar tutuklanmış ve yaklaşık bir yıl tutuklu kalmıştır. Cevat Rifat; Masonlar, Siyonist Yahudiler ve Dönmeler arasında Osmanlı İmparatorluğu'na ve Türk milletine karşı kirli bir ittifak kurulduğunu iddia eder. Bu sebeple bu üç kesimi

¹⁵⁴ Mahmut Çetin, *Boğazdaki Aşiret*, Biyografi Net Yay, Ankara, 2020, s 67.

yazılarında hedef tahtasına oturtur. 1964 yılında Somali'de toplanan İslam Devletleri Kongresi'ne katılan Cevat Rifat, kongrenin İcra Komitesi Başkanlığı'na seçilmiştir.¹⁵⁵ 1967 yılında vefat etmiştir.

2.15.1. Cevat Rifat Bey'in Hatıratı: Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları

Cevat Rifat Bey'in Hatıraları ilk defa 1950 yılında "Büyük Doğu" dergisinde tefrika edilmiştir.¹⁵⁶ Daha sonra ise Celil Bozkurt tarafından derlenerek Gündoğan Yayınları tarafından basılmıştır.¹⁵⁷

Hatıratın ilk defa 1950 yılında yayınlanmaya başlaması tesadüf değildir. 1950 yılı Türkiye'de o günün şartlarında, getirdiği özgürlük ve demokrasi ortamıyla, yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmüştür. Türkiye'de "Tek Parti İdaresi"nin fiili olarak sona erdiği bu tarihte hala hayatta olan ve resmi tarih tezine aykırı tezlerle sahip isimler kendi tezlerini ifade etmeye başlamışlardır. Yine hatıratın "Büyük Doğu" gibi muhalif bir dergide yayınlanması iddiamıza delil oluşturmaktadır.

Cevat Rifat Bey'in Hatıratı tetkik edilirken dikkat edilmesi gereken diğer bir hususta, bu hatıratın bir "travma"nın ürünü olduğudur. Cevat Rifat'ın Yahudi-Casusluk Örgütü Nili'nin çökertilmesi sırasında edindiği deneyim ve Yahudiler aleyhindeki kanaati yaşamında belirleyici olmuştur. Nitekim Cevat Rifat, ölümüne kadar Yahudilere düşmanlık yapmış ve hatta Yahudilere karşı savaşabilmek için gönüllü olarak Arap-İsrail Savaşında, bölgeye gitmiştir.

2.16. ŞÜKRÜ FUAD (GÜCÜYENER) BEY

Hatıratının ilk sayfasında I. Cihan Harbinde, 3. Fırka, 32. Alay, 1. Tabur bünyesindeki 2. Bölük'ün komutanı ve "muallim" olduğu da belirtilmiştir. Eserin iç sayfalarında yer

¹⁵⁵ Bozkurt, agt, s 1- 36.

¹⁵⁶ Bkz. Cevat Rifat Atılhan, "Görünmeyen İnkılap", *Büyük Doğu*, Yıl 6, Sayı 25, 1950- Yıl 7, Sayı 52, 1951 (26 Bölüm).

¹⁵⁷ Cevat Rifat Atılhan, *Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları*, haz. Celil Bozkurt, Gündoğan Yay, İstanbul, 2016.

alan bir resmin altındaki verilerden ise harbin dördüncü senesinde Üsteğmen rütbesiyle Adana-Halep Hat Muhafız Kumandanlığı vazifesini deruhte ettiğini bilmekteyiz. Yazar, İstanbul'da kendi adını taşıyan bir yayınevi işletmiştir. Maalesef bu kısıtlı veriler dışında hayatı hakkında biyografik malumata ulaşılamamıştır.

2.16.1. Şükrü Fuad Hatıratı: Sina Çölünde Türk Ordusu

Şükrü Fuad eserini 1939 yılında İstanbul'da tamamlamıştır. Biz çalışmamızda, eserin 7. Baskısını kullandık.¹⁵⁸ Eser, Şükrü Fuad'ın sahibi olduğu yayınevinde basılmıştır.

Eserin en belirgin özelliği anlatıda yoğun bir Arap düşmanlığının bulunmasıdır.

2.17. FALİH RIFKI (ATAY) BEY (1894- 1971)

İstanbul'da doğan Falih Rıfkı¹⁵⁹, Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiştir. Bâbîâlî Mektûbî Kalemi'nde bir süre kâtiplik yapmış ve ardından Dâhiliye Nezareti Hususi Kalemi'nde idari vazife almıştır. İlk defa gazeteciliğe Tanin'de başlamış ve gazeteciliği kendine meslek edinmiştir. İhtiyat subayı olarak I. Dünya Savaşına katılmıştır. 4. Ordu Karargâhı İkinci Şube'de ihtiyat zabiti olan Falih Rıfkı, fiili olarak ise bütün siyasi ve idari işlere bakan bu şubenin şefi olarak Cemal Paşa'nın hizmetinde bulunmuştur. Savaştan sonra Çarkçı Mektebi'nde edebiyat hocalığı yapmış ve daha sonra ise kendisini bütünüyle gazeteciliğe vermiştir. 1918'de Akşam gazetesinin kurucuları arasında yer almıştır. Bu gazetede yazdığı yazılarla Millî Mücadeleyi desteklemiştir. Büyük Millet Meclisi'nde ikinci dönem (1923) Bolu, daha sonraki dönemlerde de 1950 yılına kadar Ankara milletvekili olarak bulunmuştur. *Hâkimiyet-i Milliye*, *Ulus* ve *Milliyet* gazetelerinde başyazarlık yapan yazar, *Dünya* gazetesini kurmuş ve ölümüne kadar yönetmiştir. 1971 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Bkz. Şükrü Fuad Gücüyener, *Sina Çölünde Türk Ordusu*, Muallim Fuad Gücüyener Kitab ve Evrak-ı Matbua Neşriyatevi, İstanbul:1957 (7. Baskı)

¹⁵⁹ Falih Rıfkı'nın doğumundan 1950 yılına kadar olan faaliyetleri hakkında ayrıntılı malumat için bakınız. Funda Selçuk Şirin, *Falih Rıfkı Atay (1893-1950)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

¹⁶⁰ Nuri Yüce, "Falih Rıfkı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul,1991, c 4, s 48.

2.17.1. Falih Rıfkı'nın Hatıratı: Ateş ve Güneş - Zeytindağı Hakkında

Falih Rıfkı, Suriye-Filistin Cephesi'nde önemsiz bir askeri rütbeye sahiptir. (İhtiyat subayı) Lakin rütbesinin fevkinde bir nüfuza sahip olduğu (4. Ordu Karargâhında Siyasi ve idari işlere bakan İkinci Şubenin gayri resmi-fiili şefi) ve Cemal Paşa'nın yakınında bulunarak ordunun üst kademesindeki komutanlar arasındaki münasebetlere şahitlik yaptığı için hatıratı önem arzeder. Hem İttihatçı Triumvira hem de Cumhuriyet döneminde devleti yönetiminde etkin liderlerin (Cemal Paşa ve M. Kemal Paşa) yanında bulunması bu önemi daha da arttırır. Bu sebeplerden koyduğumuz rütbe sınırının (Üsteğmen ve üstü rütbeler) altında kalmasına rağmen hatıratının burada tahlil edilmesi konun anlaşılmasına zemin oluşturacaktır. Aslında Falih Rıfkı, Suriye ve Filistin Cephesi'ne dair kahramanlık hikâyelerini 1918 yılında "Ateş ve Güneş" adı altında neşretmiştir.¹⁶¹ Lakin hatıratının önsözünde de belirttiği gibi siyasi konjonktürden dolayı bu hatıratı yüksek rütbeli komutanlar hakkında hiçbir yorum bulunmamaktadır. "Ateş ve Güneş", cephedeki erlerin ve düşük rütbeli subayların kahramanlık hikâyelerini konu almıştır:

"<Ateş ve Güneş>de birkaç subay ve neferden başka hiç kimsenin ismi yoktu. Eski 4. Ordu Komutanın 4 yıl yanında çalışan bir yazardan beklediği, belki bu değildi. O kitabımda kendini aramıştı.

Büyük Harbde Suriye idaresi için hiçbir satır yazı yazmamıştım, çünkü yalnız beğendiğim şeylerden bahsetmek lazımdı.

Mütareke'de ise, yalnız beğenmediğim şeyleri yazabileceğim için, Suriye Hatırlarını yine bir yana bıraktım.

*Bugün her ikisini de söylemek mümkün olduğundan "Zeytindağı"nı bastırıyorum."*¹⁶²

¹⁶¹ Bkz.Falih Rıfkı, *Ateş ve Güneş*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1334.

¹⁶² Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları, İstanbul,2016, s 9.

1932 yılında, 14 yıllık bir aranın ardından siyasal konjonktürün tamamıyla değişmesiyle birlikte özellikle 4. Ordu Komutanı ve çevresindeki yüksek rütbeli subaylarla ilişkileri anlatan “Zeytindağı” adlı eseri neşretmiştir.¹⁶³

1926 yılında İzmir’de Mustafa Kemal Paşa’ya bir suikast düzenlenmiştir. Akabinde mahkemeler kurulmuş ve İttihatçıların önemli bir kısmı tasfiye edilmiştir. Falih Rıfkı ise eski bir İttihatçı ve Cemal Paşa’nın mutemedidir. Kendisi Cemal Paşa’nın adamı olarak görülmekten hoşlanmadığını hatıratında açıkça ifade etmiştir:

*“İttihat ve Terakki şeflerinden birkaçına beni fikirleri yaklaştırır, adamları uzaklaştırırdı. Ve en nefret ettiğim şey bu iken, mütareke senelerinde üstümde yalnız bir tek damga vardı: Cemal Paşa’nın adamı!”*¹⁶⁴

Bu veriler ışığında hatıratın yeni bir rejimin oturduğu yıllarda tasfiye edilmiş bir klişe mensup olarak anılmak istenmeyen bir yazarın eseri olduğunu belirtmek gerekir.

Falih Rıfkı, İttihat Terakki’yi farklı düşüncelerden insanların oluşturduğu bir koalisyon olarak görmektedir. Bu koalisyonun diğerlerine göre daha fazla garpçı ayağında yer aldığını iddia etmektedir. Böylece yazar, fikirlerinin değişmediğini konjonktürün değişerek Mustafa Kemal’in iktidarıyla kendi fikirlerinin iktidara taşındığını ima etmektedir. Eserde yapılan şahıs mukayeselerinde bu ideolojik yönelimin etkisi açıkça görülmektedir. Falih Rıfkı için Mustafa Kemal’in idaresi ve onun devrimci şahsiyeti İTC iktidarında yaşayanlar için tahayyül bile edilemeyecek kadar muhteşemdir. Bu siyasal konjonktür ve yazarın ideolojik eğilimleri bilinmeden eserin doğru olarak anlaşılabilmesi mümkün değildir.

¹⁶³ Atay, age, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

¹⁶⁴ Atay, age, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2016, s 43.

3. BÖLÜM III: HATIRATLARDA ELE ALINAN BAZI KONULAR

3.1. SURIYE-FİLİSTİN CEPHESİNDE LOJİSTİK MESELESİ

Suriye-Filistin cephesinin genel özelliklerinden birisi savaşın başından sonuna ciddi bir lojistik probleminin varlığıdır. Bu lojistik probleminin temel sebebi Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bir savaşı idame ettirebilecek sanayi altyapısına sahip olmamasıdır. Yetersiz sanayi altyapısı ilk olarak savaşı devam ettirebilmek için elzem olan silah ve mühimmatın üretim kapasitesi yetersiz olduğu için Osmanlıları müttefiki Almanya'ya bağımlı kılmıştır. İkinci olarak ise, gemi üretimi ve demiryollarının inşası noktasında çağın gereklerini karşılayamamasına sebebiyet vermiştir.

Gemi inşasındaki geri kalmışlık Osmanlı donanmasının zaman içerisinde güçten düşmesine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıf donanması Balkan Savaşında Adalar Denizi'nde bile üstünlüğü kuramamıştır.¹⁶⁵ Diğer taraftan müttefik Alman İmparatorluğu Osmanlılardan daha güçlü bir donanmaya sahiptir. Lakin bu donanmada İtilaf kuvvetlerinin karşısında görece zayıf kalmaktadır. Bu sebepten savaş boyunca denizlerde hakimiyet İtilaf kuvvetleri tarafında kalmıştır. Özellikle Akdeniz'de küçük çaplı denizaltı taarruzları dışında Almanlar ve müttefikleri kendilerini gösterememişlerdir. Neticede Akdeniz kıyılarındaki Sina, Filistin ve Suriye bölgelerine denizden lojistik sağlamak İttifak Bloğu için mümkün olmamıştır.

Deniz yollarının kapalı olması sebebiyle geriye kara ve demir yolları kalmıştır. Osmanlı Demiryolları kopuk parçalardan oluşmakta ve bir ağ oluşturmamaktadır. Var olan hatların önemli bir kısmı İngiliz ve Fransızlar tarafından inşa edilmiştir. Bu hatlar genel olarak ticari amaçlarla inşa edilmiştir ve önemli limanları hinterlandlarına bağlamaktadır. Deniz hakimiyeti İtilaf kuvvetleri elinde olduğu için bunlardan sağlanan verim minimum düzeyde kalmıştır. Osmanlı topraklarının iç kısımlarından yer alan ve savaşta en fazla kullanılan hatlar ise devletin inşa ettirdiği ve Almanların inşa ettikleri hatlar olmuştur.

¹⁶⁵ Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında Ege Adalarının İşgali Süreci", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, Güz 2012, s 9-32.

Suriye-Filistin Cephesindeki orduların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında en önemli hat Anadolu-Bağdat Demiryolu Hattıdır. Bu hat sadece Suriye-Filistin Cephesini değil Irak ve Kafkas cephesinin de ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadır. Yani tek bir demiryolu hattı üç cephede muharebe eden orduların tek lojistik destek hattıdır. Güneyde ise demiryolu ağı Medine ve Birüssebi'ye kadar uzanmaktadır. Anadolu-Bağdat Demiryolu, 1914 yılında henüz inşası devam etmekte olan bir projedir ve Toros tünelleri ancak Eylül 1918'de tamamlanabilmiştir.¹⁶⁶ Bu sebeple nakledilen her türlü malzeme Toroslara geldiğinde trenlerden indirilmekte, kara yoluyla Gülek Geçidini aşmakta ve tekrar trenlere yüklenmektedir.

Bölgedeki lojistik sıkıntısının bir başka sebebi ise bölgenin coğrafyası ve ikliminden kaynaklanan su sıkıntısıdır.¹⁶⁷ Osmanlılar bu sıkıntıyı aşabilmek için motorla donatılmış su kuyuları açmak gibi tedbirler almışlardır. İngilizler ise Sina üzerinden ilerleyişleri sırasında su problemini çözmek için Nil Suyunu çöl içerisine taşıyan bir su borusu hattı inşa etmişlerdir. Ayrıca İngiliz orduları denizden rahatça ikmal edilebilmelerine rağmen ilerleyişlerini demiryolu hattı ile desteklemişlerdir.

3.1.1. Lojistik Meselesinin Hatıratlardaki Yansımaları

3.1.1.1. Yollar ve Vasıtalar Meselesi

Osmanlı ülkesinin yukarıda belirttiğimiz üzere yetersiz ulaşım olanakları, savaşı idare eden komutanların hatıratlarında neticeleriyle birlikte tasvir edilmektedir. Cephede görev alan komutanlar hatıratlarında kara yollarının bozuk olması ve demiryollarının yetersizliğine dair anekdotlar paylaşmaktadırlar. Bu anekdotlar, yukarıda belirttiğimiz lojistik duruma dair tespitlerimizi tasdik eder niteliktedir. Örneğin, Cemal Paşa'nın Suriye-Filistin Cephesine yolculuğu ulaşım imkânlarının mahiyeti hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Cemal Paşa bir ordu kumandanıdır. Aynı zamanda ülkeyi yöneten Triumvira içerisinde bulunan bir isimdir. Yani ülkedeki en nüfuzlu üç adamdan birisidir ve aynı zamanda

¹⁶⁶ *Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s 88.

¹⁶⁷ Age, s 131.

Bahriye Nazırıdır. Bu konumundan dolayı kendisine özel olarak ulaşım noktasında kolaylık sağlanmış olması muhtemeldir. Lakin sağlanan kolaylıklara rağmen Cemal Paşa'nın İstanbul'dan cepheye yaptığı yolculuk bir çileye dönüşmüştür:

1914 yılında Toprakkale istasyonuna kadar trenle gelen Cemal Paşa buradan İskenderun'a gidecektir. Lakin bir haftadır yağan yağmur sebebiyle ovanın su altında kalmasından mütevellit ulaşımın koptuğunu anılarında hikâye eder. Ayrıca Paşa, Pozantı-Tarsus yolundaki bozuklukların düzeltilmesi amacıyla vilayet valisi İsmail Hakkı Bey'e talimatlarda bulunmuştur. Toprakkale'den at sırtında 3-4 saatlik bir yolculuk sonucu Dörtyol'a gelen Cemal Paşa, buradan İskenderun'a drezine ile iki saatlik bir yolculukla ulaşabilmiştir. Yolculuk esnasında drezinenin suların içerisinde kaybolan demiryolu hattından ilerlediğini anlatmaktadır.

İskenderun'a vardıktan sonra burada geceleyen Cemal Paşa daha sonra İskenderun-Halep şosesi üzerinde otomobille seyahat etmeye çalıştığını belirtir. Lakin İskenderun gibi önemli bir liman şehrinin hinterlandı ile bağlantısını sağlayan bu tek yol, otomobil ile seyahat edilebilecek durumda değildir. Bu durumun en önemli sebebi Cemal Paşa'ya göre bürokrasidir. Meşrutiyet değil de ilahi bir idare gelse dahi bu bürokrasi ile bir netice alınamayacağından yakınır.

Mecburi olarak Beytan'da kalan Cemal Paşa, at ve deve sırtında Katma İstasyonuna yaklaşmaktadır. İstasyona yaklaşık 50 metre kala suyun kapattığı yolu erlerin sırtında aşmak zorunda kalır. Bu seyahat ve göle dönen yollar Cemal Paşa'ya Balkan Harbi sırasında yaşananları anımsatmıştır. Cemal Paşa yolların vaziyetini görevlilerin ihmaline bağlamıştır. Paşa, bu seyahatin kendisi üzerinde müsamahasız ve sert bir idare kurması doğrultusunda uyarıcı olduğunu ifade eder.¹⁶⁸

Aynı şekilde, Von Sanders de hatıratında ordunun lojistik probleminin anlaşılabilmesi için Türk Demiryollarının vaziyeti üzerine malumat verir. Sanders'e göre Şark Demiryolu olarak da bilinen İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan hat yanlış inşa edilmiştir. Bu sebepten Balkan Harbinde de işe yaramayan bu hat, I. Dünya Savaşından önce ve harp sırasında iyileştirilerek işe yarar hale getirilmiştir.

¹⁶⁸ Cemal Paşa, Hatırat (1913-1922), Dersaadet, 1922, s 115-119.

Von Sanders, Osmanlı İmparatorluğunu iç bölgelere bağlayan ve iş görür durumdaki tek demiryolunun Anadolu-Bağdat Demiryolu olduğunu belirtmiştir. Bu demiryolunu iyileştirmek için Almanların elinden geleni yaptığını iddia etmiştir. Lakin bu hattın Avrupa'daki demiryolları ile mukayese edilemeyeceğini ifade etmiştir. Tek hatlı demiryolu yeterli vagon ve lokomotiflere de sahip değildir. Anadolu'nun Suriye, Filistin ve Mezopotamya ile bağlantısını sağlayan Toros Tüneli'ni "can damarı" olarak tanımlamış ve bu hattın ancak cephe çöktükten sonra tanımlanabildiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Torosların kuzeyine getirilen her türlü ikmal maddesi ve efradın karayolu ile geçitlerden güneye sevk edildiğini anlatmaktadır. Bu iş başta araba ve develerle daha sonra kamyonlarla yapılmıştır. Üstelik kuzeyden sevk edilen ikmal malzemesinin güneyde tekrar trenlere yüklenmesi sırasında indir-bindirden kaynaklanan problemler yaşanmıştır. Bir diğer Alman müşahit Von Kress de demiryollarının Gazze Muharebesi öncesindeki vaziyeti hakkında malumat verirken, aynı noktalara değinir. Von Sanders'in anlatısını tasdik eder şekilde bir kurgu inşa eder.¹⁶⁹ Von Sanders, bu problemlerle savaşın ilk yıllarında Amanoslar içinde de karşılaşıldığını bildirir. Lakin Amanoslardaki ulaşım problemlerinin çabuk üstesinden gelinmiştir.¹⁷⁰ Tünellerin vaziyeti konusundaki bu anlatı benzer bir şekilde von Papen'in hatıratında da kendisini gösterir.¹⁷¹

Von Sanders'in İstanbul'dan cepheye olan yolculuğunu anlattığı kısımda konumuz bağlamında değerlidir. Çünkü bu anlatı Cemal Paşa'nın yolculuk anlatısı ile örtüşmektedir. Mareşal yolculuk sırasında Torosların güneyinde farklı standartlara sahip rayların enindeki farklılıklardan dolayı birçok kez tren değiştirdiğini ifade etmektedir. 1914 yılında olduğu gibi 1918 yılı baharında da bir ordular grubu komutanı bile tek trenle İstanbul'dan cepheye ulaşamamaktadır.¹⁷²

Falih Rıfkı da 1918 yılında yayınladığı eserinde, savaşın başında İstanbul'dan Kudüs'teki 4. Ordu Karargâhına 15 gün süren yolculuğunu anlatır. Bu anlatı yukarıdaki iki yolculuk anlatısını teyit etmektedir. Ayrıca, Falih Rıfkı üçüncü sınıf bir mevkiide yolculuk ettiği için Anadolu insanın harbin başındaki vaziyetine dair önemli

¹⁶⁹ Von Kress, age, s 135.

¹⁷⁰ Von Sanders, age, ter: Eşref Bengi Özbilen, s 43-47.

¹⁷¹ Von Papen, age, s 69, 70.

¹⁷² Age, s 265.

gözlemlerde bulunur. Atay, kendisi için 15 gün süren bu zorlu yolculuğun bir tabur için 100 defa bir top için 1000 defa daha zor olduğunu ifade eder.¹⁷³

“Yıldırım” komutanı olarak cephelerde incelemeler yapan von Sanders, harekât ve lojistik bağlamında çok önemli yollardan birisi olan Nablus-Beyt, Hassan-Besan yolunun son derece bakımsız halini özetledikten sonra Avrupalıların böyle bir yolu tahayyül bile edemeyeceğini iddia eder. Ed-Damye’de ise köprü inşası için yeterli malzeme olmadığı için sallarla idare etmek zorunda kaldıklarından yakınıdır.¹⁷⁴

Von Sanders Halep’in güneyindeki, Suriye, Filistin ve Hicaz istikametindeki demiryolu hattının harb süresince etkin bir biçimde çalıştırılmadığını iddia etmektedir. Üstelik bu hatlar ne sistemli bir şekilde düzeltilebilmişlerdir ne de idare, bu iş için ehliyet sahibi kişilerden oluşmaktadır. Rayak’tan itibaren hattın ray standardı da değişmektedir. Sanders bu sıkıntıların üzerine trenleri hareket ettirecek yakıt olan kömürün yokluğundan da dem vurmaktadır. Kömür yokluğundan trenleri işletebilmek için odun yakıldığını lakin bunları bulmakta bile zorluk çekildiğini ifade etmektedir.¹⁷⁵ Falih Rıfkı da hatıratında benzer biçimde kömür yokluğunu tasvir etmektedir. Atay, Suriye’ye kömür gitmediğini belirtir. İstasyonların bölgede yetişen her cinsten ağaçtan elde edilen odunun yığıldığı bir odun meydanı haline geldiğini ifade eder.¹⁷⁶

Suriye-Filistin Cephesi’ndeki muharebelerin önemli bir kısmı çöl arazisinde cereyan etmiştir. Taraflar, deveyi hem bir savaş taşıtı hem de lojistik araç olarak kullanmışlardır. Özellikle Osmanlılar için, kara ve demiryollarının yetersizliğinden mütevellit deve çok önemli bir ulaşım ve nakliye vasıtası haline gelmiştir. Bu ehemmiyetine binaen hatıratlarda deve tedariki, kullanımı ve beslenmesi ile ilgili anekdotlara rastlanmaktadır

Cemal Paşa hatıratında bu meseleye açıklık getirmek için izahatta bulunmuştur. Cephede yokluğu çekilen şey sadece su ve yiyecek değildir. Var olanı nakledecek vasıta yokluğu da ciddi bir problem olmuştur. Cemal Paşa, çölde devenin en önemli ulaşım vasıtası olduğunu belirtir. Bütün deve cinslerinin yük taşımaya elverişli olmadığını

¹⁷³ Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş, s 16.

¹⁷⁴ Age, s 278.

¹⁷⁵ Age, s 349- 351.

¹⁷⁶ Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş, s 46.

vurgulayarak I. Kanal Seferi için 15000 deve tedarik etmenin kendisini oldukça zorladığını hikâye eder.¹⁷⁷

Von Kress de hatıratında I. Kanal Seferi sırasındaki lojistik hareketin durumuna dair malumat vererek çölde bataryaların hareket ettirilmesinde yaşanan müşkülâtı hikâye eder. Mandalarla çekilen bataryaların kumluk arazide sökülerek develere yüklendiğini belirtir. Yine çöl arazisinde tekerlerin toprağa saplanmaması için Şam atölyelerinde 35 cm genişliğinde tekerlek tabanları hazırlatıldığını ifade eder.

Von Kress, aynı sefer sırasındaki yokluktan hayvanların da muzdarib olduğunu belirtir. Çölde başlıca lojistik vasıta olan develere günlük sadece 3 kg arpa verilebilmiştir. Develere bu yem miktarının yetmediğini belirten Kress, binlerce devenin telef olduğunu hikâye eder. Atlara verilen yem ise günlük 5 kg arpadan ibaret olmuştur. Fakat atlar da saman ve ot gibi yemlerden mahrumdur.¹⁷⁸

Bir topçu zabiti olan İsmet Paşa da hatıratında neredeyse aynı problemlerin altını çizer. I. Kanal Seferi'nde Osmanlı ordusunun intikal yolu hakkında verdiği malumata göre bu hat daha önce Mısır'a sefer yapan hiçbir ordunun kullanmadığı bir güzergahtır. Güçlü İngiliz donanması denizlere hâkim olduğu için sahil yolları değil, Tih Sahrasının en zorlu kısmı olan iç kısmı intikal rotası olarak seçilmiştir. Bu güzergâh aynı zamanda çölün su bakımından en fakir bölümünde bulunmaktadır.¹⁷⁹

II. Kanal Seferi hazırlıkları devam ederken 1916 Mart'ında Enver Paşa, cepheyi ziyaret eder. Bu ziyaret esnasında von Kress demiryollarının randımanından şikâyetçi olur. Enver Paşa ise kendi yolculuğuna örnek vererek, demiryollarının işleyişinde herhangi bir sıkıntı olmadığını iddia eder. Von Kress'in cevabı ağırdır:

“Çetrefil Almancasıyla Enver bana şu sözleri söylemişti: Demiryolu işletmesindeki noksanlardan dolayı daimi şikâyetlerinizi anlayamıyorum. Bizim seyahatimiz hiçbir arıza ve pürüz göstermeksizin tarifeye göre devam etti.” Aşağıda verdiğim cevap kendisinde en ufak bir tesir bile yapmamıştı: “Evet, ekselans, sizi Suriye ve Filistin’de

¹⁷⁷ Cemal Paşa, age, s 121-124.

¹⁷⁸ Von Kress, age, s 54.

¹⁷⁹ İnönü, age, s 113.

*tedarik edilebilen son taşkömürü mevcudu ile getirdiler ve son üç gün zarfında ne insanlara ve ne de hayvanlara yiyecek namına hiçbir şey gönderilmedi çünkü demiryolu idaresi sizin korkunuzdan şayanı hayret bir surette diğer bilumum nakliyatı durdurmuş ve böylece hususi treninizin arızasız ve pürüzsüz olarak yoluna devam etmesini temin edebilmiştir.*¹⁸⁰

II. Kanal Seferi öncesindeki hazırlıklara değinen von Kress, iaşe maddelerinin yetersizliğini demiryollarının verimine bağlı bir problem olarak değerlendirir. Kömür yokluğunu ön kabul olarak gören von Kress, odun tedarikindeki müşkülata dair malumat verir. Cemal Paşa'nın odun tedariki için kurduğu teşkilatın kifayetsiz kaldığını belirtir. Odun tedarikindeki problemin halkın tek geçim kaynağı olan zeytin ağaçlarının kesilmesiyle neticelendiğini iddia eder.¹⁸¹ Bu anlatı, von Sanders'in üzerinde durduğu yakacak kıtlığının yeni olmadığını, savaşın başından beri mevcut olduğunu göstermektedir.

Suriye-Filistin Cephesinde 3. Kolordu bünyesindeki 1. Tümen'in komutanlığını deruhte eden Hans Guhr da hatıratında yolların durumuna dair anekdotlar paylaşır. Örneğin; 25 Aralık 1917 tarihinde 1. Tümen cephe gerisinde Cifna'da ihtiyatta bulunmak üzere III. Kolordu'ya dâhil olmuştur. Bu esnada otomobille III. Kolordu Kumandanın karargâhına gitmeye çalışan Guhr, yolların yağmur mevsiminde olunmasından dolayı çamur içerisinde olduğunu ve yetersiz kaldığını ifade etmiştir.¹⁸²

Cemal Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad (Erden) Paşa, I. Kanal Seferi için tanesi on altından 15.424 deve satın alındığını belirtmektedir. Erden, aşağıda belirttiğimiz von Kress'in beyan ettiği yem ve su miktarının nazariyatta kaldığını ifade eder. Develere bazı günlerde üç kilo arpa yerine sadece peksimet kırıntısı¹⁸³ ile yarım kg arpa verilmiştir. Develerin günlük 5 litrelik su tayının da nazariyatta kaldığını ifade eden Erden, develerin ancak üç günde biraz su içebildiğini iddia etmiştir. Neticede 15.424

¹⁸⁰ Von Kress, age, s 95 (Bold vurgular bize aittir.)

¹⁸¹ Age, s 108.

¹⁸² Guhr, age, s 153, 154.

¹⁸³ Bu anlatıyı “ *Kıtaat kanala kadar katı peksimetleri yedi. Yemleri kalmayan develere insanlardan artan peksimet kırıntıları verdiler. Tahammül edemeyen develerden birçoğu yolda ölüp gitti.*” ifadesiyle Falih Rıfkı da teyit eder bkz. Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş, s 59.

devenin kötü bakım sonucu 8.231'i telef olmuştur.¹⁸⁴ Bu gerçekten korkunç bir tablodur. Erden II. Kanal Seferi için yeniden 30.000 deve satın alındığını beyan eder. Develere iyi bakmak için Şam'da bir deve talimhahı açılmıştır. Güney Batı Afrika'da uzun zaman kalmış olan ve develer konusunda uzmanlaşmış bulunan Alman Binbaşı Fischer talimhah kumandanı tayin edilmiştir. Erden, bunun da yüksek deve zayıflığını engelleyemediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Cemal Paşa emrindeki Ordu, Halep, Kudüs, Çöl Menzil Müfettişlikleri, VIII. ve XII. Kolordu Komutanlıklarına 8 Eylül 1331 tarihinde develerin bakımında ihmali görülenlerin en hafif ceza olarak ölen develerin cesedi önünde tard olunmak üzere cezalandırılacağına dair bir yazı göndermiştir. Cemal Paşa'nın vaadini gerçekleştirmek hususunda şüphe duyulamayacağını belirttikten sonra Erden, buna rağmen develerin ölmeye devam ettiğini iddia etmiştir.¹⁸⁵ Develerin iyi bakılabilmesi için Bedevilerin develerle birlikte ordu içerisinde vazifelendirilmesine çalışılmış ancak bunu Bedeviler kabul etmemiştir. Neticede iyi bakılmadığı için iki yıl içerisinde 40.000 civarında deve telef olmuştur. Erden, develeri Kanal Seferinin bahtsız kurbanları olarak tanımlamış ve bu telefatin kendisi için bir vicdani bir azap olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁶

Görüldüğü üzere, Osmanlı kuvvetleri lojistik için yeterli uzunluk ve kalitede demir ve kara yolarına sahip değildir. Var olan demiryollarının birbiriyle bağlantı noktalarında sıkıntılar bulunmaktadır. Demiryollarındaki makineleri yürütecek kömür bulunmadığı gibi kömürün yerine kullanılan odunun tedarikinde de büyük problemlerle karşılaşmıştır. Özellikle çöl harekâtlarında önemli bir ulaşım vasıtası olan develerin tedarikinde ve kullanılmasında bile çok büyük problemlerle karşılaşmıştır. Osmanlı ülkesinin önemli bir kısmını çöller kaplamasına rağmen savaştan önce bir Hecinsüvar teşkilatı yapılmadığı gibi develerin lojistik amaçlarla kullanılması için birimler de oluşturulmamıştır. Neticede savaş esnasında Almanların Güney Batı Afrika sömürgelerinden gelen bir uzman, Osmanlı askerlerine develerin kullanımı konusunda eğitim vermiştir. Lakin bu çabalar da yeterli olmamış ve Osmanlılar, bu en iptidai ulaşım vasıtasından bile iyi bir şekilde istifade edememişlerdir.

¹⁸⁴ Erden, age, C II, s 185.

¹⁸⁵ Age, s 185-187.

¹⁸⁶ Age, s 190,191.

3.1.1.2. Su ve Erzak Meselesi

Suriye-Filistin Cephesi ilgili hatıratlarda en çok dikkat çekilen hususlardan birisi de yol ve vasıta sıkıntısıyla doğrudan ilişkili olan su ve erzak problemidir. Daha önce belirttiğimiz gibi su problemi hareket sahalarının çöl coğrafyası ve ikliminde bulunmasıyla ilgilidir. Erzak tedariki ise daha karmaşık bir problem olup, bölgenin tarımsal verimi, karayolları ve demiryollarının durumu, menzil hizmetlerinin etkinliği gibi konularla bağlantılıdır. Bölgede görev yapan neredeyse tüm komutanların hatıralarında su ve erzak kıtlığından yakınılmaktadır.

Örneğin Cemal Paşa hatıratında, 4. Ordu Kumandanı olarak I. Kanal Seferi için yapılan hazırlıkları değerlendirirken bu hususta önemli bir malumatı paylaşır. Bu değerlendirmede Cemal Paşa, özellikle lojistik durumun vahameti ve bu vahamet içerisinde vazife yapan askerin gayret ve cesaretini takdir eder. Sefer kapsamında 8. Kolordu tarafından Çöl Menzil Teşkilatı oluşturulmasını beğenir. von Kress'in çölün iç kısmından yapılacak harekât için menzil noktalarında yağmur sularını biriktirmek için bentler inşa ettirmesini tasvip eder. Çöl harekâtında askerin iâşesi meselesi de yine 8. Kolordu tarafından "Çöl Tayını" adıyla tespit edilmiştir. Bu tayının toplam ağırlığı bir kiloyu geçmeyecek şekilde ayarlanmış olup ekmek, peksimet, zeytin ve hurmadan ibarettir. Bütün zabıt ve efrada verilecek su ise bir matara ile sınırlandırılmıştır.¹⁸⁷ Ayrıca Cemal Paşa kanala yapılacak taarruz sırasında Kanal önündeki orduyu en fazla 10 gün idare edebilecek bir su kaynağı bulunduğunu bildirmektedir.¹⁸⁸

Von Kress'in hatıratındaki I. Kanal Seferine dair anlatı, Cemal Paşa'nın tasvirinden daha ayrıntılıdır ve iki anlatı örtüşmektedir. Von Kress, Cemal Paşa'ya ilave olarak suyun temizlik amacıyla kullanımının yasaklanması tedbirine değinir. İki mola gününde verilen sıcak çorba haricinde Türk subay ve erlerinin 600 gr peksimet, bir avuç hurma, üzüm veya zeytinle iktifa ettiklerini belirtir. Türk askerinin kanaatkârlığını takdir eder.¹⁸⁹

¹⁸⁷ İsmet Paşa da hatıratında yaklaşık olarak aynı besin maddelerini ve ölçüleri sayar. Bkz. İnönü, age, s 112.

¹⁸⁸ Cemal Paşa, age, s 131.

¹⁸⁹ Von Kress, age, s 54.

II. Kanal Seferi öncesinde ordunun su problemini çözmek için yeni su kuyuları açılması yoluna gidilmiştir. Bu hususta çalışmalarıyla dikkat çeken Yüzbaşı Doktor Range'yi von Kress takdir eder. Su kuyularının etrafında oluşabilecek izdihamı engellemek amacıyla çok sayıda ve küçük küçük kuyular şeklinde açıldığını ifade eder. Bu küçük kuyuları “Bedevi kuyusu” olarak tesmiye eden von Kress, bunlardan yaklaşık 300 tane açıldığını belirtir.¹⁹⁰

Hans Guhr da hatıratında su kıtlığına dair anekdotlar paylaşır. Örneğin 1918 Ağustos’unda 40-45 derece sıcaklıkta yapılan muharebelerde düşmandan ziyade su kıtlığının kendilerini rahatsız ettiğini belirtir. Su kaynaklarının kuruması sebebiyle insanlara ve hayvanlara yeterli suyun temin edilemediğine işaret eder. Alman artezyen timlerinin birçok kez bu konuda kendilerine yardımcı olduğunu iddia eder.¹⁹¹

3. Süvari Tümeni komutanlığında bulunan Erkan-ı Harp Binbaşısı Vecihi Bey ise; Cemal Paşa’nın demir yumrukla yönettiği cephe ile von Sanders’in Nablus felaketi öncesindeki cephesinin lojistik vaziyetini mukayese eder. Vecihi Bey Cemal Paşa idaresindeki ordunun lojistik işleyişini daha adil ve düzenli bulur. Özellikle Kanal seferlerinde erlerin ve kumandanların aynı gıdalarla beslenmelerini takdir eder. Bu durumun erlerin motivasyonu üzerinde çok önemli olduğunu belirtir. Von Sanders’in idaresindeki orduda bu adaletin sağlanamadığını iddia eder. Kimi tümenlerdeki subayların maaşlarını altın olarak alırken kimilerinin ise bölgede geçmeyen kâğıt para olarak aldığını belirtir. Efradını her türlü bol erzak ile besleyebilen tümenlerin yanında un çorbasını bile tedarik edemeyen tümenlerin varlığından bahseder. Bu adaletsizliğin bir de milliyet boyutu olduğuna dikkat çeker. Buna göre Almanlara yakın olan subaylara her türlü kolaylığın sağlandığını iddia eder.¹⁹² Bu anlatı özellikle dikkat çekicidir. Çünkü savaşın son dönemlerinde yokluk anlatısı yerini artık adaletsizlik anlatısına bırakmaktadır.

Vecihi Bey, 19 Eylül 1918 tarihli İngiliz taarruzuyla başlayan ricattan bir ay önce vekaleten 3. Süvari Tümeninin idaresini eline almıştır. Bu esnada, 3. Süvari tümeni 7.

¹⁹⁰ Age, s 113, 114.

¹⁹¹ Guhr, age, s 191, 192.

¹⁹² Vecihi, age, s 14- 19.

ve 4. Ordular arasında Şeria Vadisini tutmaktadır. Hareketli bir kuvvet olmasından mütevellit sürekli farklı ordulara bağlanan Süvari Tümeni bakımsız kalmıştır. Bu duruma sebep olarak Vecihi Bey tümenin emir ve komuta olarak 4. Orduya, iâşe olarak bazen 7. Ordu ve bazen de doğrudan “Yıldırım”a bağlanmasını göstermektedir. Tümeni devr aldığındaki içler acısı vaziyetini Vecihi Bey bir anekdotla örnekler: Vecihi Bey, bir bataryanın gözetleme noktasında, vazifeli teğmenin baygın bir şekilde yattığını fark etmiştir. Açlıktan bir deri bir kemik kalan ve en nihayetinde baygınlık geçiren bu teğmen un çorbasının beslenmesi için yeterli gelmediğini ifade etmiştir. Bu teğmenin beslenememesi halinde Şeria sıcağında ölüme mahkûm olduğunu belirten Vecihi Bey, eratın beslenme durumunun çok daha feci olduğunu vurgular.

Vecihi Bey, çözüm olarak 4. Ordu Kumandanı’nı yemeğe davet etmiş ve askerin yediği ekmekten ona da ikram etmiştir. Mersinli Cemal Paşa, zorlukla ekmeği çiğnerken, 4. Ordu Levazım Reisi un tedarik etmeyi önermiştir. Bu öneriye mukabil Vecihi Bey, erzak meselesinin 3. Süvari Tümeni tam olarak bir ordu emrine girmeyince düzelmeyeceğini bildirmiştir. Bu hadise üzerine, 3. Süvari Tümeni lojistik olarak da 4. Ordu’ya bağlanmış ve içerisinde bulunduğu feci durumdan nispeten kurtulmuştur.¹⁹³

Vecihi Bey’in bu anlatısını aynı tûmende 8. Alay 3. Bölük Kumandanı olarak mülazım-ı evvel rütbesiyle vazife alan Şerif Güralp de hatıratında teyit eder ve detaylandırır. Örneğin; verilen un çorbası koktuğu için erlerin bunu kuruttuktan sonra peksimet olarak tükettiklerini hikâye eder. Tuzun, erat tarafından tahkimat yapılan topraktan elde edildiğini anlatır. Güralp, ricat sırasında tümenin az da olsa iş görebilmesini Vecihi Bey’in yukarıda bir örneğini verdiğimiz lojistik durumu düzeltmeye dair çabalarına medyun olduğunu ifade eder.¹⁹⁴

Mersinli Cemal Paşa’nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey de anlatısında yokluktan ziyade adaletsizliği ön plan çıkartan bir başka isimdir. Hatta Atilhan anlatısında “adaletsizlik” “ihamet”e evrilmektedir. Suriye ve Umum Kumandanlığı Zat İşleri Şubesi Müdürlüğüne atanması bahsinde Atilhan, “salon zabiti” olarak tesmiye ettiği bir gruptan

¹⁹³ Age, s 36-40.

¹⁹⁴ Güralp, age, s 4,5.

bahseder. Bu kişilerin cephedeki askerin sefaletinden habersiz, lüks içerisinde yaşadıklarını ve aynı zamanda bu atamadan dolayı kendisini kışkırdıklarını iddia eder.

Zat İşleri Şubesinde göreve başlamasıyla birlikte ise ülkeyi içten çökerten bir koalisyonun farkına varmaya başladığını belirtir. Bu koalisyon; Yahudiler, Masonlar ve Dönmelerden oluşmaktadır. Cevat Rifat Bey, dönme ve masonların ordunun birçok kritik noktasına gelerek işleyişi felç ettiğini iddia eder. Bu duruma örnek olarak ise Kudüs tahliyesinde yaşananları örnek verir. Cephedeki askerin ve halkın iâşesi berbat haldeyken Kudüs'ün tahliyesi sırasında ağzına kadar dolu menzil depolarıyla karşılaşıldığını belirtir. Bu depolardaki malzemenin düşman eline geçmemesi için imhası sırasında dökülen binlerce teneke baldan dolayı sokakların günlerce geçilemez hale geldiğini iddia etmiştir.

Büyük Cemal Paşa'nın mason olduğuna dikkat çeken Atılhan, Lübnan bölgesindeki kıtlığı Paşa'nın yaptığı yolsuzluklara bağlamıştır. Lübnan iâşesinin bölgenin milyonerlerinden Mişel Sürsük'e bırakılmıştır. Atılhan, Büyük Cemal Paşa ile Mişel Sürsük'ün karısı arasında gayr-i meşru bir ilişki olduğunu ima eder.¹⁹⁵ Vecihi Bey ve Cevat Rifat Bey anlatısı iâşe işlerindeki “adaletsizlik” anlatısı noktasında benzeşmektedir. Lakin Vecihi Bey'in anlatısında adil bir Cemal Paşa var iken Atılhan anlatısında ise yozlaşmış bir Cemal Paşa ile karşılaşırız. Bu durum Atılhan'ın, yukarıda tasvire çalışılan dünya görüşünün hatıratına yansımalarının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

4. Ordu Karargâhı İkinci Şube'de ihtiyat zabiti olan Falih Rıfkı, kaleme aldığı Ateş ve Güneş (Zeytindağı) isimli hatıratında Hicaz İsyanı'nı da coğrafya, nakliyat ve erzak sıkıntısı üçgeninde değerlendirmektedir. Atay'a göre isyanın Yemen'de değilde Hicaz'da çıkması tamamıyla lojistik problemlerle ilgilidir. Hicaz kendini besleyecek bir üretime sahip değildir. Osmanlı Devleti ise bölgeye erzak nakliyatı yapabilecek durumda değildir. Bu fikir yürütme silsilesinde Hicaz'ın aç kalmamak için denizden

¹⁹⁵ Atılhan, age, s 31- 33.

ihracat yapabilmesi yani İngilizler ile arasını iyi tutması gerekmektedir. Neticede, Falih Rıfkı “*Hicaz’da bizi mağlup eden coğrafyadır.*” teşhisinde bulunmuştur.¹⁹⁶

Görüldüğü üzere harbin ilk yıllarındaki Kanal Seferlerinden, harbin son yıllarına kadar Suriye-Filistin Cephesi’nde devamlı diyebileceğimiz bir erzak ve su problemi yaşanmıştır. Bu problemin daha önce de belirttiğimiz gibi coğrafya ile alakalı doğal bir sebebi bulunduğu gibi bazı hatıratlarda insani kusurlara da dikkat çekilmiştir. Vecihi Bey’in vurguladığı “adaletsizlik” ve Cevat Rifat Bey’in bu anlatıyı tasdik ederek üzerine inşa ettiği “ihamet” anlatısı da bu noktada ehemmiyet taşımaktadır.

3.1.1.3. Giyim Kuşam Malzemesi Kıtlığı Meselesi

Bu konuda yaşanan sıkıntılar da doğrudan ülkenin sanayileşmemiş olması ve lojistik hizmetlerinin yetersizliği gibi konularla bağlantılıdır. Harb-i Umumi’de Suriye-Filistin Cephesi’nde görev alan komutanların hatıratlarında “giyim kuşam malzemesi kıtlığı” ortak bir anlatıdır denilebilir. Alman ve Türk Komutanları Osmanlı askerlerinin içinde bulunduğu bu yokluğu tasvir ederler.

Örneğin Von Sanders, Osmanlı Ordusu ile İngiliz ordularının lojistik vaziyetlerini mukayese edebilmemizi de sağlayacak bir anekdot paylaşır. 12 Ağustos 1918’te gerçekleşen Durmuş Ağa muharebesinden sonra İngiliz esirlerinin ve ölülerinin ayakkabılarının ve çizmelerinin altına ses çıkartmaması keçe bağlandığını gören Türk askerlerinin imrendiğini belirtir. Çünkü çoğunluğunun ayaklarında sadece paçavralar bulunmaktadır. Şanslı olanlar ise, çarık yani yüzülmüş hayvan derisine sahiptir. Bu anekdotun üzerine, Sanders 19. Tümenin piyade devriye kollarının taşlık arazideki vazifelerinden dönerken ayaklarının kanlar içinde kaldığını ayrıca ilave eder.

Tüm bu lojistik yetersizlikler içerisinde von Sanders, Toros Tüneli’nin son kalan büyük kısmının da tamamlanabilmesi için 1918 yılı Eylül ayının son 10 gününde tünellerin her türlü ulaşımına kapalı olacağını 17 Ağustos’ta bildirildiğini aktarır. Bu durumdan

¹⁹⁶ Falih Rıfkı, *Ateş ve Güneş*, s 181, 182.

İngilizlerin de haberdar olacağını tahmin eden von Sanders, Enver Paşa'dan Torosların güneyinde lojistik stok yapılmasını talep etmiştir.

Ayakkabı ve çizmeler hakkındaki yokluk üniformalar için de geçerlidir. Von Sanders, çoğu askerin içliği olmadığını ve Filistin gibi sıcak bir bölgede, sıcaklığın 55-56 dereceyi bulduğu çölde, askerlerin kalın çuha üniformalar giydiğini hikâye etmektedir. Bu kalın üniformalar doğru düzgün içliği bulunmayan askerlerin tenini yakmaktadır. 3. Süvari Tümeni'ne yeni üniformalar verildiğini duyan von Sanders, Prusya uhlanlarının• kalın seremoni üniformalarını Türk süvarisi üzerinde görünce şaşırmıştır. Bu üniformaların İstanbul'da selamlık merasiminde kullanılan üniformalar olduğunu bildiren von Sanders, levazım başkanının bunları son çare olarak göndermiş olduğunu düşünmektedir. Bu şartlar altında vazife yapan erlerin tek lojistik kaynağının ölen düşman askerleri olduğunu ve ölü soygunculuğunun bir zarureten kaynaklandığı için önüne geçilemediğini belirtir.¹⁹⁷

Von Kress de hatıratında giyim kuşam malzemesinin yokluğuna dair anekdotlar paylaşır. I. Kanal Seferi sırasında erlerin çoğunun ayakkabısı olmadığını ve çıplak ayak yürüdüklerini belirtir. Bir kısmının ise çocukluktan beri böyle yetiştikleri için çıplak ayak yürümenin kolaylarına geldiğini ifade eder.¹⁹⁸ 1916 Mart'ında Enver Paşa cephe ziyaretinde bulunmuştur. Von Kress, Enver Paşa'nın cepheye gönderilecek askerlerin mükemmel bir şekilde teçhiz edileceğine dair söz verdiğini iddia eder. Bu sebeple ayakkabı konusunda yaşanan büyük sıkıntıyı göstermek isteyen von Kress, Enver Paşa birlikleri teftiş ederken ayakkabısı olmayan erleri ön sıralara almıştır. Bu vaziyet karşısında Enver Paşa, subayların daha çok fedakârlık yaparak maaşlarıyla askerlere ayakkabı almasını istemiştir. Bu talebi tuhaf bulan Von Kress, 3. Tümenin subaylarının çoğunun 3 aydır maaş alamadığını belirtmektedir.¹⁹⁹ Görülen o ki ayakkabı temini meselesi II. Kanal seferi hazırlıkları devam ederken de hala çözülememiş bir problem olarak durmaktadır. Askeri üniforma ve ayakkabı kıtlığının bundan sonra da devam ettiğini von Kress'in I. Gazze Muharebesinin neticelerinden bahsederken verdiği başka bir anekdotan anlıyoruz. Kress, elde edilen zafer sonucu düşmandan alınan ganimetin

• Hafif süvari birlikleri.

¹⁹⁷ Von Sanders, age, s 359, 360.

¹⁹⁸ Von Kress, age, s 54.

¹⁹⁹ Age, s 95.

ehemmiyetinden bahseder. Bunun idrak edilebilmesi için o an ki Osmanlı ordusu gibi her türlü mahrumiyet içerisinde bulunan bir orduya kumanda etmek gerektiğini iddia eder. Daha sonra ise alınan ganimet sayesinde ayakkabısız dolanan yüzlerce erin kaliteli İngiliz botlarına sahip olduğunu belirtir. Kaput ve velensesi olmayan neferler de bu ganimetlerden istifade edenler arasındadır.²⁰⁰

Suriye-Filistin Cephesi'nde 1. Tümen Komutanı olarak vazife yapan Hans Guhr da hatıratında İngiliz askerlerinin donanımıyla Osmanlı askerinin içinde bulunduğu yokluğu mukayese eder. İngiliz askerlerinin çölde rahat edebilmek için tüm imkânlarla sahip olduğunu belirtir. Buna mukabil taşlık arazide hareket eden Osmanlı askerlerinin çarık içerisindeki ayaklarının kan içerisinde kalmasını hikâye eder. Bu durumdaki askerlerin İngiliz ölülerini soymasının ayıplanamayacağını ifade eder.²⁰¹

3. Süvari Tümeni bünyesinde 8. Alay'a bağlı 3. Bölüğün Kumandanı olarak mülazım-ı evvel rütbesiyle vazife alan Şerif Güralp de hatıratında askerin giyim kuşamı ve teçhizatı hakkında yukarıdaki verilerle örtüşen beyanatta bulunur. Güralp, eratın üzerindeki üniformaların yamanamayacak hale gelmiş yırtıklarla dolu olduğunu ifade eder. Ayakkabı olarak kullanılan şeyler; çizmeler, potinler, yemeni tarzında kıyafetler de daha farklı bir halde değildir. Hatta bazı askerler bunları da bulamamakta ve mahmuzlar çıplak ayaklara takılmaktadır. Atlara vurulan eyerlerin çoğu kullanılamaz haldedir. Eyerlerin kayışları kopmuş ve kayış bulunamadığı için yerine ip kullanılmıştır. Bütün bu eksikliklere rağmen tümen, silah ve cephaneye olarak mükemmel bir şekilde teçhiz edilmiştir. Güralp bu durumun ilginç bir tezat oluşturduğuna dikkat çeker.²⁰²

Yukarıda açıkça görüldüğü üzere, birçok komutanın delaletiyle bölgedeki Osmanlı birliklerinin giyim-kuşam yönünden kötü teçhiz edildiğini ve hatta teçhiz edilemediğini söyleyebiliriz. Alışık olmadıkları zorlu coğrafya ve iklim koşullarında görev yapan birçok asker için bu giyim kuşam meselesinin bir işkence haline geldiğini anlamak zor değildir. Askerlerine ayakkabı ve gerekli teçhizat bulamayan Osmanlı ve Alman subayları, emrindeki askerlerin ölü soyuculuğu yapmalarına engel olamamış veya

²⁰⁰ Güralp, age, s 150.

²⁰¹ Guhr, age, s 189.

²⁰² Güralp, age, s 5.

olmamışlardır. Hatta bu durumun bir zaruret haline geldiğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

3.1.1.4. Medine Müdafaasının Filistin Cephesine Lojistik Etkileri

Suriye-Filistin Cephesi'nde görev yapan komutanlar hatıratlarında, tali cephe olarak değerlendirdikleri Hicaz Cephesi'nin asıl cephenin lojistik yükünü ağırlaştırdığını iddia etmektedirler. Maan'dan Medine'ye 1000 km'den fazla bir uzunluğa sahip bu hattın savunulması neredeyse imkânsızdır. Medine Müdafilerine karşı ciddi bir başarı elde edemeyen Emir Hüseyin'in isyancı bedevileri, İngilizlerden aldıkları destekle bu uzun hat üzerinde bulunan noktalara sürekli sabotajlarda bulunmaktadırlar. Her türlü demiryolu malzemesinin eksikliğinin çekildiği bir süreçte bu sabotajlar hattın işletme maliyetini fevkalade arttırmakta, verimini ise düşürmektedir. Almanların ekserisi ve Türk komutanlarının önemli bir kısmı Hicaz'ın tahliyesini talep etse de dini ve politik sebeplerden bu tahliyeyi gerçekleştirmek mümkün olamamıştır.

Örneğin, hatıratında Emir Hüseyin'in isyanı üzerinde çokça duran Cemal Paşa, Medine Müdafaası'nın Filistin Cephesi'nin ikmalini zayıflatmış kanaatindeydi.²⁰³ Von Sanders de benzer bir şekilde Hicaz Demiryolunun muhafazasının askeri olarak imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Örnek olarak bu hat üzerinde 1 ve 19 Mayıs 1918 tarihleri arasında 25 demiryolu köprüsünün havaya uçurulmasını göstermektedir.²⁰⁴ Von Kress de II. Kanal Seferi öncesindeki lojistik durumu izah ederken Hicaz'daki vaziyet hakkında malumat verir. Emir Hüseyin'in isyanı sebebiyle demiryolunun kısıtlı olanaklarının bu cepheye ayrıldığını bunun da cephedeki vaziyeti kötüleştirdiğini iddia eder.²⁰⁵

Cemal Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad (Erden) Paşa da hatıratının önemli bir kısmını ehemmiyetine binaen Medine'nin tahliyesi meselesine ayırmıştır. Erden, Hicaz'ın tahliye edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Buna sebep olarak "Mayilerin Muvazenesi Kanunu" (Bileşik Kaplar Kanunu) ve 1303 km'den fazla bir uzunluğa sahip

²⁰³ Cemal Paşa, age, s 139.

²⁰⁴ Von Sanders, age, s 318.

²⁰⁵ Von Kress, age, s 115.

demiryolu hattının muhafazasının mevcut dost kuvvetlerle savunulmasının olanak dışı olmasını göstermektedir. Erden, Sina ve Hicaz cephelerinin ulaşımının ortak bir hat üzerinden yapıldığını belirtir. Bu hat, Hicaz Demiryolu olarak tesmiye edilmektedir. Şam-Der'a-Medine istikametinde 1303 km ve Şam-Birüssebi istikametinde 472 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Emir Hüseyin'in isyanından yani Hicaz cephesi açılmadan önce Birüssebi'ye günlük 120 ton kapasiteli dört tren gelmektedir. Günlük nakliyat 480 tondur. Hicaz Cephesi açıldıktan sonra Birüssebi'ye günlük nakliyat iki trene yani 240 tona düşmüştür. Erden bu noktada iki cepheyi de bileşik kaplara, müşterek demiryolunu ise akan suya benzetmiştir. Bu kanun gereğince lojistik desteğin yarı yarıya azaldığını ifade etmiştir.²⁰⁶

1303 km'lik Hicaz hattına hergün saldırı olduğunu iddia eden Erden, rayların parçalana parçalana tamir edilemez hale geldiğini ifade eder. Bu hat üzerinde yeterli su kaynağı bulunmadığı için hattı korumakla vazifeli askerlere trenlerle haftada bir su dağıtıldığını anlatır. Çöl sıcaklığında ve her türlü mahrumiyet içerisinde bulunmalarına rağmen, bölgenin ve vazifenin kudsiyetinden dolayı subay ve erlerin farklı bir cephede görev almayı istemediklerini belirtir.²⁰⁷ Bu hattın en çok taciz edilen noktası Hediye ile Zatülhacc arasındaki 500 km'lik kısmıdır. Burası Birinci Kuvve-i Mürettebe Bölgesi olarak teşkil edilmiştir. 1 Ocak 1332 tarihinde Birinci Kuvve-i Mürettebe 5000 insan, 1200 hayvan ve 3600 tüfekten ibarettir. Bu da kilometre başına 7 tüfek düştüğü anlamına gelmektedir. Demiryolu hattının muhafazası için stratejik noktalar manga, su istasyonları ise bölük düzeyinde işgal edilmiştir. İstasyonlar tahkim edilerek, demiryolu hattı “kordon sistemi” ile müdafaa edilmeye çalışılmıştır. Bedevi baskınları sırasında birlikleri taşımak ve tamirat için 10 adet imdat treni vazifelendirilmiştir. Bu trenler ikişer tane Medine ve Maan; üçer tane de Medayinsalih ve Tebük olmak üzere konuşlandırılmıştır. Trenler, sürekli taarruza maruz kaldıkları için zırhlandırılmıştır. Zırhlandırıldıkları için ağırlıkları artan trenleri hareket ettirebilmek için çift makine gerekmiştir. Bu da yakıt kıtlığının bulunduğu bir durumda en az iki kat yakıt tüketilmesi

²⁰⁶ Erden, age, C II, s 91,92.

²⁰⁷ Age, C II, s 27-30.

anlamına gelmektedir. Tüm bu tedbirlerle birlikte Medine'ye her gün bir tren göndermek mecburidir.²⁰⁸

Erden, hayranlık duyduğu Fahreddin Paşa'yı da belirli noktalarda eleştirmekten çekinmez. Erden'e göre, koyu dindarlığıyla Fahreddin Paşa, Hicaz Cephesi'nin ikincil bir cephe olduğunu görmezden gelmektedir. Fahreddin Paşa, askerî açıdan asıl cepheye büyük bir yük oluşturan bu tali cephenin tahliyesine karşı çıkmıştır. Bu durumu Erden, Fahreddin Paşa için bir "zaaf" olarak değerlendirmektedir.²⁰⁹

Erden, Hicaz hattının müdafaası hususundaki inadın cephenin düşmesinin sebebi olarak takdim etmektedir. Bu noktada tezini Alman mareşali von Falkenhayn'ın ifadeleriyle desteklemiştir:

"Balkan Harbi, Yemen yüzünden kaybedilmişti. Filistin Harbi de Hicaz isyanı yüzünden kaybedilecekti. Hicaz İsyanı ve Medine Müdafaası, Çanakkale galiplerinin Filistin'de mağlup olmalarına amil oldu.

1917 yılında Mareşal Falkenhayn bana; Filistin'i müdafaa edebilmek için Medine'yi ve Hicaz Hattı'nı müdafaa etmek (etmemek) lazım geldiğini söylemişti. Medine tahliye edilmedi. Mareşalin tahmin ettiği felaket vuku buldu: Kudüs düştü.

*1918 senesi başında Mareşal bana Şam'da "Medine daha hala tahliye edilmeyecek mi demişti. Ben: "Artık tahliyeye ne hacet, olacak felaket oldu." Dedim. Mareşal kızardı ve eliyle Şam havalisini göstererek, "Buraları da kaybedebiliriz." Dedi. Medine gene tahliye edilmedi ve Mareşalin tahmin eylediği daha büyük felaket vuku buldu: Suriye kaybedildi.*²¹⁰

Medine'nin tahliye edilememesi, hattın savunulmasına imkân olmamasına rağmen inatçı bir şekilde müdafaa edilmesi, Erden'e göre de Lawrence efsanesinin doğmasının da asıl sebebidir. Erden, Medine'yi ve onu savunan Fahreddin Paşa'yı okyanusun dibine indirilmiş bir dalgıca, Hicaz demiryolunu koruyan askerleri ise bu dalgıcın hava ve

²⁰⁸ Age, C II, s 250-252.

²⁰⁹ Age, C II, s 194-195.

²¹⁰ Age, C II, s 464.(Alıntıdaki parantez içerisinde ifade bize aittir.)

yiyecek ihtiyacını karşılayan hortumu köpekbalıklarından koruyan muhafızlara benzetir. Burada köpekbalıkları da Lawrence'ın örgütlediği Bedevilerdir. Kimin işi daha zor diye soran Erden, kitabını bu hattı muhafaza eden kahramanlara ithaf eder.²¹¹

Cephede tümen komutanlığı ve savaşın son yılında 7. Ordu Erkan-ı Harbiye Reisliği vazifelerinde bulunan Ahmed Sedat (Doğruer) Paşa da hatıratında Medine Müdafaasının Filistin Cephesi üzerine ağır bir yük bindirdiğini vurgular. Medine'nin tahliye edilmesini savunan Doğruer, tahliye kararını alamayan hükümet ve Enver Paşa'yı tenkit eder.²¹² Yıldırım Ordusu Erkan-ı Harbiye Reisi Muavini Erkilet de eserinde Kudüs'ün ve Filistin'in kaybedilmesine sebep olarak Medine'nin zamanında tahliye edilememiş olmasını gösterir. Aynı şekilde tahliye konusunda gerekli adımları atmayan hükümet ve Enver Paşa'yı itham eder.²¹³ İsmet Paşa da aynı şekilde Suriye'nin kaybedilme sebebi olarak Medine'nin zamanında tahliye edilememiş olmasını göstermiştir.²¹⁴

Yukarıdaki örnekler ışığında açıkça görüleceği üzere, bölgede görev yapan kumandanlar Medine'nin tahliye edilmesini savunmuşlardır. Buna sebep olarak da bu tali cephenin Filistin cephesinin lojistiğini felç etmesini göstermişlerdir. Birçoğu da Medine'nin tahliye edilememesini Suriye-Filistin cephesinin düşmesinin ve bu toprakların kaybedilmesinin en önemli sebeplerinden bir olarak değerlendirmiştir.

3.1.1.5. Alman- Türk Teşrik-i Mesai Meselesi

Anadolu Demiryollarının kontrolü, Harb-i Umumi'de Osmanlılar ile Almanlar arasında sürekli bir gerilim konusu olmuştur. Hatıratlarda Türkler ve Almanlar demiryollarının kendi milletlerinin denetiminde daha verimli olduğunu iddia etmiş ve yer yer bu iddiayı ispatlama yarışına girmişlerdir. Bunu yaparken de bazen karşı tarafı hırsızlık gibi adi suçlarla bile itham etmişlerdir.

²¹¹ Age, C II, s 205, 206

²¹² Mirliva Sedat, age, s 22.

²¹³ Erkilet, age, s 319,320.

²¹⁴ İnönü, age, s 122.

Örneğin; von Sanders demiryollarının işleyişindeki problemlere yönelik tespitleri üzerinden, Türk demiryolu yetkililerini itham etmektedir. Çözüm olarak demiryollarının Almanlar tarafından işletilmesi gerektiğini belirtmektedir. Demiryollarında Türk ve Almanların beraber çalışması istenilen düzeyde bir verim sağlamamıştır. Von Sanders’e göre bu durumun sebebi, Türk demiryolu görevlilerinin akçalı menfaatlerin peşinde olmasıdır.

Von Sanders, “Yıldırım”²¹⁵ teşkilatının kendisinin başında bulunduğu Alman Askeri Misyonunun görüşü alınmadan kurulmasından büyük bir rahatsızlık duymuştur.²¹⁶ Von Sanders’e göre Alman Askeri Misyonu, Yıldırım Ordular Grubunun kurulmasıyla Alman birliklerinin menzil teşkilatı derekesine indirgenmiştir. Sanders, “Yıldırım”ın Osmanlıları tanımayan Alman Subaylarından müteşekkil bir teşkilat olduğu kanaatindedir. Bu yaklaşım, “Yıldırım” a getirdiği lojistik konusundaki eleştirilerde de görülür.

Von Sanders, Osmanlı menzil yollarının üzerinde Almanlar tarafından idare edilebilmesi için “Yıldırım” ile Alman Askeri Misyonu arasında bir anlaşmaya varıldığını iddia eder. Bu anlaşmaya göre, İstanbul-Halep arasındaki bölge Askeri Misyonun sorumluluğuna bırakılırken Halep’in güneyindeki bölge ise “Yıldırım”ın sorumluluğuna bırakılmaktadır.

Von Sanders, Alman Asya Kolordusu’nun Osmanlı lojistik sistemini zorladığını iddia etmektedir. Çünkü; 701, 702 ve 703 numaralı piyade taburlarından oluşan Asya Kolordusu çok iyi teçhiz edilmişti ve taktik açıdan son derece önemli olan süvari takımları, topçu ve istihkam takımları ile desteklenmiştir. Dolayısıyla bu kolordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Osmanlı standartlarının çok üstünde bir lojistik destek hattı oluşturulması gerekmektedir. Yeterli Alman olmadığı için Türkler ve Almanlar bu lojistik hattında beraber çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Von Sanders bu durumun sürtüşmelere sebep olduğunu iddia eder. Bir Alman birliğinin savaşta tutulabilmesi için

²¹⁵ Yıldırım’la kastedilen “Yıldırım Ordular Grubu”dur. Ve bu oluşum tezimizde buradan itibaren “Yıldırım” olarak kısaltılarak kullanılacaktır.

²¹⁶ Von Sanders, age, s 233.

menzillerin randımanın bir Türk birliğinin ikmalini sağlamak için gereken etkinliğin yaklaşık üç misline çıkarılması gerektiğini savunmaktadır.

Bu etkinliğin sağlanabilmesi için Alman personele ihtiyaç duyulmaktadır. Von Sanders'in iddiasına göre aksi halde ikmal malzemeleri çalınmaktadır. Lojistik destek hattı için insan gücü kaynağının muharip birlikler haline gelmesi ise Asya Kolordusunun savaş kapasitesini azaltmaktadır. Bu durum, neticede muharip olarak iş görmesi beklenen Almanların önemli ölçüde cephe gerisine çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Tüm bu lojistik yetersizliklerden dolayı Alman Asya Kolordusu'nun cepheye sevki de çok yavaş gerçekleşmiş ve 1917 Kasımına kadar devam etmiştir.²¹⁷ Netice olarak von Sanders, lojistik sebepleri ortaya koyarak Alman birliklerinin Türkiye'de görevlendirilmesini bir hata olarak değerlendirmektedir.

Bu tezin karşısında “Yıldırım” Erkan-ı harbiye Reisi Muavini Hüseyin Hüsnü Bey (Erkilet) ise Almanların Osmanlı ülkesini sömürgeleştirmek için demiryollarının işletmesini ele geçirmek amacı taşıdıklarını iddia etmektedir. Bu iddiasını eserinde yayınladığı 23.11.333 tarihli von Papen'e ait bir raporla delillendirmektedir. Bu rapora göre;

“Diğer taraftan karargâhta von Papen ve İstanbul'da Yıldırım murahhası (bir Alman binbaşısı) Suriye şimendiferlerinin kapasitesini tezyid maksad-ı zahiresiyle şimendiferleri Almanların eline geçirtmek plânıyla faalane meşgul oluyorlardı. Von Papen, 23.11.33'de yazdığı bir raporun son satırlarında şöyle diyordu:

“İlkbaharda muvaffakiyetli harekât yapmak iktiza ederse bunun için şimendiferlerde mühim bir ıslahat icrası lâzımdır. Bu da ancak şimendiferin bütün işletme ve idaresinin Alman eline girmesi ve yeniden lokomotif ve vesait-i müteharrike celbi sayesinde kabildir.

Almanya'nın eşhas ve malzemece bu büyük miktardaki fedakârlığa katlanabilip katlanamayacağı meselenin hîn-i halinde, Türkiye ile vakt-i sulha ait münasebet-i iktisadiyemizin şimdiden ihzarı için şimendiferlerin Alman eline geçirilmesine müsait

²¹⁷ Age, s 237, 238.

olan böyle bir zamandan istifadenin lazım ve mümkün olduğu nazar-ı dikkate alınmalıdır. Bugünkü fırsat kaçırılırsa gerek askerlik gerek siyaset-i iktisadiyemiz nokta-ı nazarından bir daha tamiri mümkün olamayacak olan bir zarar hâsıl olmuş olur... ilh.”

Tesadüfî bir surette elime geçmiş olan ve bugün Almancası elimde bulunan bu vesika, ordularımızı ve menaf-i hayatiyemizi kimlerin eline teslim etmiş olduğumuzu kâfi derecede göstermektedir.”²¹⁸

3. Süvari Tümeni Kumandanı Erkan-ı Harp Binbaşı Vecihi Bey de Erkilet’in tezini destekler. Filistin cephesinde Alman Mareşallerin idaresindeki Türk ordularının hal-i perişanlarını tasvir eder. Bu tasvirden sonra Türk kumandan idaresinde orduların vaziyeti ile Alman mareşalleri idaresindeki orduyu mukayese eder. Türk kumandanların memleketi daha iyi tanimasından mütevellit özellikle lojistik problemini daha iyi çözdüklerini ifade eder. Türk Kumandanlar idaresi ile aslında kastedilen Cemal Paşa idaresidir. Vecihi Bey, Cemal Paşa’nın uyguladığı baskıcı politikanın harp sebebiyle özellikle ordu için gerekli olduğunu savunur.²¹⁹

Vecihi Bey’in eserinde ırkçılık boyutuna ulaşan bir Alman düşmanlığı görülür. Almanlar, ona göre cephede vatansever bir Türk’ün savaşıması gereken düşmanlardan birisidir. Vecihi Bey, demiryolu işletmesinde görevli “Almanlar”ı ise Osmanlı ülkesini kolonileştirmeye çalışmakla ve hatta hırsızlıkla itham eder:

“Bir de bilfarz İstanbul’dan ya başka menzil merakizinden ordular namına sevk olunan erzak yüklü vagonlar, eğer muhteviyatı şeker gibi tatlı ise –ne mutlu- ekseriya mahal-i maksuda salimen muvasalat edemezdi. Toros dekovili, erzak için en tehlikeli bir geçit sayılırdı. Almanlar burada neler neler icat etmişlerdi: Ucu çengelli urganlarla üstü açık vagonlardan -karanlıkta kim farkına varır- çuvalları çekmek, düşürmek, Pozantı’da, Kelebek’te, sevkiyat sırasını bekleyen vagonların dibini delerek hamulesini*

²¹⁸ Erkilet, age, s 324. (Bold vurgu bize ait)

²¹⁹ Vecihi, age, s 14, 15.

* Ray aralıkları 40 ilâ 60 cm olan, üzerinde küçük lokomotif veya elle ya da hayvanla çekilen vagonlar işleyen basit demiryolu.

*aşırmak, Türk zabıtânın eşya ve bavullarını çalmak, sabun çuvallarını boşaltıp yerine taş koymak, gaz, benzin tenekelerine su doldurmak...*²²⁰

Osmanlı birliklerinin 19 Eylül tarihli taarruz sonrasındaki ricatları sırasında 26 Eylül’de 3. Süvari Tümeni Ajlun kazasının merkezi olan Erbil’e ulaşır. Burada “Yıldırım”ın menzil noktalarından birisi bulunmaktadır. Bu menzil noktasında daha önce ulaşan kuvvetler tarafından kullanılmasına rağmen 1 milyon kg’dan fazla arpa, 5-6 yüz bin kg ise hububat bulunmuştur. Vecihi Bey, ricat esnasında gördükleri diğer menzil noktalarının da buradan farklı olmadığını iddia eder ve doğal olarak sorar: Her şeyden madem bu kadar bolca vardı biz niye yokluk içinde savaştık. Buna sebep olarak Vecihi Bey, Anadolu Demiryollarının Almanlar tarafından işletilmesini gösterir. Alman askerlerinin Almanya’daki ailelerini beslemek için gerekli yiyeceği bile cepheden gönderdiklerini iddia eder. Ayrıca bu demiryollarında Osmanlılar aleyhine Almanların birbirlerine iltimas geçtiğini belirtir. Almanlar idaresindeki Demiryolunun Osmanlı ülkesini sömürmek için kullanılan bir araç haline geldiğini ima eder.²²¹

Yukarıdaki örnekler ışığında lojistik konusundaki Alman-Türk teşrik-i mesaisinin iki milletten kumandanlar arasında sürtüşmelere sebep olduğunu söyleyebiliriz. Tartışmanın demiryollarının kontrolü üzerinde düğümlendiğini görmek mümkündür. Osmanlı komutanlarının, Almanların niyetleri hususundaki şüpheleri boş bir paranoya değildir. Erkilet’in ortaya koyduğu belgeler bu durumu teyit etmektedir. Diğer taraftan Vecihi Bey ve von Sanders’in genellemelere giderek yaptıkları ithamları havada kalmaktadır ve şovenizmle izah edilmesi mümkündür.

3.1.1.6. Suriye-Filistin Cephesi Lojistiğinin İhmal Edildiği İma ve İddiası

Suriye-Filistin Cephesi’nde görev yapan komutanların çoğu hatıralarında bu cephenin lojistik olarak ihmal edildiğini iddia veya ima eder. Bu noktada eleştiriler genel olarak Enver Paşa’nın şahsında somutlaşır ve toplanır.

²²⁰ Age, s 18, 19.

²²¹ Age, s 61, 62.

Örneğin 19 Şubat 1918’de, Von Sanders, Enver Paşa’nın kendisine yaptığı Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığını belirli şartlar öne sürerek kabul etmiştir. Bu şartlardan birisi de koşulsuz şartsız olarak asker ve talep ettiği her şeyle desteklenmektir. Tüm şartlarının kabul edileceğine dair Enver Paşa’dan söz alarak bu vazifeyi kabul ettiğini iddia etmiştir. Sanders, anlatısının devamında, bu sırada Enver Paşa’nın Kafkasya’da bir harekât planladığından haberi olmadığını belirtmiştir. Buna mukabil Alman general, Osmanlıların ancak tek bir cephedeki askeri harekatı tam olarak destekleyebilecek lojistik altyapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. 13 Aralık 1917 tarihli raporunu referans göstererek, Enver Paşa’nın Kafkas Planlarını bilmesi halinde bu vazifeyi kabul etmeyeceğini ileri sürmüştür.²²²

Von Sanders, Kafkasya’daki ganimet paylaşım savaşının Suriye-Filistin cephesini menfi şekilde etkilediğini ima etmektedir. Nitekim 1918 yazında von Sanders’in yoğun itirazlarına rağmen elit 11. Alman Avcı Taburu cepheden geri çekilmiş ve von Kress komutasında bazı Alman Subay ve memurları Gürcistan’a gönderilmiştir. Hatta Gürcistan’daki Alman çıkarlarının korunması için bu gruba zırhlı trenler verilmiştir. Von Sanders bu sırada “Yıldırım”ın bir tane bile zırhlı trene malik olmadığını vurgular.²²³ Buna mukabil Enver Paşa’nın Kafkas Harekâtını öncelmesini de eleştirir. Osmanlı ordusunun iki farklı cephede harekât icra edebilecek lojistik yeterliliğe sahip olmadığını tekrarlar. Bu doğrultudaki görüşlerini 1 Ağustos 1918 tarihli bir raporla Alman Genel Karargâhına da bildirir. Nitekim Sanders, 1917 yazında 6 Türk tümeninin İstanbul ve Vidin’den Halep’e nakledildiğini bildirir ve elde yeterli kömür olması durumunda bu sevkiyatın 1918 yazında da yapılabileceğini iddia eder. Bu iddiasını Almanya’dan Türkiye’ye gönderilen ve Türkiye’de üretilen kömürün nasıl kullanıldığını anlatarak delillendirir. Von Sanders’e göre 1918 yazında İstanbul’a her hafta Almanya’dan 14 kömür treni gelmektedir. Bu trenlerden yedisinin yükü İstanbul’un su, aydınlatma ve ulaşım sistemleri için kullanılmaktadır. Geriye kalanların yedisinin yükünden 2500 tonu Kafkas Cephesi Lojistiği için Karadeniz ulaşımına ayrılmaktadır. Nihayetinde elde kalan kömür ise Anadolu demiryolu ve silah dairesine tahsis edilmektedir. Alman general, Soma örneğinde olduğu gibi yurt içinde çıkarılan kömürün iç hatlarda ve silah sanayisinde kullanıldığını iddia etmektedir. Lakin Soma’da

²²² Von Sanders, age, s 264-265.

²²³ Age, s 321-334.

çıkarılan kömürün 1917 yılında Halep’e asker sevk etmek için de kullanıldığını belirtir. Filistin Cephesindeki takviye problemi için biraz kömür ayrılmasının yeterli olacağını belirten Sanders, gerekirse askerlerin Halep’ten cepheye yaya olarak sevk edilebileceğini iddia etmektedir. Buna mukabil 1918 yazında Halep ve Şam için haftalık raporlarda sürekli olarak “kömür yok” ibaresi ile karşılaştığını bildirmektedir.

Von Sanders’e göre, cephenin çökmesinin en önemli sebeplerinden birisi lojistik olarak ihmal edilmesidir. Bu ihmal iddiasını Şam-Deraa Demiryolu hattının ortalama 1918 Mayıs ve Ağustos aylarındaki mukayeseli etkinlik tablosu ile destekler. Bu tabloda hattın randımanının Ağustos ayında 2/3 oranında düştüğü görülür.²²⁴

Von Sanders, sadece kömürün değil treni hareket ettirmek için yetersiz bir yakıt olan odunun bile bulunamadığını iddia eder. Demiryolu yakınındaki odun kaynakları yoğun bir şekilde kullanıldığı için iç bölgelerden odun taşınması gerekmektedir. Lakin bunun için de ordu gerekli nakliye araçlarına sahip değildir. Üstelik bu işle görevlendirilen askerler yerli halkın da kışkırtmasıyla firar etmektedir. Odun yokluğu nihayetinde bölgedeki zeytin ağaçlarının ve bağ kütüklerinin yakacak olarak kullanılmasına sebep olmuştur.

Tüm bu lojistik problemleri sonucunda ortaya çıkan acı tablonun gözle görülür ilk sonuçlarını von Sanders şöyle tarif etmektedir:

“Nakliye durumunun bu kadar gayri müsait olmasının Filistin Cephesi üzerindeki etkisi, Ağustos ayında birçok yönden görüldü. Bu ay içinde Türk Genel Karargahının 16 Haziran tarihli yazısı ile bildirilmiş olan takviyeleri teşkil eden 47. ve 37. Kafkas tümenlerinin 12 Ağustos’ta başlayan intikali o kadar yavaş oluyordu ki çoğu kez bir hafta içinde sadece bir tabur nakledilebiliyordu. Top cephanesinin nakli o derecede durmuştu ki hiçbir yerde plana uygun miktarda yedek cephane yoktu ve topçunun cephede yaptığı her atışın kontrolü gerekiyordu. Yiyecek malzemelerinin eksikliği o kadar artmıştı ki birliklerin depolarında çoğu kez bir sonraki günün ihtiyacı bulunmuyordu.

²²⁴ Age, s 350.

*Yetersiz beslenme nedeniyle geriye fîrar eden Türk askerlerinin sayısı Ağustos ayındayken çok artmıştı. 8. Ordu, bunu bir dereceye kadar önlemek için, en ön mevzilerdeki askerlerin bir dereceye kadar doymalarını sağlarken geri mevzilerdeki askerlerin tayınlarını git gide daha küçültmüştü. Bunların acınacak çareler olduğunu her asker kabul edecektir.”*²²⁵

Von Kress de hatıratında düşmanın taarruz hazırlıklarının açık bir şekilde görülmesine rağmen I. Gazze Muharebesi öncesinde müdafaa için gerekli olan malzeme ve takviyenin İstanbul’dan gönderilmediğini iddia eder. Von Kress, ellerindeki en iyi subayların Avrupa cephesi için ayrıldığını ifade eder. Enver Paşa’nın bu tutumunu devletin itibarını batılı müttefikleri karşısında koruma çabasına bağlar.²²⁶

Cephede tümen komutanlığı ve savaşın son yılında 7. Ordu Erkan-ı Harbiye Reisliği vazifelerinde bulunan Ahmed Sedad (Doğruer) Paşa da Enver Paşa’nın Türk Cephelerini ihmal ettiğini vurgular. Buna sebep olarak ise Enver Paşa’nın savaşın Avrupa’da sonuçlanacağına dair inancını göstermektedir.²²⁷ Bu bahiste Doğruer, Enver Paşa’nın Osmanlı menfaatlerini Alman kumandanları kadar bile müdafaa etmediğini iddia etmiştir.²²⁸ Erkilet de Suriye-Filistin Cephelerinin Enver Paşa tarafından ihmal edildiğine dair imada bulunur. Mezkûr cephe elim bir vaziyetteyken Kafkasya’da yeni kurulan 9. Ordu Erkan-ı Harbiye Riyaseti’ne tayin olduğunu öğrenince üzüldüğünü belirtir.²²⁹

Yukarıdaki anlatılar ışığında, cephede görev yapan komutanların, vazife yaptıkları cephenin özel olarak lojistik bakımdan ihmal edildiğine dair bir anlatı inşa ettiklerini görebiliriz. Bu ihmalin sebebi olarak da Enver Paşa’nın savaşın Avrupa’da kazanılacağına dair kanaati gösterilmiştir.

²²⁵ Age, s 351.

²²⁶ Von Kress, age, s 135, 136.

²²⁷ Mirliva Sedat, age, s 8.

²²⁸ Age, s 29.

²²⁹ Erkilet, age, s 339.

3.2. SURIYE-FİLİSTİN CEPHESİNDE SEVK VE İDARE TARTIŞMALARI

3.2.1. Romani Muharebesi Üzerine Tartışmalar

Romani Muharebesi (3-5 Ağustos 1916), II. Kanal Seferi'nin nihayetinde, I. Kuvve-i Seferiye'nin İngiliz müstahkem mevzilerine taarruzuyla gerçekleşen muharebedir. Neticede Osmanlı Ordusu iki alay esir vererek, ricat etmek mecburiyetinde kalmıştır. Yenilginin ardından Sina'da İngiliz karşı taarruzu başlamıştır. Söz konusu muharebe hem icrası hem de iki alayın esir düşmesi sebebiyle bölgede vazife yapan komutanlar tarafından hatıratlarda tartışılmasına sebep olmuştur.

Örneğin, Cemal Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Reisi Erden, hatıratında II. Kanal seferi ve neticesinde gerçekleşen bu muharebeye önemli bir yer ayırmıştır. Erden'e göre, Romani Felaketi'nin sorumlusu von Kress'tir. Alman kumandanı, daha önce yaratılan baskın etkisiyle Katya mevkiinde elde edilen galibiyetin de etkisiyle talihine fazla güvenmiştir. Bu sebeple Kurmay Başkanı Kadri Bey'in 27 Temmuz tarihli muhtırasını dikkate almamıştır. Bu muhtırada Kadri Bey, asıl İngiliz savunma mevzii olan Romani-Ganit hattının üstün düşman kuvvetleri tarafından işgal edildiğini belirtmiştir. Bu sebeple cepheden bir taarruz yerine Katya Mevkiinde bir savunma hattı oluşturulmasını ve buradan ağır topçu ile İngilizlerin taarruza icbar edilmesini teklif etmiştir. Savunmada iken Türk askerinin bulunduğu mevziyi kendisinden iki-üç kat büyük birliklere karşı müdafa edebildiğini de von Kress'e hatırlatmıştır. Müdafaadaki olası başarı sonrasında eldeki imkânlar doğrultusunda belki bir taarruzun da mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Erden, bu teklifi “sağduyu” olarak değerlendirmiştir.²³⁰ Erden'e göre; Von Kress ise ordu kumandanlığının emrine muhalif olarak Katya'da izhar edilecek müstahkem bir mevkiden düşmanı yoklamak yerine tedbirsizce taarruza kalkmıştır. Erden bu durumu salahiyeti kötüye kullanma olarak tanımlamaktadır. Bu tespiti doğrultusunda Erden, Sarıkamış ve Romani Felaketlerini mukayese eder. Romani'yi küçük ölçekli bir Sarıkamış Felaketi olarak tasvir eder. Enver Paşa ve von Kress'i

²³⁰ Erden, age, C II, s 26,27.

benzer bir şekilde talihlerine fazla güvenmekle, düşmanı küçümsemekle ve hedefleri eldeki imkânlarla nazaran büyük tutmakla itham eder.²³¹

3 Fırka, 32. Alay, 1. Tabur, 2. Bölük Kumandanı olarak II. Kanal Seferine katılan Şükrü Fuad Gücüyener de hatıralarında Romani harekâtına dair eleştiriler getirir. Von Kress'in, Romani Muharebesinde 39. Alay esir düşerken duruma niçin müdahale etmemesini sorgular. Romani Muharebesi öncesinde 39. Alay Kumandanlığına tecrübeli Yarbay Nureddin Bey yerine Binbaşı Kâmil Bey'in görevlendirmesi hususunu da tenkit eder.²³²

3.2.2. “Yıldırım Ordular Grubu”nun Kurulması, Kullanılması ve İdaresi Meselesi

“Yıldırım”ın kurulması ve kullanılması, cephedeki idari yapılanmayı tamamıyla değiştirdiği için cephe için çok önemlidir. Bu ehemmiyetine binaen cephede görev alan her komutan “Yıldırım” hakkında kendi görüşlerini ifade etmiştir. Türk komutanlarının ekseriyeti kaleme aldıkları anılarda, özellikle ilk kumandanı von Falkenhayn döneminde “Yıldırım”ı bir Alman teşkilatı olarak görmüşlerdir. Osmanlı topraklarına Yıldırım teşkilatından önce gelen Alman komutanlar da “Yıldırım” ile bazı problemler yaşamışlar ve bunu hatıratlarında ifade etmişlerdir. Bu anlatıların mukayesesini “Yıldırım”ın daha iyi tanınması ve anlaşılması noktasında faydalı olacaktır.

Örneğin 4. Ordu Komutanı ve “Yıldırım”dan önce cephe komutanlığı makamında bulunan Cemal Paşa, “Yıldırım”ın kuruluşuna karşıdır. Kurulduktan sonraki sevk ve idaresini ise şedid bir şekilde tenkit eder. Cemal Paşa'nın tasvirine göre II. Gazze Muharebesinden sonra 1917 Haziran'ında, Halep'te Osmanlı Ordularının istikbaldeki hareket tarzlarına dair bir toplantı gerçekleşir. Başkumandan Vekili Enver Paşa başkanlığında yapılan toplantıya, Kafkas Ordular Grubu Kumandanı İzzet Paşa, 6. Ordu Kumandanı Halil Paşa, 2. Ordu Kumandanı M. Kemal Paşa ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa katılır.

²³¹ Age, C II, s 149-151.

²³² Gücüyener, age, s 113.

Bu toplantıda görüşülen en önemli meselelerden birisi de “Yıldırım” teşebbüsüdür. Bağdat’ın İngilizler tarafından işgali üzerine şehri geri almak için Alman yardımıyla yeni bir ordu kurulacaktır. Cemal Paşa, bu girişime karşı çıkar. Cemal Paşa’ya göre Filistin Cephesi takviye edilmeli ve savunma durumunda kalınmalıdır. Paşa, yeni kurulacak yedinci ordunun Halep’te ihtiyat ordusu olarak bulundurulmasını talep eder. Paşa’ya göre; Halep’te toplanan kuvvetler, ihtiyaç doğrultusunda kuzeydoğuda Ruslara, güneyde İngilizlere, Adana’ya yapılacak olası bir çıkartma durumunda müdafaa amacıyla ve Bağdat’ı geri alma amacıyla yapılacak taarruz için kullanılabilirdi. İzzet Paşa’da bu teklife destek verir. Lakin bu teklif Enver Paşa tarafından kesin bir şekilde reddedilir. Cemal Paşa bunun üzerine Bağdat’ın istirdadı için toplanan kuvvetlerin en azından Halep’te toplanmasını rica eder. Cemal Paşa’yı İzzet Paşa da destekler ve toplantının sonunda Cemal ve İzzet Paşaların bu teklifi ise kabul olunur.²³³

İngiliz hazırlıklarını gözleyen Cemal Paşa, Yıldırım’ın Filistin Cephesini takviye etmek için kullanılmasını sağlamak amacıyla Talat Paşa’yı aracı olarak kullanmaya çalışır. Ancak bunu gerçekleştirmeye muvaffak olamaz. Bunu üzerine Cemal Paşa durumun ciddiyetini bir kez daha anlatmak için İstanbul’a gider. Burada kurmaylarla birlikte tekrar bir harp meclisi toplanır. Falkenhayn ve Erkan-ı Harbiye Reisi, Cemal Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi, Bronsart Paşa ve Enver Paşa meseleyi tekrar ele alırlar.²³⁴

Cemal Paşa’nın ısrarları neticesinde meseleyi daha ciddi ele alan Falkenhayn, Hafır ile deniz arasından taarruz ederek İngiliz kuvvetlerini kuşatmayı teklif eder. Cemal Paşa, bu hareketi cinayet olarak nitelendirir. Ona göre tahkim edilmiş İngiliz mevzilerine yapılacak böyle bir taarruzun başarı şansı yoktu. Osmanlı Ordusu, İngiliz Ordusuna karşı taarruz edebilecek teknik imkânlardan yoksundur.

Cemal Paşa genel olarak kuvvetli bir savunma taraftarıdır ve derinliğine bir savunma kurulmasını savunur. Bu iş için von Falkenhayn’a gerek yoktur. Bölgede kalitesini ispat etmiş olan von Kress bu iş için kâfidir. Ancak bu durumda da von Kress tabii ki Cemal Paşa’nın emrinde bulunmaya devam edecektir. Zira cephe komutanı 50-60 bin kişilik bir kuvvetin ordu grubu olarak adlandırılıp kolordulara bölünmesini doğru bulmaz. Ona

²³³ Cemal Paşa, age, s 147-149.

²³⁴ Age, s 150.

göre cephede subay eksikliği varken bu şekilde bir yapılanmaya gitmek ve genç subayları karargâhlarda kullanmak yanlıştır.²³⁵

“Yıldırım”ın Erkan-ı Harbiye Reisi Muavini Erkilet ise; Cemal Paşa’nın Filistin Cephesini takviye için fırkalar ve 20.000 ikmal efradı istediğini iddia eder. Von Falkenhayn, Cemal Paşa ve von Kress Filistin Cephesinin takviyesi noktasında uzlaşmışlardır. Bu durum “Yıldırım” a ait ilk kuvvetlerinin Filistin’e gönderilmesiyle birlikte bir anda değişmiştir. 5.9.333 tarihli şifreyle Cemal Paşa, daha önce karşı çıktığı Bağdat’ın İstirdadı hareketına devam edilmesini talep etmiştir. 4. Ordu’nun taleplerindeki ve raporlarındaki ani değişikliği Erkilet, Cemal Paşa’nın ihtirasına bağlar. Cemal Paşa’nın, von Falkenhayn’ın emrine girmeyi kabul edemeyeceği için “Yıldırım”ın Filistin Cephesine gönderilmesine karşı çıkmaya başladığını iddia eder.²³⁶

Cephede ordu komutanlığı yapmış Alman kumandanlarından Von Kress de hatıratında, von Falkenhayn ve “Yıldırım” hakkında değerlendirmelerde bulunur: Von Kress, von Falkenhayn’ın Irak harekâtı için keşif gezisine çıktığında zaten Enver Paşa’nın harekât teklifini kabul etmiş olduğunu iddia eder. Harekât hakkındaki endişelerinin dikkate alınmadığını ima eder. Von Kress için Bağdat’a yapılacak bir taarruzun başarısı Filistin Cephesi’nde İngiliz hücumlarına karşı sağlam bir müdafaa oluşturulmasına bağlıdır. Kress ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu’nun lojistik kabiliyetinin de farkındadır. Osmanlı Menzil komutanlıklarının Irak üzerine yapılacak bir harekâtı ikmal edemeyeceklerini iddia eder. Von Falkenhayn’ı da iklimi dikkate almamakla itham eder. Ağır iklim koşullarının lojistik üzerinde yaratacağı yıpratıcı etkiye dikkat çeker.

Tüm itirazlarının ardından von Kress, von Falkenhayn’ın düşüncesini ortaya koymaya çalışır. Von Kress’e göre von Falkenhayn daha önce Çin’de görev yaptığı için “Şark”ı herkesten iyi bildiğini düşünmektedir. Onun, Alman disipliniyle doğu insanın pasif direnişini kırabileceğini düşündüğünü ima eder. Bu sebepten de “Yıldırım”ı Alman karargâhı haline getirmiştir.²³⁷ Von Kress bu Alman subaylarının Osmanlı ülkesi ve ordusu hakkında bir şey bilmediklerini ve bu bilgisizliğin neticesinde Osmanlı

²³⁵ Age, s 150-153.

²³⁶ Erkilet, age, 76,77.

²³⁷ Von Kress, age, s 172.

ordularını Alman nizamnameleriyle idare etmeye kalktıklarını belirtir. Bu noktada Osmanlı ülkesi hakkında deneyim sahibi komutanların ikazlarının dikkate alınmadığından yakınıdır. Von Falkenhayn'ın Osmanlı topraklarında kendisinden önce görev yapan komutanlara güvenmeyerek onları “Türkleşmek”le suçladığını iddia eder. Kress, mareşalin uyum sağlama zorunluluğunu yaşayarak öğrenmek zorunda kaldığını belirtir.

von Kress'e göre Yıldırım'ın kötü idare edilmesinde Halep'teki karargâhın cepheye çok uzak olmasının da etkisi bulunmaktadır. Nitekim “Yıldırım” karargâhı Kudüs'e ancak III. Gazze Muharebesinin sonunda gelebilmiştir. Kress, aynı minvalde “Yıldırım”ın Erkan-ı Harbiye Reisi von Dommes'i de cepheye “lütfedip”, durumu tahlil etmek yerine eksik-yetersiz haritalar üzerinden askeri planlar hazırlamakla itham eder.²³⁸

Von Kress, von Falkenhayn'ın cephedeki durumu yakinen gördükten sonra Irak teşebbüsü hakkındaki fikirlerinin değişmeye başladığını belirtir.²³⁹ Cemal Paşa'nın Irak teşebbüsüne ve Sina'da yapılacak bir taarruza karşı muhalefetini haklı bulur. Bununla birlikte Cemal Paşa'nın kendi idari gücünü ve nüfuzunu korumak istemesinin de von Falkenhayn'a muhalefetinde önemli bir etken olduğunu belirtir. Cemal Paşa ile von Falkenhayn arasındaki ihtilafa çözüm bulunması için Cemal Paşa'nın Almanya'ya davet edilerek yetki meselesinin Enver tarafından bir oldu bitti şeklinde halledildiğini ima eder.

Von Kress, Enver Paşa'nın von Falkenhayn'ın tesiri altında kalarak Sina cephesinde bir taarruzu arzuladığını ifade eder. “Yıldırım” Sina Cephesine geldiğinde ise Cemal Paşa fiili olarak “Yıldırım”ın menzil komutanı derekesine düşürülmüş olacaktı. Kress, bu durumun mağrur Cemal Paşa'ya karşı bir aşağılama olduğunu düşünmektedir.²⁴⁰

M. Kemal Paşa'da, “Yıldırım” ordusunda, daha önce belirttiğimiz gibi iki kere 7. Ordu komutanı olarak vazife yapmıştır. Falih Rıfkı tarafından yayınlanan hatıralarında M. Kemal Paşa “Yıldırım”ın idaresine dair eleştiriler de bulunmuştur. M. Kemal Paşa ile

²³⁸ Age, s 173,174.

²³⁹ Age, s 165,166.

²⁴⁰ Age, s 171, 172.

von Falkenhayn arasında yetki alanları konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık, bu cephedeki en büyük gerilimlerden biridir. M. Kemal Paşa, von Falkenhayn ile aralarında yaşanan anlaşmazlığı şöyle anlatır:

*“Yedinci Ordu, yani Yıldırım Ordusunun ilk defa kumandanı olduğum sırada, çünkü bilindiği üzere aynı orduya sonra tekrar kumanda ettim, bu ordunun da içinde bulunduğu ordunun kumandanı **General Falkenhayn’ın askerlik ve iç politika noktasından takip ettiği usul ve tavır ve hareket, aramızda ehemmiyetli bir münakaşaya sebep oldu. Bu münakaşa nihayet büyük makamlara aksetti. Ben çok ehemmiyet verdiğim düşüncelerime iltifat edilemediğini görünce sükût edemedim.**”*²⁴¹

M. Kemal Paşa ayrıca hatıratında von Falkenhayn’ı kendisine rüşvet teklif etmekle itham etmiştir. Paşa’nın iddiasına göre, İstanbul’dayken kendisine von Falkenhayn tarafından altın dolu sandıklar gönderilmiştir. M. Kemal Paşa ise, bu altınları makbuz karşılığında alıp, ordunun levazım reisine teslim etmiştir. Falkenhayn ile yaşadığı gerilim istifa ile sonuçlanınca, zamanında teslim ettiği makbuzu talep etmiştir. Bu makbuzun kendisine teslimi sırasında bir gerilim yaşanmıştır. M. Kemal, gereken vesikanın teslim edilmemesi durumunda meseleyi basına taşımakla von Falkenhayn’ı tehdit etmiştir. Sonrasında ise Müşir von Falkenhayn’ın diğer Osmanlı subaylarına da rüşvet teklif etmiş olabileceğini iddia etmiştir.²⁴²

26. Tümen komutanı olarak görev yapan Altay ise M. Kemal Paşa ile von Falkenhayn arasındaki gerilimin temel sebebi olarak Arap siyasetini gösterir. Bu bağlamda M. Kemal Paşa’yı haklı bulmakla birlikte; Osmanlı Arap siyasetinin çökmüş olduğunu dolayısıyla Falkenhayn’a bir şans verilmek suretiyle kaybedilecek bir şeyin olmadığını bildirir. M. Kemal Paşa’nın istifa etmeyip ordusunun başında kalması durumunda daha çok faydası olabileceğini ifade eder.²⁴³

“Yıldırım”ın Erkan-ı Harbiye Reisi Muavini Erkilet de Mustafa Kemal ile von Falkenhayn arasındaki gerilimin temel sebebi olarak, M. Kemal’in yetkilerini von Kress

²⁴¹ Atay, *Atatürk’ün Hatıraları 1914- 191*, s 30, 31.

²⁴² Age, s 33,34.

²⁴³ Altay, 1917 Kudüs Muharebesi, s 4, 5.

ile paylaşmak istememesi olarak sunar. Bu çatışma sonucunda M. Kemal 20 Eylül 333 tarihinde Başkumandan Vekiline meşhur raporunu göndermiştir. Bu raporu Erkilet aynen okuyucuya takdim eder ve akabinde bu rapordaki teklifleri haklı bulur. Erkilet, M. Kemal'in raporunun kendi davasını desteklediğini ve güçlendirdiğini belirtir. Rapordaki kişiler hakkındaki değerlendirmelere de iştirak ettiğini vurgular. Filistin Cephesi'nde Türk bir kumandanın orduların başında olması gerektiğini ifade eder. Yabancılarla, komuta kademesinde bulunuyor olsalar da ülkenin iç işleri kapsamında yetkilerin verilmemesi gerektiğini belirtir. Bağdat'ın İstirdadı Harekâtından vazgeçildiğinde von Falkenhayn'ın ülkesine geri dönmesi gerektiğini veya bir Türk Kumandanın emrine girmesi gerektiğini ekler.²⁴⁴

Yıldırım'ın idaresi noktasında, İsmet Paşa da hatıratında von Falkenhayn'ı tenkit etmiştir. İsmet Paşa, von Falkenhayn'ın tahmin etmediği durumlarda kalmış olduğu intibahı uyandırmış olduğunu ifade etmektedir. Paşa, Müşir von Falkenhayn'ın karargâhında Türkiye'de uzun süre vazife yapan komutanlar olduğu için bu durumu garipsemiştir. Ardından ise karargâhta nüfuz sahibi komutanların hepsinin Almanya'dan yeni gelenler olduğunu iddia etmiştir.²⁴⁵ Von Falkenhayn'ın Bağdat'ın istirdadı için kurulan ordunun “*Sina cephesini kurtarmak için gönderilmesinin ne ifade ettiğini hiç anlamadığını*” belirtmiştir. İsmet Paşa'nın von Falkenhayn hakkındaki eleştirileri, von Kress'in eleştirileri ile örtüşmektedir.

Cephede tümen komutanlığı ve savaşın son yılında 7. Ordu Erkan-ı Harbiye Reisliği vazifelerinde bulunan Ahmed Sedat (Doğruer) Paşa da hatıratında “Yıldırım”ın idaresi meselesine geniş bir yer ayırır. Sedat Paşa, Filistin yenilgisinin baş sorumluları olarak gördüğü von Falkenhayn ve Enver Paşa'yı mukayese ederek iki ismin de siyasi yollardan hızla yükseldiklerini vurgular. Von Chewell'in eserine atıfta bulunarak von Falkenhayn'ın hayatı ve mesleki kariyeri hakkında malumat paylaşır. Buna göre: 1861 yılında tevellüd eden von Falkenhayn, 1922 yılında vefat etmiştir. Genç bir kurmay subay iken Çin Ordusunda öğretmenlik yapmıştır. 40 yaşına varmadan Binbaşı olmuş ve Doğu Asya Ordusuna tayin edilmiştir. O zamanlar Almanya'daki kaidelerin aksine alay komutanlığı yapmadan bir Kolorduda kurmay başkanlığına getirilmiştir. Henüz bir

²⁴⁴ Age, s 78- 84.

²⁴⁵ İnönü, age, s 120, 121.

senelik tuğgeneral iken fahri tümgenerallik ile Harbiye Nazırlığına getirilmiştir. Daha sonra Harbiye Nazırlığı ve Genelkurmay Başkanlığını tek elde toplamıştır. Bu durumu Sedat Paşa, von Falkenhayn'ın meslekte yükselme hırsına bağlamaktadır. Bu yükselişi Enver Paşa'nın yükselişi ile mukayese etmekte ve her ikisinin de 1913 yılında Harbiye Nazırı olmasını tuhaf bir tesadüf olarak görmektedir. Sonuçta iki ismin ülkeleri için felakete sebep olduğunu iddia etmekte ve bu durumu iki ismin meslekte yükselme hırsının neticesi olarak değerlendirmektedir.²⁴⁶ Ayrıca von Falkenhayn'ın geçimsiz ve kibirli tutumuyla genç Türk subaylarını çoluk çocuk olarak gördüğünü iddia etmektedir. Bu kibir, Sedat Paşa'yı da rahatsız etmiştir. Sedat Paşa, M. Kemal Paşa ile von Falkenhayn arasında yaşanan husumette M. Kemal Paşa'yı haklı bulur ve M. Kemal Paşa'nın von Falkenhayn hakkındaki rüşvetçilik iddiasını tekrar eder.²⁴⁷

Sedat Doğruer, yukarıda belirttiğimiz eleştirilerinin yanında, von Falkenhayn'ın idaresinin delilik olarak tanımlamayacağına da dikkat çeker. Von Falkenhayn'ın bazı taarruzları tenkit edilebilecekse bile bunların “Türk ordusunu imha etme amacı taşıdığı” gibi şoven itirazlarla açıklanmasını doğru bulmaz. Von Sanders'in Çanakkale'deki idaresi ile von Falkenhayn'ın Filistin'deki idaresini mukayese eder. Çanakkale'de zafer kazanıldığı için dar alanda üstün kuvvetlerle piyade hücumu yapılması gibi taktik hataların görülmek istenmediğini belirtir. Bu taarruzlarda bazen tek bir günde 10.000 Osmanlı askerinin şehit düştüğünü hatırlatır. Von Falkenhayn'ın idaresindeki Osmanlı zayıflığının Çanakkale'de bir günlük zayıflık kadar bile olmadığına dikkat çeker.²⁴⁸

Erkilet de hatıratında Yıldırım'ın idaresi ile alakalı meselelerde görüşlerini beyan eder. Cemal Paşa'nın Filistin Cephesini takviye için fırkalar ve 20.000 ikmal efradı istediğini iddia eder. Von Falkenhayn, Cemal Paşa ve von Kress'in Filistin Cephesinin takviyesi noktasında uzlaşmışlardır. Bu durum “Yıldırım” a ait ilk kuvvetlerin Filistin'e gönderilmesiyle birlikte bir anda değişmiştir. 5.9.333 tarihli şifreyle Cemal Paşa, daha önce karşı çıktığı Bağdat'ın İstirdatı hareketine devam edilmesini talep etmiştir. 4. Ordu'nun taleplerindeki ve raporlarındaki ani değişikliği Erkilet, Cemal Paşa'nın ihtirasına bağlar. Cemal Paşa'nın, von Falkenhayn'ın emrine girmeyi kabul

²⁴⁶ Mirliva Sedat, age, s 46, 47.

²⁴⁷ Age, s 58,59.

²⁴⁸ Age, s 62,63.

edemeyeceği için “Yıldırım”ın Filistin Cephesine gönderilmesine karşı çıkmaya başladığını iddia eder.²⁴⁹

Erkilet, von Falkenhayn’ın “Yıldırım” Kumandanlığını icra ederken takip ettiği Arap politikasında Alman propagandasının etkisinde kaldığını bildirir. Bu propaganda, Türklerle Araplar arasında yüzyıllara dayanan bir düşmanlık olduğunu iddia etmektedir. Bu sebepten Arap işleriyle doğrudan tarafsız bir güç olan Almanlar ilgilenmelidir. Bu propagandaya rağmen Erkilet, von Falkenhayn’ın askeri vaziyeti kavramada basirete sahip olduğunu iddia etmiştir. Neticede Bağdat’a yapılacak harekât için Urban’ın²⁵⁰ İttifak Kuvvetleri tarafına çekilebilmesi amacıyla bir Osmanlı Erkan-ı Harbiye Zabitinin (Erkan-ı Harbiye Yüzbaşı Çanakkaleli Tevfik Efendi) idaresi altında ve Erkilet’in nezaretinde bir Arap şubesi kurulmuştur.²⁵¹

Erkilet, Falkenhayn’ın büyük hedeflerle Osmanlı topraklarına geldiğini ancak başarısız olduğunu belirtir. Bu başarısızlığın sebeplerinden; Osmanlı’nın harbi devam ettirmek için gücünün kalmadığı, Almanya’nın ise büyük yardımlarda bulunamayacak bir devirde Osmanlı ordularının başına geçmesini şansızlık olarak tarif eder. Von Falkenhayn’ın Osmanlıların elindeki imkânları göz önüne almadan orduları idare etmesini ise temel hatası olarak tespit eder.

Erkilet, Von Falkenhayn’ın “Yıldırım” Kumandanı olarak yaptığı diğer hataları sübjektif bir öncelik sırası dâhilinde tartışır. Erkilet, von Falkenhayn’ın ilk büyük hatası olarak Bağdat’ın İstirdadı teşebbüsüne dair planına işaret eder. Erkilet 1920 yılında, savaştan sonra da Falkenhayn ile bu meseleyi yazışmaya devam etmiştir. Ehemmiyetine ve konuyla alakasına binaen von Falkenhayn’ın 12.08.1920 tarihli mektubundaki iddiaları alıntılar. Mektupta von Falkenhayn, kendisini Bağdat’ın istirdadı teşebbüsüne sevk eden etkenin, Cemal Paşa ve von Kress’in Filistin Cephesi’nin emniyetine dair güvence vermesi olduğunu iddia etmektedir. Erkilet, Cemal Paşa’nın sürekli bölgeye takviye istediğini ve bu konuda Başkomutanlık ile yaptığı birçok yazışmanın da mevcut olduğunu belirtir. Bu güvencenin ancak von Falkenhayn’ın cepheyi ziyareti sırasında

²⁴⁹ Erkilet, age, 76,77.

²⁵⁰ Urban: Bedevi yani göçebe Arapları tanımlamak için kullanılan bir ifadedir.

²⁵¹ Erkilet, age, s 17, 18.

sözlü olarak verilmiş olabileceğine işaret eder. Cemal Paşa'nın bu tavrını von Falkenhayn'ı cepheden uzak tutma isteğine bağlar.

Erkilet'e göre, von Falkenhayn'ın ikinci büyük hatası, istifade edilebilecek bütün kuvvetleri hedeflenen harekâtlar için toplayamamış olmasıdır. Buna örnek olarak Romanya'da bulunan Osmanlı firkalarını ve 6. Kolordu'yu vermiştir. Erkilet, bu fırka ve orduların muhakkak “Yıldırım” için celb edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu konuda ne Osmanlı Genel Karargâhının ne de von Falkenhayn'ın bir girişimde bulunmadığını iddia eder. Oysa von Falkenhayn'ın bu yönde bir talebi olması halinde sahip olduğu nüfuz sebebiyle talebinin karşılanabilmesini imkân dâhilinde görür.²⁵²

Erkilet, von Falkenhayn'ın Türk kumandanlara itimadı olmadığını ima eder ve Yıldırım karargâhında Türklere neredeyse hiç yer vermemesini tenkit eder. Bu durumun von Falkenhayn'ın Türk birliklerinin güvenini kazanamamasına neden olduğunu iddia eder. “Yıldırım”ın hem Erkan-ı Harbiye Reisi'nin hem de Reis-i Sanisinin Alman olmasını örnek gösterir. Erkilet, bunlardan en az birisinin Türk olması gerektiğini belirtir. Bir başka örnekte ise 8. Ordu'ya Cevat Paşa'nın talebi dışında Alman Erkan-ı Harbiye Reisi atanmasıdır. Erkilet, bu durumun direkt olarak Cevat Paşa ile von Falkenhayn arasında devamlı bir ihtilaf kaynağı haline geldiğini hikâye eder. Erkilet, von Falkenhayn'ın urban siyasetine müdahil olmasını da bir hata olarak değerlendirir ve kendisini bu konuda defaatle ikaz ettiğini belirtir.²⁵³

Filistin Cephesinde 1. Tümen kumandanı olarak vazife yapan Hans Guhr da “Yıldırım”ın idaresi hususunda von Falkenhayn'a eleştirilerde bulunur. Hans Guhr, bu noktada von Falkenhayn ile yaptığı bir görüşmeyi hikâye eder. Bu anlatı içerisinde von Falkenhayn “*dirayetli general*” olarak tasvir edilir. Türk ordusunun idaresi konusunda Guhr ile Von Falkenhayn'ın fikirleri uyuşmamaktadır. Guhr; Türklerin zihniyetine göre davranmayı ve onların güvenini kazanarak işlerin yürütülmesi gerektiğini ifade ederken, von Falkenhayn ise Türk ordusunu Alman disipliniyle yönetmeye kararlı gözükmektedir. Bu konudaki anlaşmazlık bir tatsızlığa dönüşmemiş ve şahsi münasebetler sıcak devam etmiş gözükmektedir. Nitekim akşam yemeğinde Guhr,

²⁵² Age, s 316, 317.

²⁵³ Age, s 320,321.

hemen mareşalin yanına oturmuş ve Mareşal, ona Çin'deki deneyimlerini aktarmıştır. Bu yemek münasebetiyle Yıldırım Orduları karargâhını tanımış olduğunu ifade eden Guhr karargâhta çoğunluğu Almanların oluşturmasının Türkleri rahatsız edeceğinden emin olduğunu vurgulamıştır.²⁵⁴

İyi bir gözlemci olan Hans Guhr, Türk toplumu hakkında yerinde bir tespitte bulunur: Türkler (Osmanlılar), yüksek bir siyasi mevkide bulunmayı akıllı ve kabiliyetli olmanın ölçüğü olarak görmektedirler. Bu durum biraz da iki toplumun farklı sosyolojisinden kaynaklanır. Almanlar, Ortaçağ asalet unvanlarına Avrupa'da en fazla değer veren toplumlardan birisidir ve önemli bir mevkiye gelmenin tek yolunun kabiliyet ve zekâ olmadığını iyi bilirler. Nitekim von Falkenhayn da bir soyludur ve yükselişi büyük ölçüde siyasi olmuştur. Türkiye'de ise siyasi yükseliş Sultanlık dışında kişinin bir ölçüde kendi kabiliyetine ve toplumsal dinamikleri etkin kullanabilmesine bağlıdır. Türklerin, Von Falkenhayn'ı önemli vazifelerde bulunmuş bir Alman Generali olarak sevinçe karşıladıklarını belirten Guhr, mareşalin bu teveccühü haşin tavırlarıyla aleyhine çevirdiğini ifade eder. Mareşal Türkleri Almanları idare ettiği gibi idare etmek istemiştir.

Hans Guhr, von Falkenhayn'ın haşin tavırlarıyla Cemal Paşa ile de çatıştığını ifade eder. Cemal Paşa'nın Bahriye Nezaretindeki vazifelerini bahane ederek İstanbul'a döndüğünü ve böylece çatışmadan kaçınmaya çalıştığını belirtir. Cemal Paşa çatışmadan kaçınmak için bölgeden ayrılrsa da ona sadık sivil memurlar Yıldırım'a karşı takviye ve iase konusunda pasif direniş göstermişlerdir.

Hans Guhr, von Falkenhayn'ın Türkleri aşağılayarak tenkit ettiğini de iddia etmektedir. Bu tenkitler bir şekilde Türk kumandanların kulağına gelmektedir. İsmet Paşa, bir gün açıkça Hans'a durumdan rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Guhr, nihayetinde von Falkenhayn'ın tavırlarının ve idaresinin ittifaka zarar verdiğini tespitinde bulunmuştur.

²⁵⁴ Guhr,age, s 148.

Hans Guhr neticede Von Falkenhayn'ın tarz-ı idaresinden dolayı Alman ve Türkler arasındaki ilişkilerin buz gibi olduğunu iddia etmiştir. Bu durum von Sander'in "Yıldırım"ın kumandasını devr almasıyla değişmiştir. Hatta düşmanca münasebetler yeniden samimi bir hal almıştır. Liman Paşa'nın da çok haşın olmasına ve Türklerden çok fazla şey istemesine rağmen, askerin arasına karışması, onlarla hemhal olması ve Çanakkale Zaferi'nin getirdiği prestijle bu menfi niteliğini telafi ettiğini iddia etmektedir.²⁵⁵

Vecihi Bey de hatıratında M. Kemal ile Falkenhayn arasındaki meşhur çatışmada taraf olur. Von Falkenhayn'ı Yıldırım Ordusunun kaynaklarını kullanarak Osmanlı aleyhine Alman İmparatorluğunun propagandasını yapmakla itham eder. Mareşal'in Filistin'deki harekât tarzının yanlış olduğunu iddia eder. Osmanlı ordularının aşırı hareketli bir tarz-ı idare için yeterli nakliye imkânlarına malik olmadığını belirtir. Orduların hareketli bir müdafaa için kullanılmasının gereksiz zayiata sebep olduğunu ifade eder. Ayrıca Vecihi Bey, von Falkenhayn'ı; "Yıldırım"ın imkânlarını Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde Alman propagandası yapmak amacıyla kullanmakla, emrindeki orduları tanımadan harekâtlarını planlayarak Türk ordularını perişan etmekle itham eder.²⁵⁶

Vecihi Bey, von Sanders'in emriyle icra edilen Eriha (Şeria Türk Taarruzu) taarruzuna binaen Alman mareşali çok sert bir şekilde tenkit eder. "Yıldırım"ın halihazırda bir taarruz kuvvetine malik olmadığını 3. Süvari Tümeninden örnekler vererek izah eder. Taarruzdan önce ordu baytarlarınca yapılan muayeneler sonucunda 3. Süvari Tümenindeki hayvanların tamamının istirahatete çekilmesi tavsiye edilmiştir. Hayvanlar yeterince beslenemediği için bir aylığına cephe gerisindeki otlaklara çekilmesi gündeme gelmiştir. Hal buyken süvari tümeninden taarruzda istifade edilmek istenmiştir. Ayrıca nehrin İngilizler tarafından sağlam bir şekilde savunulduğunu belirten Vecihi Bey, bu taarruzu "lüzumsuz" olarak değerlendirmiştir.²⁵⁷

Vecihi Bey'in Almanlar hakkındaki eleştirileri daha önce de belirttiğimiz gibi ırkçılık boyutuna ulaşmaktadır. Lakin bu şoven tavrın altında kişisel bir savunma refleksinin

²⁵⁵ Age, s 161- 163.

²⁵⁶ Vecihi, age, s 27.28.

²⁵⁷ Age, s 30, 31.

bulunması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Von Sanders hatıratında ricat esnasında 3. Süvari Tümeninin başında bulunan Vecihi Bey'i deneyimsiz bir subay olarak tasvir etmiş ve tümenin ricat sırasında etkisiz kalmasının sebeplerinden biri olarak bu durumu takdim etmiştir. 3. Süvari Tümeni'nin Vecihi Bey'den önceki komutanları ise meth edilmiştir.²⁵⁸

“Yıldırım” Harekat Şubesi Müdürü von Papen de hatıralarında “Yıldırım”ın idaresi hakkında fikirlerini beyan eder. Filistin Cephesinde komutanlar arası ilişkilerde daha önce de belirttiğimiz gibi en önemli ve meşhur gerginliklerden birisi von Falkenhayn-Cemal Paşa gerilimidir. Bu gerilimde von Falkenhayn'a yakın bir Alman olarak Falkenhayn'ın karakterine dair önemli bilgiler verir: von Papen, Verdun Felaketi'nin Falkenhayn üzerindeki yıkıcı etkisini vurgular. Von Falkenhayn'ı yeni bir başarısızlığa tahammülü olamayan bir adam olarak okuyucuya takdim eder. Bu tutumunun Cemal Paşa ile gücünü paylaşmak istememesinin sebebi olarak sunulduğu görülür. Bu noktada Papen, Falkenhayn'ı “İnatçı, bencil” bir karaktere sahip olduğu gerekçesiyle tenkit eder. Cemal Paşa'nın sivil idare ve lojistik hattı üzerindeki gücüne dikkat çekerek, Cemal Paşa'nın bölgeden uzaklaştırılmasıyla tek otoritenin von Falkenhayn olarak kalmasını von Falkenhayn için bir “Pirus Zaferi” olarak niteler. Çünkü von Papen'e göre bölgedeki sivil idarecilerin çoğu Cemal Paşa'ya bağlı olduğu için “Yıldırım”ın lojistik işleri hususunda pasif bir direniş göstermişlerdir.²⁵⁹

Yukarıda görüldüğü üzere, von Falkenhayn'ın karakterine yönelik eleştirilerle, “Yıldırım”ın idaresine ve kullanmasına dair askeri eleştiriler iç içe geçmiştir. Bu durum da gayet doğaldır. Von Falkenhayn hakkındaki eleştirilerde dikkat çekici bir nokta olarak kibri ve “Şark”ı en iyi kendisinin bildiğine dair yanılgısı vurgulanmıştır. Özellikle von Falkenhayn'ın “Şark” algısını kişisel bir fenomen olarak ele alıp değersizleştirmek doğru değildir. “Şark”ın bir bütün olarak ele alınması ve toptancı bir şekilde değerlendirilmesi Avrupa Şarkiyatçılığının bir sonucudur²⁶⁰ ve Osmanlı topraklarında görev yapan Alman kumandanların hatıratlarında da izi sürülebilir bir

²⁵⁸ Von Sanders, age, s 386.

²⁵⁹ Von Papen, age, s 72.

²⁶⁰ Von Falkenhayn, Çin'de görev yaptığı için “Şark”ı bildiğini iddia ediyordu. Aslında temelde en az üç medeniyetin bulunduğu bir coğrafya batıda “Şark” olarak toptancı bir yaklaşımla, aralarındaki fark yok sayılarak birlikte ele alınmıştır. Baknz. Edward W. Said, “Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları”, ter: Berna Ülner, Metis Yay., İstanbul, 2013, s 59, 60.

fenomendir. Aslında sömürülecek bir meta olarak Avrupa'nın doğusunda kalan toplumların tek tipleştirilmesine ve değersizleştirilmesine hizmet eden bu kavram, burada ittifak ilişkisi içinde değerlendirildiği için büyük bir probleme dönüşmüştür. Bu algılayış biçimi, von Falkenhayn'ın idare ettiği madunlarına karşı davranışlarına da sirayet etmiştir. Çünkü Edward Said'in de belirttiği gibi *“on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca Batı'da “Şark ile “Şarktaki her şeyin -Batı'ya göre düpedüz aşağı olmasa da- Batı'nın ıslah edici çalışmalarına gereksinim duyduğu hükmüne varıldı.”*²⁶¹

Falkenhayn, Türk subaylarını küçük görmesi neticede karargâhını Almanlardan müteşekkil bir yapı haline getirmiştir. Görüldüğü üzere bu durum özellikle Türk subaylarının dışlanmış hissetmesine yol açmıştır. Osmanlı ülkesinde tecrübe sahibi olmuş Almanların uyarılarına kulak asmaması ve onları “Türkleşmekle” itham etmesi de yine bu zihniyetin ürünüdür. Kendisinin Türk ordusunun disiplinsizliğini, başarısızlığın temel sebebi olarak değerlendirdiği görülür. Bu ön kabuller, emri altındaki orduların muharebe kabiliyetini yanlış değerlendirmesine sebebiyet vermiştir. Daha önce izah ettiğimiz lojistik vaziyet içerisinde Osmanlı ordularının Filistin'de İngilizlere karşı ciddi bir taarruz için hazırlanması bize göre yine bu yanılmanın ürünüdür. Neticede, von Falkenhayn'ın idaresinde Türk-Alman teşrik-i mesainin gerilimler sebebiyle verimsiz olduğunu sadece Türk kumandanlar değil cephede görev yapan Alman kumandanlar da vurgulamıştır.

3.2.3. III. Gazze-Birüssebi Muharebesi Üzerine Tartışmalar

Gazze-Birüssebi Hattı üzerinde 1917 baharında gerçekleşen ve başarısızlıkla neticelenen iki taarruzun ardından İngiliz ordularının yönetimini General Allenby devr almıştır. Allenby'nin yeniden organize ettiği İngiliz kuvvetlerinin ilk büyük taarruzu Ekim sonunda Birüssebi mevkiine gerçekleşmiştir. 3. Kolordu tarafından tutulan Birüssebi mevkiinin düşmesi Osmanlılar için bu cephede sonun başlangıcı olmuştur. Kısıtlı imkânlarla rağmen iki kez üstün İngiliz kuvvetlerine karşı müdafaa edilmiş olan hattın yarılması komutanların hatıratlarında ele alınmış ve tartışılmıştır.

²⁶¹ Age, s 50.

Cemal Paşa'ya göre Gazze-Birüssebi cephesinin kaybedilmesinin de tek nedeni, von Falkenhayn'ın hatalarıdır. Ordular zamanında sevk edilmemiş ve cephede von Kress gibi kıymetli bir kumandanın uyarıları dikkate alınmayarak cephe zayıf tutulmuştur. von Falkenhayn, taarruz imkânlarına sahip bulunmayan bir orduya intihar mahiyetinde hücumlar tertip ettirmek suretiyle ordunun moralini bozmuştur.²⁶²

III. Gazze Muharebesinde von Falkenhayn İngiliz hücumlarını karşı taarruzlarla karşılama yolunu seçmiştir. Cephede çok uzun süredir görev yapan ve Türk birliklerinin muharebe gücünü daha iyi bilen von Kress ise bu stratejiyi yanlış bulmuştur. Falkenhayn'ın kendisine emrettiği Kavkülbasl-Kemaltepe taarruzu ikili arasında sevkulceyş konusundaki ihtilafları su yüzüne çıkarmıştır. Von Kress taarruzun, bu mevkiilerin elde tutulabilmesi mümkün olduğunda doğru olacağını ancak ordunun harp kabiliyetinin beklentileri karşılamayacağını iddia etmiştir. Von Falkenhayn'ın Türk birliklerinin muharebe gücünü tanımasına fırsat bulmadan İngilizlerin taarruz etmesini büyük bir talihsizlik olarak tarif etmiş ve ayrıca “Yıldırım” karargâhının cepheye uzak olmasının şifahi olarak fikir teatisinde bulunmayı müşkül hale getirdiğini belirtmiştir. von Kress, düşmanın bariz üstünlüğü karşısında ricat taraftarıdır. Lakin bunun yetersiz ulaşım vasıtaları sebebiyle çok zor olacağını beyan eder.²⁶³

Von Kress, Türk ve İngiliz savaş literatüründe cephenin çökmesinin ihtiyatların kendisi tarafından yanlış kullanılmasına bağlandığını bildirir. Buna sebep olarak bir İngiliz subayının düşürdüğü çanta içerisindeki düzmece evraka inandığı iddia edilmektedir. Buna mukabil von Kress söz konusu evrakın sahte olduğunu bildiğini iddia ederek hakkındaki ithamları reddeder. Yenilgiyi Türk tümenlerinin mevcutlarındaki noksanlıklar sebebiyle muharebe gücündeki düşüşe ve yeterli takviye alınamamasına bağlar. Kress'e göre eldeki kuvvetler ile bu hattı uzun süre tutma imkânı kalmamıştır. Hal bu iken von Falkenhayn Halep'teki karargâhında taarruz planları hazırlamaktadır. Von Kress, elindeki ihtiyatları tüm orduların imha edilmesini engelleyecek tarzda kullandığını iddia etmektedir.²⁶⁴ Bu teze göre eğer düşman Birüssebi'den değil de

²⁶² Cemal Paşa, age, s 158.

²⁶³ Von Kress, age, s 179, 180.

²⁶⁴ Age, s 175.

Gazze'den savunma hattını yarmış olsaydı Türk ordularının ricat hattı kesilecek ve 1918 Eylül'ünde olduğu gibi nihai bir imha muharebesi ile cephe düşmüş olacaktı.

III. Gazze Muharebelerine 20. Kolordu Komutanı olarak iştirak eden Ali Fuad (Cebesoy) Paşa ise hattın düşmesi noktasında von Kress ve von Falkenhayn'ı itham eder. Ali Fuad Paşa'ya göre; bir İngiliz subayının düşürdüğü düzmece taarruz planının etkisinde kalan von Kress, ne 3. ve 20. Kolordu Kumandanlarının ikazlarını ne de uçakların gözlem raporlarını ciddiye almıştır. Cebesoy, von Kress'in bu tavrını iki kez üst üste İngilizleri mağlup ederek gururlanmasına bağlamaktadır. Von Kress bu inadıyla von Falkenhayn'ı da tesiri altına almak istemiştir. Falkenhayn ise cepheye uzak kalmasından dolayı ordu yönetiminde mutedil davranmış ve harbin dördüncü gününde düşmanın Tel eş-Şeria- Ebu Huf cephesine de taarruz edebileceğini kabul etmiştir. Cebesoy, durum açıklığa kavuştuktan sonra von Falkenhayn'ın çözümü von Kress'e bıraktığını iddia eder. Bunun üzerine von Kress ricat teklifinde bulunmuştur. Cebesoy, bu noktada von Falkenhayn'ın kibrinin devreye girdiğini ve ricat emrinin verilemediğini belirtir. Cebesoy, ricatın doğal ve mecburi olarak düşman baskısı altında gerçekleştiğini iddia eder.²⁶⁵

Birüssebi Mevkii'ni tutan 3. Kolordu Kumandanı İsmet Paşa, siyasi nitelikteki hatıratında Kolordusunun 3. Süvari Tümeni ve bir piyade tümeninden oluştuğunu hatırladığını belirtmektedir.²⁶⁶ Paşa, özellikle piyade tümeninin çoğunluğunun Suriye efradından oluştuğunu ifade eder. Arap İsyanı'nın yayılmasından dolayı bu tümene güvenemediklerini ve bir ara dağıtılmasının bile düşünüldüğünü ifade eder. İsmet Paşa, yenilginin temel sebebi olarak ise düşmanın sayısal üstünlüğünü gösterir. Taarruz eden İngiliz kuvvetlerinin kendi kuvvetlerinin altı misli olduğunu iddia eden Paşa, top sayısı bakımından İngilizlerin mukayese edilemeyecek derecede üstün olduklarını söyler. Yine İngiliz taarruzundan önce sağlıklı keşif uçuşları yapılamadığını belirtir. Keşif raporlarının mutlak ve her zaman eksik olduğunu ifade eder. Taarruzdan önceki günlerde yaşanan muharebelerde ihtiyat kuvvetinin bulunmadığını gördüğünü belirten Paşa, bu durumu "Yıldırım"ın Filistin'e sevkini yavaş kalmasına bağlar. Bununla birlikte olası bir taarruz durumunda imdat edebilecek uzaklıkta birliklerin bulunduğunu beyan eder.

²⁶⁵ Cebesoy, age, s 79.

²⁶⁶ Bu piyade tümeni: 27. Tümen'dir. Bkz. Görgülü, age, s 202.

İsmet Paşa, birliklerinin düşman subaylarından birisine ait bir çanta içerisinde harekât planları ele geçirdiğini hikâye eder. Bu çantadaki harekât planlarının ordunun tahminleri ile uyumlu olduğunu belirtir. Buna rağmen ordu kumandanı von Kress'in bunun bir aldatma olacağı ihtimali üzerinde durduğuna işaret eder. Kimseyi itham etmeden olası taarruzun sahil mıntıkasından beklendiğini iddia eder.²⁶⁷

Bu anlatı, Cebesoy'un anlatısından görüldüğü üzere oldukça farklıdır. Ali Fuad Paşa, İnönü'yü savunurken yukarıda da görüldüğü üzere; von Kress'in ikazlara kulak asmadığını iddia etmektedir. Oysa İnönü, von Kress'i aklar biçimde itirazlardan hiç bahsetmediği gibi anlatısında asıl taarruzun sahil kanadından olacağına dair genel bir uzlaşma varmışçasına bir inşaa yapmaktadır.

Erkilet de Birüssebi'de yaşanan felaket ve peşi sıra gelişen hadisattan birinci derecede 8. Ordu Kumandanını sorumlu tutmuştur. Birüssebi Mevkii hem bir savunma noktası hem de Osmanlı ordusu için bir harekât üssü olması sebebiyle çok önemli bir mevkiidir. Muharebeler sonucunda bu mevki elden çıktığı gibi İsmet Paşa komutasındaki 3. Kolordu büyük ölçüde imha olmuştur. Erkilet, 8. Ordu Kumandanı von Kress'in Birü's-Sebi Muharebesi ve kötü sonuçları dolayısıyla Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığına sunduğu 17 Ekim 1917 tarihli raporunu tenkit etmiştir. Bu raporda Von Kress, Birü's-Sebi'nin kaybedilişini esas itibarıyla 27. Fırka birliklerinin iyi savaşmaması, Kolordu Kumandanının ihtiyatlarını erken kullanması, Süvari Fırkasını hareketli bir ihtiyat olarak kullanmaması gibi sebeplere dayandırarak İsmet Paşa'yı itham etmiştir. Birü's-Sebi mevziini gayet kuvvetli bir müdafaa noktası olarak tasvir etmiştir.

“...Birü's-Sebi işgal kuvveti bu suretle, 13 tabur (yedisi Arap) piyade, 6 batarya top ve ayrıca süvari fırkasından mürekkep olup bu kuvvetin, bir hesab-ı beşerî ile Birü's-Sebi'nin gayet kuvvetli olan mevzii düşmanın bir piyade ve iki süvari fırkası tarafından yapılan bir açık sahra taarruzuna karşı mukavemete kâfi gelebilmesi icab ediyordu. Eğer buna rağmen Birü's-Sebi düştü ise bu da 3 ncü Kolordu Kumandanının, bir tabur kalıncaya kadar bütün ihtiyatlarını asıl taarruz başlamadan evvel sarf-ı istimal

²⁶⁷ İnönü, age, s 116-119.

etmiş olması; 67 nci Piyade Alayının gayet kuvvetli olan iki mevziini ciddî bir muharebe vuku bulmaksızın kaybetmesi ve süvari fırkasını müteharrik bir ihtiyat olarak kullanılacağı yerde muharebe başlamadan evvel Tellü's- Sebi civarında bir mevzide tespit edilmiş olması esbabından neşet etmiştir. Süvari Fırkasının biraz daha âkilâne istihdamı halinde Birü's-Sebi'nin kurtulmuş olacağını kabul edebilirim.”²⁶⁸

Erkilet, 3 ncü Kolordu Kumandanının raporuna dayanarak bilhassa 27. Fırka'nın 67. Alay'ının von Kress'in iddialarının aksine iyi savaştığını savunur.²⁶⁹ Birüssebi'deki mevzilerin von Kress'in iddiasının aksine güçlü mevziler olmadığını belirtir. Mevzilerin tahkimatının zayıflığı konusunda Cemal Paşa'yı tenkit etmiştir. Erkilet'e göre Cemal Paşa, gerekli tahkimatları hazırlamak ve bunların lojistik ihtiyaçlarını karşılamak için tedbirler almış olmalıydı. Lakin Cemal Paşa bu tedbirleri almak için sarf edilmesi gereken kaynakları sulh döneminde yapılması münasip olan imar faaliyetlerine sarf etmiş, cani ve katilleri beslemiş ve de gereksiz gezi, ziyafet ve gösterişler için harcayarak israf etmiştir.²⁷⁰

İsmet Paşa'nın ihtiyatları yanlış kullandığı iddiasına ise dolaylı olarak karşı çıkmıştır. Von Kress'in Birüssebi civarına 19. Tümeni su yetersizliği sebebiyle yerleştiremediği iddiasının asılsız olduğunu ifade etmiştir. Erkilet, 19. Tümeni'nin İngiliz İstihbaratının oyununa gelen von Kress tarafından sahil kanadına konuşlandırıldığını iddia etmiştir ve 19. Tümenin sahil kanadında mevzilendirilmesini Birüssebi felaketinin başlangıcı kabul etmiştir.²⁷¹ Birüssebi'ye taarruz gerçekleştiğinde ise von Kress bunu bir aldatmaca kabul ederek sahildeki kuvvetleri inatla Birüssebi bölgesini takviye etmek için harekete geçirmemiştir.²⁷² Erkilet, Kress'in muharebeler sırasında adeta kumandayı gasp ederek birçok noktada von Falkenhayn'ı dinlemediğini iddia eder. Bu noktada von Falkenhayn'ın daha şedid olması gerektiğini belirtmiştir.²⁷³

²⁶⁸ Erkilet, age, s 134 (Bold vurgu bize aittir.)

²⁶⁹ Bu rapor, İnönü'nün hatratında 27. Fırka'nın güvenilmez olduğuna dair iddialarla bu yönden çelişmektedir.

²⁷⁰ Erkilet, age, s 199.

²⁷¹ Age, s 135,136.

²⁷² Age, s 136.

²⁷³ Age, s 320.

“Yıldırım” Harekât Şubesinde Politika Memuru²⁷⁴ olarak vazife yapan Von Papen hatıratında III. Gazze-Birüssebi Muharebesi hakkında malumatlar paylaşır. Daha önce batı cephesinde görev alan von Papen, Allenby ordularına karşı savaş deneyimi olan bir isimdir. Allenby’nin Artillery Barrage (Topçu Barajı) taktiğini efektif olarak kullandığını vurgulamıştır. Çözüm olarak ise Depth Defence (Derinliğine Müdafaa) kurulması gerektiğini iddia etmiştir. Bu doğrultuda von Kress’i de ikna etmiştir. Lakin Türk kumandanlarını bu taktik için ikna edemediğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda özellikle cephenin sağ kanadını tutan Refet Paşa’yı iki tümeni derinliğine savunma için ihtiyat ayırmaya ikna etmeye çalışmış lakin başarılı olamamıştır.

Von Papen, III. Gazze-Birüssebi Muharebesi öncesi Türk devriyeleri tarafından bir İngiliz süvarisinin çantasının ele geçirildiğini belirtir. Çantada çıkan günlükte İngilizlerin beklenenin aksine Birüssebiye, cephenin sol kanadına güçlü bir taarruz yapacaklarına dair malumat bulunmaktadır. Von Papen, bu bir aldatmaca olsun ya da olmasın ordunun ricat güzergahını koruyabilmek için sahil kanadının daha iyi korunması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra İngilizlerin asıl amacının Osmanlı birliklerini yanıltarak Gazze üzerine taarruz etmek olduğunun savaştan sonra öğrenildiğini iddia etmiştir.²⁷⁵

Bu iddialar ortaya “çanta problemi” olarak ifade edilebilecek yeni bir sorun koymaktadır. Von Papen’in belirttiği çantanın Türk subaylarının hatıratlarında vurguladıkları Meinertzhagen’e ait çanta olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü Meinertzhagen’e ait çantadan çıkan saldırı planları Birüssebi’ye değil Gazze’ye büyük bir taarruzu ve cephenin arkasına eş zamanlı bir çıkartmayı göstermektedir. Von Papen’in bahsettiği çantadan çıkan evrak ise taarruz bölgesi olarak Birüssebiyi işaret etmektedir. Eğer von Papen yanlış hatırlamıyorsa iki farklı çantadan iki farklı istihbarat edinildiğini söyleyebiliriz. Von Papen’in niçin Gazze bölgesinin daha kuvvetli savunulduğuna dair açıklaması ise von Kress’in açıklamalarıyla uyumaktadır.

²⁷⁴ Görgülü, age, s 203.

²⁷⁵ Von Papen, age, s 72, 73.

3.2.4. Kudüs'ün Müdafaası Meselesi

Kudüs dini ve siyasi ehemmiyetine binaen Harb-i Umumi'de Osmanlıların elinde tutmak, İngilizlerin ise ele geçirmek istedikleri bir şehirdir. Bu ehemmiyetine binaen şehrin düşüşü meselesi komutanların hatıratlarında kendisine yer bulmuştur. Bu bahisteki tartışmalarda genel olarak Türk komutanlar Almanları tenkit etmişlerdir.

Örneğin Cemal Paşa, Kudüs'ün düşmesinden de von Falkenhayn'ı sorumlu tutar. Kudüs'ün savunulmaması için von Falkenhayn'ın ortaya koyduğu gerekçe: Kutsal şehrin savaştan zarar görmesi durumunda bunun İngilizler tarafından propaganda amacıyla kullanılabilir olmasıdır. Bu gerekçeyi Cemal Paşa “gülünç” bulur, şedid bir şekilde eleştirir ve bu şehrin düşmemesi için elinden geldiği kadar yardımda bulunduğunu ifade eder.

Cemal Paşa'nın iddiasına göre; von Falkenhayn tarafından kendisine emredildiği biçimde Ali Fuad (Cebesoy) Paşa şehre gerekli takviyeyi göndermemiştir. Dolayısıyla şehrin düşmesine sebep olan açık biçimde Falkenhayn'dır. Cemal Paşa bu iddiasını Ali Fuad Paşa'nın kendisine gönderdiği bir telgrafa istinat ettirir. Cemal Paşa, kendisinin Kudüs'ü “pek güzel” tahkim ettirmiş olduğunu iddia eder. Ona göre, bu mevzilerde Kudüs'ün tutulabilmesi mümkündür. Zira Cemal Paşa'ya göre, Falkenhayn bu şehri savunmak için elinde kuvvet olmadığını iddia edemez. Çünkü Falkenhayn, elindeki kuvvetleri şehir düşerken düşmanın arkasına sarkacak bir taarruz harekâtı için kullanıyordu. Cemal Paşa bu harekâtı şedid bir şekilde eleştirir. Cemal Paşa nihayetinde, Suriye cephesinin çökme sebebi olarak von Falkenhayn ve hatalarını gösterir. Bu konuda her türlü fenni münakaşaya hazır olduğunu bildirir.²⁷⁶

Kudüs Muharebesinde 26. Tümen komutanı olarak görev yapan Fahreddin Altay ise Cemal Paşa'nın hatıratında buradaki muharebelerle ilgili bazı ifadelerini düzeltme ihtiyacı duyar ve bazı tenkitlerde bulunur. Cemal Paşa'nın Kudüs Savunması için sağlam tahkimat hazırlattığı iddiasını reddederek bahsedilen tahkimatların basit avcı siperleri olduğunu ama yine de iş gördüğünü ifade eder. Ayrıca Kudüs'ün bir baskın neticesinde değil, büyük komutanların sevkulceyş hataları sebebiyle düştüğünü iddia

²⁷⁶ Cemal Paşa, age, 160- 162.

eder. Altay, Von Papen'in Kudüs'ün tahliyesine von Falkenhayn'ı ikna ettiğini belirtir. Bu noktada Kudüs'ün kati surette müdafaasına yönelik emir atıl kalmıştır. Ortaya çıkan askeri kargaşanın boşuna zayıat verilmesine sebep olduğunu iddia eden Altay, von Falkenhayn'ı plansız hareket ederek boş yere Türk kanı dökülmesine sebep olmakla itham etmiştir.²⁷⁷

Erkilet ise hatıratında 1917 yılında Kudüs'ün kaybedilmesinin sebebi olarak Başkomutanlığın, II. Gazze Muharebesi sonucunda gereken önlemleri alamamasını gösterir. Bu bağlamda Yıldırım'ın Bağdat'ın İstirdadından vazgeçilerek Filistin Cephesine gönderilmesi kararının gecikmesi bahsinde Erkilet, Enver Paşa'yı itham eder.²⁷⁸ Aynı zamanda Kudüs Müdafaasının bir kale müdafaası şekline getirilmeyeceği, bir ordunun burada muhasara altında bırakılmayacağı hususunda Enver Paşa ile von Falkenhayn arasında bir anlaşma olduğunu iddia eder.²⁷⁹ Von Falkenhayn'ın Kudüs Müdafaası için, Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'yı seçmesini doğru bulur.²⁸⁰ Erkilet, Kudüs'ün düşmesinin en önemli sebebi olarak Hicaz Cephesi'nin tahliye edilememesini gösterir. Hicaz'ın tahliyesine muhalif olanları Kudüs'ün sükûtundan sorumlu tutar.²⁸¹

Erkilet, 09.12.1917 tarihinde Falkenhayn'ın Kudüs'ün kaybının sebeplerini telsizle İstanbul'daki Başkomutanlık Karargâhına bildirdiğini beyan eder. Von Falkenhayn telsizle verdiği bu raporda: Kudüs müdafaasında Cebesoy'un etkili bir direniş gösterememiş olduğunu ima etmiştir. Von Falkenhayn'a göre, Kudüs'ün savunulması için tüm tedbirler alınmıştır ve yeteri kadar kuvvet ayrılmıştır. Düşmanın Beyt-i Aksa civarındaki muvaffakiyeti karşısında Cebesoy gereksiz bir şekilde ihtiyatlarını bu istikamete sevk etmiştir. Bu sebeple İngilizler, Ayn Karim doğusunda baskın verdiklerinde Ali Fuad Paşa, elinde yeterli ihtiyat bulunmadığı için müdahalede bulunamamıştır. Neticede sabah 09.15'te şehrin batısındaki tepelere ricat etmek için müsaade istemiştir. Bu isteği reddedilen ve öğleye doğru daha kendinden emin bir rapor gönderen Cebesoy, saat 14:30 sularında İngilizlerin ilerleyişlerinin durdurulamadığını iddia ederek Kudüs'ü tahliye edeceğini bildirmiştir. Von Falkenhayn, düşmanın sayısal

²⁷⁷ Altay, *1917 Kudüs Muharebesi*, s 13,14.

²⁷⁸ Erkilet, *age*, s 61.

²⁷⁹ *Age*, s 238,239.

²⁸⁰ *Age*, s 276.

²⁸¹ *Age*, s 319, 320.

bir üstünlüğe sahip olmamasına rağmen top sayısı bakımından üstün olduğuna dikkat çekmiştir. Neticede topçu üstünlüğü ve baskın taarruzu neticesinde şehrin düştüğünü ifade etmiştir.²⁸² Von Falkenhayn'ın şehrin baskın sonucunda düştüğü iddiası Cemal Paşa'nın iddiasıyla uyushmaktadır lakin Altay'ın ifadesiyle çelişmektedir.

Şehrin von Falkenhayn tarafından verilen bir emir üzerine terk edildiğini iddia eden bir başka isim ise von Papen'dir. von Papen, şehrin müdafaası esnasında yıkıma uğrayacağını ve İngilizlerin bu durumdan Almanları mesul tutarak, Hristiyanlık alemine propaganda yapacaklarını iddia etmiştir. Bu iddiasına, İngiliz topçusu tarafından hedef alınan İsmail Peygamberin mezarının Almanlar tarafından imha edildiğine dair İngiliz radyolarında çıkan haberleri göstermiştir.

Von Papen, şehrin stratejik bir ehemmiyete sahip olmadığını ve şehrin üç mil kuzeyinde yeni bir cephe kurulabileceğini iddia ederek, Kudüs'ün tahliyesini talep etmiştir. Bu talebi von Falkenhayn tarafından reddedilmesine rağmen ısrarcı davranan von Papen, sonunda istediği emri verdirtmiştir. Bu emrin uygulanabilmesi ve Enver Paşa'nın olası itirazlarının önüne geçebilmek için İstanbul'daki Alman elçisi Kont Bernstorff ile de iletişime geçmiştir. Neticede 7 Aralık 1917 tarihinde tahliye emri verilmiş ve ertesi gün de şehir tahliye edilmiştir.²⁸³

Daha önce belirttiğimiz gibi Cemal Paşa, Kudüs'ün tahliyesini ve tahliye gerekçelerini çok sert bir şekilde tenkit etmiştir. Bu noktada durum anılar çerçevesinde değerlendirildiğinde Cemal Paşa'nın eleştirilerinin içeriği haklı görünmektedir. Ancak Cemal Paşa'nın bilmediği gerçek; Kudüs'ün tahliye emrinin verilmesini von Falkenhayn'a deyim yerindeyse dayatan kişinin von Papen olduğudur. Diğer taraftan Erkilet'in eserinde von Falkenhayn, genel karargâha meseleyi rapor ederken şehrin baskın sonucunda düştüğünü belirtmiştir. Bu ifade von Papen'in anlatısıyla çelişmektedir. Son tahlilde Cemal Paşa, von Falkenhayn ve Cebesoy şehrin düşmanın verdiği baskınla düştüğünü; von Papen ve Fahreddin Altay ise emir üzerine tahliye edildiğini iddia etmiştir.

²⁸² Age, s 281.

²⁸³ Von Papen, age, s 75, 76.

3.2.5. Nablus Muharebesi Üzerine Tartışmalar

19 Eylül 1918 tarihinde başlayan İngiliz hücumu Osmanlı Ordusunun batı kanadının çökmesi ve “Yıldırım”ın büyük ölçüde imhası ile sonuçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun mütareke imzalamaya mecbur bırakan süreçte bu muharebe önemli bir yere sahiptir. Önemine binaen cephede görev yapan komutanların hatıratlarında bu mesele detaylı biçimde tartışılmıştır.

Örneğin; Cemal Paşa’ya göre; von Sanders iyi niyetli ancak mahalli tecrübeye sahip olmadığı için yetersiz bir kumandandı ve bu durum özellikle ordunun iaşesi noktasında sıkıntılara sebep oluyordu. Cemal Paşa, Filistin Cephesi’nde bulunan Türk kumandanlarını methettikten sonra başarısızlığın mesuliyetini von Sanders’in kötü yönetimine bağlar.²⁸⁴ 19 Eylül 1919²⁸⁵ tarihli büyük İngiliz taarruzu ile başlayan bozgun sürecini de Cemal Paşa, von Sanders’in ovalık batı kanadını zayıf fırkalarla tutması ve elde ihtiyat bırakmamasına bağlamıştır.²⁸⁶ Bu iddianın eldeki veriler ışığında desteksiz kaldığını belirtmek gerekir. Nitekim Yıldırım’ın tek ihtiyatı olan 46. Tümen, 8. Ordu’nun tuttuğu ve düşmanın yarma harekâtını gerçekleştirdiği batı kanadında konuşlandırılmıştır ve aşağıda izah edeceğimiz gibi gerekli tedbirleri almıştır.²⁸⁷

Von Sanders ise Nablus Hezimet-i’nin sorumlusu olarak Enver Paşa’yı işaret etmektedir. Enver Paşa vaatlerini yerine getirmeyerek “Yıldırım”ı ihmal etmiştir. Yeterli takviye alınamadığı için tümenlerin mevcudu erimiş ve ön hattı tutabilecek muharip sayısı yetersiz kalmıştır. Bu sebeple hattın tutulabilmesi için yapılabilecek yegâne şeyin makineli tüfek sayısını arttırarak insan gücünden tasarruf edip derinliğine bir müdafaa oluşturmak olduğunu belirtir. Hüseyin Hüsnü (Erkilet)’in başında bulunduğu askeri tercüme heyeti dipnotta bu açıklamaya rağmen gerçekte böyle olmadığını tüm muhariplerin ön hattı muhafaza için kullanıldığını iddia etmektedir. Yani derinliğine bir müdafaa kurulmamıştır. Enver Paşa’nın hattın korunmasına yönelik talimatına rağmen von Sanders müdafaa için daha munasip gördüğü Yermuk hattına çekilmeyi uzun süre düşündüğünü ifade etmiştir. Lakin bu karardan Türk Ordusunu sağlıklı bir ricat için

²⁸⁴ Cemal Paşa, age, s 162.

²⁸⁵ Cemal Paşa, bu tarihi hatıratında 18 Eylül 1918 olarak verir.

²⁸⁶ Age, s 163.

²⁸⁷ Erickson, age, s 225-227.

gerekli olan ulaşım vasıtalarına ve olanaklarına sahip olmadığı için vazgeçmek zorunda kaldığını belirtir.²⁸⁸

Mirliva Sedat Paşa ise hatıratında 19 Eylül 1918 tarihli büyük düşman taarruzu öncesinde “Yıldırım” Kumandanı von Sanders ile 8. Ordu Kumandanı Cevat Paşa arasındaki gerilime dikkat çekmektedir. Bu İngiliz taarruzunun kendi cephesinin doğu kanadını vuracağını doğru olarak tahmin eden Cevat Paşa, von Sanders’ten diğer cephelerdeki keşiflerin ertelenerek 8. Ordu cephesi için hava keşifleri yapılmasını rica etmiştir. Sedat Paşa, von Sanders’in bu durumu kendi yetki alanına bir tecavüz olarak algıladığını ve sert bir tepki gösterdiğini ifade eder. Bu gerilim sonucunda Cevat Paşa 6 Eylül’de vazifeden azledilmesini talep eden bir yazı ile von Sanders’e cevap vermiştir. 9 Eylül’de bu talebini daha nazik bir üslupla tekrarlamıştır. 10 Eylül’de 8. Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Zulkar Bey’in von Sanders tarafından Almanya’ya dönmesi talep edilmiştir. Bu durumu kendisine yapılmış bir hakaret olarak kabul eden Cevat Paşa, Zulker Bey ordudan ayrılmadan istifa talebinin kabul edilmesini istemiştir. İngiliz taarruzunu karşılayacak ordunun taarruz öncesinde ordular grubu kumandanı ile ilişkisi Sedat Paşa’nın iddiasına göre işte bu şekildedir. Sedat Paşa, taarruz öncesinde von Sanders’in Enver Paşa’nın emirleri doğrultusunda, eldeki mevzileri sonuna kadar savunmak düsturu temelinde savunma hattını oluşturduğunu iddia eder. Bu duruma delil olarak von Sanders’in kendi hatıratındaki bazı ifadeleri koyar. Von Sanders’in cephedeki vaziyeti görmeden elindeki mevzileri tutmak koşuluyla “Yıldırım” komutanlığını kabul ettiğini iddia eder.²⁸⁹

Taktik düzeyde iki komutan arasında başka anlaşmazlıklar da mevcuttur. Nitekim von Sanders, 5 Mart 1918 tarihinde Cevat Paşa ile sahil mıntıkasını teftiş etmiştir. Sedat Paşa, bu teftiş sırasında Cevat Paşa’nın savunma hattının sahil kısmını Kermel Silsilesine çekilmesini talep ettiğini iddia eder. Von Sanders hatıratında sahil kanadının bu silsileye kadar çekilmesini kabul etmediğini beyan etmiştir. Sebep olarak da sahil kanadının cephenin geneline göre geriye sarkmasını göstermiştir. Sahil kanadının Kermel silsilesine çekilmesi halinde savunma hattının von Falkenhayn’ın belirttiği üzere Cenin-Bisan seviyesine kadar çekmenin makul ve emniyetli olacağını ifade

²⁸⁸ Von Sanders, age, s 365-371.

²⁸⁹ Mirliva Sedat, age, 272.

etmiştir. Bu durumda Filistin tamamıyla elden çıkmış olacaktır. Von Sanders, askeri olarak alınması gereken tedbirleri belirttikten sonra Enver Paşa'nın kesin emrine göre Filistin'in elde kalan üçte birini tutmaya mecbur olduğunu iddia etmiştir. Aynı zamanda hattın geri çekilmesiyle İngilizlerin Salt-Amman üzerinden Araplarla birleşmelerinin önünü açacağına işaret etmiştir. Hattın bu halde kalmasıyla İngilizlerin nerede bir kuvvet üstünlüğü kurarlarsa oradan hattı yarabileceklerini düşünmeye başladığını beyan etmiştir.²⁹⁰ Sedat Paşa, bu durumda von Sanders'in siyasi emirlerle şahsi kanaatine aykırı bir yol izlemek mecburiyetinde kaldığını belirtir. Bu durumun bir kumandan için manevi olarak sarsıcı ve elim olduğunu ifade eder. Von Sanders'in ruh halinin astlarına da sirayet etmiş olabileceğini ve bu durumun da tüm ordunun moralinin bozulmasına zemin hazırlamış olabileceğine işaret eder. Emrindeki kumandanların von Sanders'in Çanakkale cephesindeki gibi sabit fikirlere körü körüne bağlanma esasına dayalı sevk ve idaresini bu cephede de aynen devam ettirdiğine inandıklarını iddia eder.²⁹¹

Sedat Paşa 19 Eylül 1918 tarihinde savunma hattının çökmesine sebep olarak temelde von Sanders'in savunma mevzilerinin seçimi ve müdafaa için askeri bir plan hazırlamaması bağlamındaki hatalarını gösterir. Mevzilerin seçimi sonrasında birliklerin konuşlandırılmasına dair de eleştiriler getirir. 8. Ordu'nun ova olan ve süvari harekâtına müsait, 22. Kolordu tarafından tutulan doğu kanadının zayıf bırakıldığını belirtir. Oysa daha rahat tutulabilecek engebeli batı kanadı, Alman Asya kolu tarafından daha kuvvetli tutulmuştur. Ayrıca von Sanders'in Alman birliklerinin direnişini överken Türk birliklerinin savaşmadığını ima ettiğini lakin bunun doğru olmadığını örnekleriyle izah eder. von Sanders'in genel Karargâhtan gelen emirleri anlayamadığını ifade eden Sedat Paşa, Genel Karargâhtan gelen emirlerin ricatı değil gereksiz seri ricatları yasakladığını iddia etmiştir.²⁹² Lakin Sedat Paşa, bu noktada kendisiyle çelişmektedir.

Sedat Paşa, 8. Ordunun imhası sırasında olayların nasıl geliştiğine dair de von Sanders'e alternatif bir anlatı inşa eder. 22 Eylül tarihinde von Oppen'in birliklerinin imha edilmekten kurtaran manevrayı Cevat Paşa'nın emrettiğini iddia eder. Bu durum 16. ve 19. Tümenlerin esaretine sebep olduğu için de Cevat Paşa'yı tenkit eder. Sedat Paşa'ya

²⁹⁰ Von Sanders, age, s 276, 277.

²⁹¹ Mirliva Sedat, age, s 273, 274.

²⁹² Age, s 271-281.

göre, Alman kuvvetlerinin ricat esnasında Şeria'nın doğusuna az zayıatla geçebilmeleri düşmanın Şeria'nın doğusunda 3. Süvari tümeni ve batısında ise 16. ve 19. Tümenin bakiyeleri ile uğraşmak zorunda kalmasıyla mümkün olmuştur. Paşa, anlatısının İngiliz kayıtları tarafından da teyit edildiğini iddia etmektedir.²⁹³

Vecihi Bey ise hatıratında Nablus Bozgunu sonrasındaki tarz-ı hareketi için von Sanders'i tenkit etmiştir. von Sanders'in Nablus Bozgunu sonrası cepheyi terk etmesiyle ricat halindeki orduların başsız kaldığını iddia etmiştir:

*“Yıldırım Orduları Grup kumandanı Liman von Sanders Paşa, bir sabah – taarruzdan bir gün sonra- nâgühâni düşman Nâsıra etrafında ve içinde zuhur ediverince bir kısım maiyetiyle, erkan-ı harbiyesiyle, otomobiline binmiş ve savuşmuştu. Fakat nereye gitmişti, neredeydi? İşte bu malum değildi. Ordular başsız kalmıştı. Felaketin asıl katmerlisi, orduların vaziyetinden saati saatine bütün cepheyi haberdar edecek bir makam kalmamıştı.”*²⁹⁴

Buradaki üslubun sertliği daha önce ifade ettiğimiz gibi von Sanders'in hatıratında Vecihi Bey'i tenkit etmesiyle alakalı olmalıdır.

3. Süvari Tümeninde vazifeli Mülazım-ı Evvellerden Şerif Bey ise, 19 Eylül 1918 tarihli büyük düşman taarruzu öncesinde 3. Süvari Tümeninin yanlış mevzilendirildiği ve yanlış kullanıldığını iddia etmiştir. Güralp, von Sanders'i İngilizlerin daha önceki taarruzlarından ders çıkarmamakla itham etmiştir. Buna göre; İngilizler daha önce iki kez sahil kanadından Gazze-Birüssebi Hattına hücum edip başarısız olduktan sonra çok kuvvetli bir şekilde iç kesimde bulunan Birüssebi mevkiisinden hattı yarmışlardır. 1918 yılı muharebelerinde ise İngilizler iki kez, Amman ve Salt üzerinden olmak üzere, çöl cephesinden hattı yarmaya çalışmışlar ancak muvaffak olamamışlardır. Güralp'e göre von Sanders bu sebeple taarruzu cephenin sahil kısmından beklemeliydi. Oysa von Sanders taarruzu yine 4. Ordu cephesinden beklemiştir.²⁹⁵ Bu noktada Güralp aslında Cemal Paşa'nın eleştirilerini tekrar etmektedir. Bizim elimizdeki veriler ise von

²⁹³ Age, s 179-181.

²⁹⁴ Vecihi, age, s 34, 35.

²⁹⁵ Güralp, age, s 32.

Sanders'in cephenin yarılacağı kısmı doğru tespit ettiğini ve tek ehemmiyetli ihtiyatını da bu bölgede kullanıldığını göstermektedir. İngiliz kaynaklarına dayanarak bu meseleyi tetkik eden Erickson, Allenby taarruzunun baskın mahiyeti taşımadığını ve von Sanders'in taarruzun olacağı mntıkayı doğru bir şekilde tahmin ettiğini; ağır topçuların ve ihtiyat birliklerinin konuşlandırılmasına dair örnekler üzerinden eserinde vurgulamıştır. Buna göre Osmanlı ordusunun mevcut beş ağır topçu taburundan üçü 8. Ordu bölgesinde mevzilendirilmiş ve "Yıldırım"ın tek ehemmiyetli ihtiyatı olan 46. Piyade Tümeni, büyük düşman taarruzunu karşılayan 22. Kolordunun hemen gerisine konuşlandırılmıştır.²⁹⁶

Yine Şerif Bey eserinde, büyük yenilginin esbabını üç madde ile özetlerken, ilk sebep olarak von Sanders'in kötü kumandanlığını göstermiştir. Von Sanders'in Nasıra Baskını sonrasında orduları yönetemeyecek kadar cepheden uzaklaşmasının cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁹⁷ Şerif Bey, cephenin çökmesinin en önemli sebebi olarak Alman subaylarını gösterir. Bunlar içerisinde en sert von Sanders'i eleştirir. Netice olarak I. Dünya Savaşı'nda Almanların art niyetli bir müttefik olarak yaptıklarının hatırlarında olduğunu ifade eder. Türk ordularının Türk komutanlar tarafından idare edilmesi gerektiğini vurgular. Bu vurgular, eserin sonuç kısmında eserin asıl yazılış amacı hakkında bizi aydınlatır ve konjonktürel değerlendirme kısmında verdiğimiz malumatı ikmal eder.

Nablus Muharebesi ve Suriye Cephesinin çökmesi noktasında tüm hatıratlar içerisinde ortak anlatıdan en fazla sapan ise Atilhan hatıratıdır. Atilhan daha önce ifade ettiğimiz gibi cephenin çökmesini Yahudi, Mason ve Dönmelerden oluşan bir ihanet koalisyonuna bağlamaktadır. Atilhan, anlatısında 7. Ordu Kumandanı M. Kemal Paşa'yı üstlerinin bilgisi haricinde Allenby ile düşmanlığın bitirilmesine dair görüşmelerde bulunmakla itham etmiştir. 8. Kolordu Kumandanı Yasin Hilmi Bey tarafından Yüzbaşı Ekrem Bey acil bir haberle 4. Ordu Karargahına gönderilmiştir. Atilhan, Mersinli Cemal Paşa ile Yüzbaşı Ekrem Bey arasında iki saatlik gizli bir görüşme gerçekleştiğini belirtir. Bu görüşme sonrasında Mersinli Cemal Paşa tarafından Enver Paşa'ya acil olarak bir telgraf gönderilmiştir:

²⁹⁶ Erickson, age, s 225-227.

²⁹⁷ Güralp, age, s 43.

“Şifre ettiğim telgraf şuydu:

İstanbul’da Harbiye Nazırı Enver Paşa hazretlerinin şahsına mahsus gayet mühim ve çok aceledir:

Emir Faysal’ın mektup ve tekliflerine verilecek cevap hakkında her an ve her dakika emri devletlerine heyecan ve ehemmiyetle intizarındayım.

*Şimdi cepheden aldığım mevsuk malumata nazaran bir kumandanımızla, General Allenbi arasında bazı muhaberat cereyan etmekte olduğu anlaşılmaktadır. **Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı Erkan-ı Harbiye Reisi Kazım Paşayla mezkûr kumandanlık Levazım Reisi Miralay Merzifonlu Ömer Lütfi Bey’e de bu kumandan tarafından, İngilizlerle anlaşarak bir terki muhasama teklifinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. (Bahsi geçen kumandan M. Kemal Paşadır. Müellifin notu)** Bu teklifi şiddetle reddetmiş olmasına rağmen Kazım Paşa hakkında şahsi bir fikrim yoktur. Ömer Lütfi Bey ise, son derece temiz bir asker ve fedakâr bir vatan evladıdır. O da, bu fikri işitmek bile istemediğini beyan etmiştir. Emir Faysal’ın tekliflerine kati bir cevap veremediğimiz şu dakikada Suriye ve Garbi Arabistan’da bir hidiviyet tesisiyle Kavalalı Mehmet Ali Paşa’ya imtisal etmenin vatan getireceği azim felaketleri düşünerek işi acilen vaz’iyed buyurmalarını ve bu hususta tarafı aciziye icap eden emirlerin hemen verilmesini ehemmiyetle arz ve istihdam ederim.”²⁹⁸*

Atilhan, yukarıda izah edilen iddialar üzerine Mersinli Cemal Paşa ile 7. Ordu Karargâhı’na gittiklerini ifade eder. Burada bir saat boyunca M. Kemal Paşa tarafından bekletilmişlerdir. Bu esnada Mersinli Cemal Paşa ile M. Kemal Paşa arasında Selanik yıllarına uzanan bir soğukluk olduğuna dair malumatı Mersinli Cemal Paşa’ya teyit ettirmiştir. Sonrasında M. Kemal Paşa’nın kendilerini gecelikte karşıladığını anlatan Atilhan, Mersinli Cemal Paşa’yı bu hakaret karşısındaki olgun davranışından dolayı metheder.²⁹⁹

²⁹⁸ Age Atilhan, s 48, 49.

²⁹⁹ Age, s 52, 53.

Cevat Rifat Bey, 19 Eylül 1918 tarihli büyük İngiliz Taarruzu sonucunda cephenin çökmesini 8. Kolordu Kumandanı Yasin Hilmi Bey'in yaveri Kemal Tilkicioğlu'nu referans göstererek, M. Kemal Paşa'nın komutasındaki 7. Ordu'nun muharebeyi kabul etmeden ve diğer ordulara haber vermeden geri çekilmesine bağlar:

“Hemen telefona sarılarak 8. Kolordu Kumandanı Yasin Hilmi Bey'i aradım. Çadırında yok. Yaveri Kemal Bey'e (Kemal Tilkicioğlu) sordum. Kolordunun müthiş bir tazyik karşısında kaldığını ve henüz vaziyetin sarahat kesbetmediğini söyledi.

Bu kolorduda, iki tane birbirinden cesur, birbirinden kahraman, cengâver ve güvenilir kumandan vardı: Biri Hud tepesinde karargâh kumuş olan 48. Fırka Kumandanı Miralay Kütahyalı Asım Bey (Asım Gündüz); diğeri, Mürettep Fırka Kumandanı Ömer Lütfi bey (eski Afyon Mebusu) ...

Ordunun en güvenilir kumandanları bunlardır... Ne Yasin Hilmi Bey'den ne de yaverinden ümidimiz yoktu. Hemen fırkalara telefon ettim. Aldığım korkunç haber:

- *Düşman, M. Kemal Paşa kumandasındaki 7. Ordu cephesinden açtığı geniş bir gedik içinden sola kıvrılarak, 8. Cevat Paşa Ordusunun gerisine düşmüştür. Bu ani ve müthiş çevirme hareketi, aşağı yukarı bütün 8. Ordunun elden çıkmasını mucip olmuştur. O kadar ki, ordu kumandanı bile güç bela ve başındaki kalpağını bile giyemeyecek kadar zorlukla canını kurtarabilmiştir.*

Fırka kumandanlarına, Ordu kumandanı namına soruyorum:

- *7. Ordu ne âlemde? Nasıl olup da düşman, bu orduyu çiğneyerek 8. Ordunun gerisine düşebilir?*

Cevap:

- 7. Ordu, aldığı emir üzerine, muharebeyi kabul etmeden Bisan istikametinde geri çekilmiştir. ³⁰⁰

Anlatısının devamında ise Cevat Rifat Bey, çok açık bir şekilde cephenin çökmesinin sebebi olarak 7. Ordu'nun muharebeyi kabul etmeyerek geri çekilmesi olduğunu iddia etmiştir:

“Vereceğimiz hükümlerde hissi olmamak, namuslu, bitaraf ve asker kalmak şartıyla ahvale ve vaziyete dikkatle bakacak olursak, bütün karışıklıkların kaynağını, 4., 7. ve 8. Orduların müşterek bir müdafaa yapamamış, 7. Ordunun “muntazam ricat” endişesiyle mukavemetsiz; mukavemetsiz olunca da tabiatıyla oldukça muntazam (!) çekilmesi ve 8. Ordunun da sol cenahından apansızın çevrilmek suretiyle bir anda eriyip gitmesi bozgunun başlıca sebeplerini teşkil eder.”³⁰¹

Oysa Atilhan'ın eleştirilerinin aksine 7. ordu cephede 8. ordunun önünde birinci hatta bulunmuyordu. 19-20 Eylül 1918 gecesi İngiliz kuvvetleri 7. ordunun bağlısı 3. kolordu cephesini yoğun bir topçu ateşi altına almış ve 7 ve 8. orduların ara hattı üzerinden söz konusu topçu ateş desteği ile taarruza başlamıştı. İngiliz karargahının ana fikri, Yafa-Akdeniz-Afule-Bisan-Şeria vadisi-Lut gölü-Kudüs-Remle hattında bulunan 8. ve 7. orduları kuşatarak imha etmektir. Mustafa Kemal Paşa, gerisine sarkmaya başlayan hasım kuvvetin 7. Orduyu imha etmesini önlemek amacıyla 3. Kolordu komutanı Albay İsmet Bey ve 20. Kolordu komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Bey'e Surra-Şeyh Selman Farisi-Şeyh Manha El Fevka-Averta-Hirbet Ebu Rıza-Vadi Samu sırtları-Um Hilal'in batı ve güney sırtı-Karn Sartabe hattına çekilmeye karar verildiğini bildiren bir emir yazar. Emirde karargâhın sonradan çekileceğinin belirtilmesi, ordular grubu komutanı von Sanders'in karargâhı ile birlikte ilk önce bölgeden ayrılmasıyla bir zıddiyet teşkil etmektedir. 7. ordu komutanının temel amacı, gerisini kuşatmaya çalışan İngiliz süvari taarruzunu boşa düşürmektir. Nitekim 20 Eylül günü İngiliz süvarisi Yıldırım ordular grubu karargahının bulunduğu Nasıra'ya girmiş ve 7. ordunun Şeria'nın kuzeyine

³⁰⁰ Age, s 55, 56.

³⁰¹ Age, s 61.

çekilme istikametini kapatmıştı.³⁰² 8. Ordu imha seviyesinde zaiyat verirken 7. ordu ağır çarpışmalarla geçen intikal sırasında eriyerek Şam'a kadar çekilmişti. Atilhan'ın anlatısında görüldüğü üzere Nili Örgütüne karşı giriştiği mücadeleden kaynaklı travmanın etkili olduğu gözlenmektedir.

Nablus Muharebesine dair ele alınan anılardaki eleştiriler, Atilhan'ın anlatısı dışında, von Sanders'e yönelmiştir. Ordular Grubu Komutanlığını deruhte etmesinden dolayı bu durumu doğal karşılamak gerekir. Bu eleştirilerin en değerlileri bizce Mirliwa Sedat'ın eleştirileridir. Von Sanders hatıratında 19 Eylül 1918 tarihli düşman yarma harekâtı sonrasında icra edilen ricat harekâtını Alman birlikleri üzerinden anlatmış ve Türk birliklerinin savaşmadığını ima etmiştir. Mirliwa Sedat, von Sanders'in tezine karşı bir tez üretmiştir. Özellikle von Oppen komutasındaki Alman birliklerinin kuşatılmaktan kurtulmasında Cevat Paşa'nın verdiği emirlerin ve Türk birliklerinin direnişinin önemine işaret etmiştir. Yine von Sanders'in hatıratında belirtmediği 8. Ordu Kumandanı ile ilişkilerinin durumuna dair kıymetli malumat vermiştir.

3.2.6. Şam Müdafaası Meselesi

19 Eylül 1918 tarihinde İngilizlerin Türk savunma hattını yarmaları üzerine Müşir von Sanders tarafından yeni savunma mevki olarak Şam seçilmiştir. Şam şehrinin müdafaası bir felakete dönüşmüş ve buradaki birliklerin çoğu esir düşmüştür. Bu vaziyet cephede görev yapan komutanların Şam müdafaası için doğru bir mevki miydi, savunulması mümkün müydü vb. sorular üzerinden tartışmalara girmelerine sebebiyet vermiştir.

Von Sanders hatıratında ricat halindeki orduları Yermuk'te yeni bir müdafaası hattı oluşturmak için toplamaya çalıştığını belirtir. Lakin ordular arasındaki muhabere eksikliği sebebiyle bu mümkün olmamıştır. Von Sanders, Orduların ricat yolu üzerinde

³⁰² Söz konusu muharebede Mersinli Cemal Paşa'nın yaptığı hatalar ve genel olarak çekilme harekâtı konusunda bkz: Mesut Uyar, *The Ottoman Army and The First World War*, Routledge, Londra, 2021, s. 383-390. Bu konuda ayrıca bkz. Cemal Kemal, "Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal", *Atatürk Yolu*, 51, 2013, s. 617-651.

önemli bir kavşak olduğu için Şam önünde bir savunma yapmayı mümkün ve makul görmüştür.³⁰³

İsmet Paşa hatıratında Şam'ın müdafaası sırasındaki icraatlarını ve oluşan kaosu hikâye etmiştir. Birbirini nakzeden ve tatbiki birbirinden karışık emirler sebebiyle bu kaosu oluşturduğunu belirtmiştir. Paşa, farklı ordulardan ve nihayet “Yıldırım”dan gelen emirlerin Şam'ın güneyinde ve batısında bir müdafa hattı oluşturulmasını talep ettiğini bildirir. Daha bu emir ifa edilemeden, Şam'ın batısında bir cephe kurulamadan, düşmanın şehir halkıyla işbirliği yaparak şehre girdiğini iddia eder. Bunun üzerine şehrin kuzeyine doğru çekilme için ricat emri aldıklarını ve bu emir doğrultusunda ricat ettiklerini ifade eder.³⁰⁴

7. Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Mirliva Sedat ise von Sanders'in kendisinin Şam'da kalmamasına rağmen Şam'ın müdafa edilmesine yönelik emirlerini tenkit eder. Şam müdafaası için Mersinli Cemal Paşa'nın görevlendirildiğini belirtir. Aynı zamanda kesin bir bilgi olamamakla birlikte ricat yetkisinin de Mersinli Cemal Paşa'ya verildiğini anlatır. Mersinli Cemal Paşa'yı bu yetkiyi kullanmayarak ordulara zamanında ricat emri vermediği için eleştirir.³⁰⁵

Nablus muharebesi ve sonrasındaki ricat hareketinde 3. Süvari Tümenine kumanda eden Erkan-ı Harp Binbaşı Vecihi Bey, Şam müdafaasının mümkün olmadığını savunanlar arasında yer alır. Şam savunmasını von Sanders ve Alman Askeri Heyetinin Türkiye'den ayrılmadan önce yaptıkları son bir kötülük olarak tasvir eder.³⁰⁶

Cevat Rifat Bey'in anlatısı ise Şam Müdafaası hususunda genel anlatının oldukça dışında kalır. Atilhan, uzun bir mesafe kat eden düşman kuvvetlerinin durdurulması için Kisve Hattı'nda yapılacak savunmayı tabii görür. 7. Orduda açılan gedik, 8. Ordunun imhasına ve 4. Ordunun yardımsız kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun 7.

³⁰³ Von Sanders, age, s 395.

³⁰⁴ İnönü, age, s 129, 130.

³⁰⁵ Mirliva Sedat, age, s 247, 248.

³⁰⁶ Vecihi, age, s 90.

Ordunun muharebeyi kabul etmeden çekilmesi sebebiyle gerçekleştiğini belirten Atilhan'ın, söz konusu çekilmeyi bir takıntı haline getirdiği gözlemlenir.³⁰⁷



³⁰⁷ Atilhan, bu görüşlerini ilk defa Tasvir-i Efkâr gazetesinde 23 Teşrin-i Sani 1334 ve 17 Kanun-u Evvel 1334 tarihleri arasında bir makale dizisinde ifade etmiştir. Bunun üzerine M. Kemal Paşa “Zaman” gazetesinde kendisini cevap vermiş ve Mersinli Cemal Paşa’nın Şam Müdafaası esnasında yaptığı hataları tasvir ederek cevap vermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada biz, askeri tarihin sadece askeri manevralara dair kuru bir anlatı olmadığına dikkat çekmeye çalıştık. Bu noktada kişisel ilişkilerin, fikirlerin, travmaların hem hatıratlardaki anlatıya hem de cepheye nasıl etki ettiğini göstermeye çalıştık. Bu amaçla en uygun kaynak grubu olarak gördüğümüz hatıratları ele aldık. Hatıralar, tarih yazımı için önemli kaynaklardır. Hatırlarda meselelerin sübjektif olarak ele alınması veyahutta yazarın çeşitli sebeplerle gerçeği tahrif etmesi ehemmiyetini azaltmaz. Bu durumda tarihinin yapacağı oturup elindeki belgeyi tetkik etmektir. Çünkü, hatıratlardaki bu şahsi yorumlar ve hatta çarpıtmalar başlı başına bir bilgi kaynağıdır. Eserin kaleme alındığı konjonktürle birlikte ele alındığında, hem eserde ele alınan tarihi süreç ve hem de eserin kaleme alındığı ortam hakkında değerli veriler sunar. Bu noktada yapılması gereken şey, ön şart olan dış tenkidin dışında, eserin kaleme alındığı konjonktür ve yazarın biyografisini birlikte değerlendirmektir. Bu çalışmada da bu yapılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz metodolojik çerçeve içerisinde, iki ana alt başlık altında Suriye-Filistin Cephesine dair değerlendirmeler yapılmıştır. Bu başlıklardan ilki cephedeki Lojistik problemine odaklanmıştır. Çalışmamızda ele aldığımız hatıratlarda lojistik problemler “ortak anlatı“ oluşturmaktadır. Bu meseledeki anlatılar tarafımızdan anlamlı bir bütün haline getirilmiş ve cephedeki lojistik problemine dikkat çekilmiştir. Bu çalışmayla Suriye-Filistin Cephesindeki lojistik problemlerin bazı sebepleri de ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışmamız sadece problemi teşhis eden değil sebeplerine de değinen bir çalışmadır.

Girişte de belirttiğimiz üzere askeri okullardan mezun olmuş askeri elitin lojistik problemine nasıl baktıklarını da ortaya koymuştur. Bu askeri elit, Suriye-Filistin Cephesi’ndeki lojistik problemleri sadece Osmanlı ülkesinin sanayileşmemesinden mütevellit bir problem olarak görmemiştir. Cephenin lojistik desteğini yarı yarıya bölen Medine Müdafaasının bitirilmesini talep etmişler ve eserlerinde bunu belirtmişlerdir. Yine demiryollarının idaresi ve teşrik-i mesai noktasında Alman ve Türk subaylarının kendi ulusal çıkarlarını ön plana aldıkları görülür. Bu durum da Türk-Alman ittifakına

zarar veren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu elit içerisinde daha düşük rütbeli subaylar ise tümenlerin iâşesi ve teçhizatı noktasındaki adaletsizliklere dikkat çekmişlerdir. Ayrıca hatıratlarda, Suriye-Filistin Cephesi'nde askeri birliklere gerekli iâşenin (su ve erzak) sağlanamadığı ve askerin iyi teçhiz edilemediği (giyim kuşam malzemeleri) noktasında ortak bir anlatı inşa edilmiştir. Bu bölgede görev yapan kumandanlar özellikle savaşın son senelerinde cephenin ihmal edildiğini iddia etmişlerdir. Buna sebep olarak da Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın savaşın Avrupa'daki muharebelerde elde edilen zaferlerle kazanılabileceğine dair düşüncesini göstermişlerdir.

Çalışmamızın ikinci ana başlığında ise cephedeki sevk ve idare tartışmalarına odaklanılmıştır. Bu bölümde bölgede görev yapan kumandanların anlatıları mukayese edilmiş, anlatılardaki uyuma ve çelişmeler gösterilmiştir. Ayrıca bu bölümde ele aldığımız muharebeler hakkında kumandanların şahsi görüşleri bir çalışmada toplamıştır ki bu da daha sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır. Sevk ve idare noktasındaki tartışmalar, görüldüğü üzere sadece askeri tartışmalar olarak kalmamıştır. İşin içerisine şahsi çıkar çatışmaları, kumandanların dünya görüşleri, yaşadıkları travmalar da girmiştir. Örneğin, von Sanders ile Mirliya Sedat'ın ricat anlatısına dair inşalarını milliyetçilik düşüncesinden ayrı düşünemeyiz. "Yıldırım" kumandanı von Falkenhayn'ın Türk subaylarına olan itimatsızlığı ve idaresinde onlara karşı takındığı tavır sadece askerlik mesleğine dair kavramlarla ifade edilebilir mi? Çin'de görev yaptığı için tüm Şarkı bildiğini zanneden von Falkenhayn'da Avrupa Şarkiyatçılığının ürünü olan "Şark"ın toptancı bir şekilde değerlendirilmesinin etkileri görülür. Biz, Türk subaylarına olan yaklaşımını ve Yıldırım Ordular Grubu karargâhının çoğunluğu Almanlardan oluşan teşkilatlanmasını da yine bu meseleyle alakalı gördük. Nili Casusluk Örgütü'nün çökertilmesi operasyonlarını yürüten Cevat Rifat Bey'in iddialarında ise bu olayın yarattığı travmanın etkisi görülmektedir. Ömrü boyunca Yahudilere düşmanlık yapan ve hatta bu uğurda Arap- İsrail savaşına gönüllü olarak katılmaya çalışan Atilhan'ın iddiaları bu travmadan bağımsız düşünülebilir mi? Bu sorular ışığında biz askeri tarihe, çalışmamızda farklı bir açıdan yaklaştık.

KAYNAKÇA

Hatıratlar

ALTAY, Fahreddin *1917 Kudüs Muharebesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul,1958.

_____, *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay, İstanbul,1970.

ATAY, Zeytindağı, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

_____, *Ateş ve Güneş*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1334.

_____, *Çankaya*, Pozitif Yay., İstanbul, 2008.

_____, *Zeytindağı*, Pozitif Yay., İstanbul,2016.

_____, *Atatürk'ün Hatıraları 1914- 1919*, Pozitif Yay, İstanbul,2020.

ATILHAN, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılap”, *Büyük Doğu*, Yıl 6, Sayı 25, 1950- Yıl 7, Sayı 52, 1951 (26 Bölüm).

_____, *Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları*, haz. Celil Bozkurt, Gündoğan Yay, İstanbul, 2016.

CEBESÖY, Ali Fuad, *Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*, Askeri Matbaa, İstanbul,1938.

Cemal Paşa, *Hatırat (1913-1922)*, Dersaadet,1922.

_____, *Hatıralar*, haz. Behçet Cemal, Selek Yay., İstanbul, 1959.

_____, *Hatırat*, haz. Metin Martı, Arma Yay, İstanbul, 1996.

_____, *Hatırat*, haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2020.

_____, (von Ahmed Djemal Pascha), *Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes*, Drei Masken, München, 1922.

ERDEN, Ali Fuad, (Ali Fuad) Paris'ten Tih Sahrasına, Akşam Matbaası, İstanbul, 1336

_____, *Paris'ten Tih Sahrasına*, Ulus Basımevi, Ankara, 1949.

_____, *Suriye Hatıraları-I ve II*, der. ve yay. haz. Yusuf Turan Günaydın, Kopernik Kitap, İstanbul: 2018.

Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Vecihi, *Birinci Cihan harbine Ait Hatıralarımdan: Filistin Ricatı*, Matba-i Askeriye, Dersaadet, 1337.

_____, Erkan-ı Harp Binbaşısı Vecihi Bey'in Anıları: Filistin Ricatı, haz. Murat Çulcu, Arba Yay., İstanbul, 1993.

Mirliva Sedat, *Filistin'e Veda: Yıldırım Ordularının Bozgunu*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009.

_____, *Yıldırımın Akıbeti*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1927.

GÜCÜYENER, Şükrü Fuad, *Sina Çölünde Türk Ordusu*, Muallim Fuad Gücüyener Kitab ve Evrak-ı Matbua Neşriyatevi, İstanbul, 1957.

GÜRALP, Şerif, *1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3. Süvari Tümenin Harekâtı*, haz. Zekeriya Türkmen, Fatma İlhan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay, Ankara, 2006.

Hüseyin Hüsnü Emir, *Yıldırım*, Matba-i Askeriye, Dersaadet, 1337.

İNÖNÜ, Mustafa İsmet, *Hatıralar: Genç Subaylık Yılları (1884- 1918)*, haz. Sabahattin Selek, Burçak Yay., İstanbul, 1969.

_____, *Hatıralar*, haz. Sebahattin Selek, Bilgi Yay., Ankara, 2020.

Von Hans Guhr, *Als türkischer Divisions kommandeur in Kleinasien und Palästina: Erlebnisse eines deutschen Stabsoffiziers währenddes Weltkrieges*, Mars-verlag Carl Siwinna, Berlin, 1937.

_____, (Hans Guhr) *Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza*, çev: Eşref Özbilen, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

von KRESSENSTEIN, Friedrich Kreß, *Mit den Türken zum Suezkanal*, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, Berlin, 1938.

_____, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, ter: ter: Mazhar Besim Özalpaslan Genelkurmay Başkanlığı Yay., İstanbul, 1943.

von PAPEN, Franz, *Der Wahreiteine Gasse*, Paul List, München, 1952.

_____, *Memoirs*, ter: Brian Connel, Andre Deustsch, London, 1952.

von General der Kavallerie Liman von Sanders, *Fünf Jahre Türkei: Mit zahlreichen Textskizzen und drei karten beilagen*, Verlag Von August Scherl, Berlin, 1920.

_____, (Liman von Sanders) *Türkiye'de Beş Yıl*, ter: Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2019

_____, (Liman von Sanders) *Türkiyede Beş Sene*, ter: Tarih-i Askeri Encümeni, Dersaadet, 1337.

Diğer Kaynaklar

AĞAOĞLU, Sami, “Birinci Dünya Savaşı’nda Gazze Muharebeleri” *Journal of History Culture and Art Research*, 2017, 6(2), s 307-335.

AKYOL, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914-1980), Türkiye İş Bankası Yay, Ankara, 1991.

ARMSTRONG, H.C., *Bozkurt*, Nokta Yay, İstanbul, 2005.

ARTUÇ, Nevzat, *Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam: Mustafa Kemal*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yay, İstanbul, 2008.

_____, İkinci Adam: İsmet İnönü (1884- 1938), 3 cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966.

Basil Liddle Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, ter: Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2019.

BAYUR, Yusuf Hikmet *Türk İnkılap Tarihi*, TTK Yay, Ankara, 1983, C III, Kısım 3.

BEŞİKÇİ, Mehmet, *Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak*, İletişim Yay., İstanbul, 2019.

BOZKURT, Celil, *Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atilhan*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, Doktora Tezi.

BULUNMAZ, Barış, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/165696>, 01.05. 2021 22:40

BÜTÜNER, Zübeyir “3 Mayıs 1944 Olayları Işığında İç-Dış Politikada Siyasi Dengeler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 6, p. 91-103, December 2012.

BÜYÜKTOPÇU, Mehmet Burak, *Çanakkale Savaşı'nda Görev Yapmış Alman Subaylarının Kitaplarında Türk ve Türkiye İmgesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

CLEVELAND, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitabevi, İstanbul, 2008.

ÇALIK, Ramazan, “Alman Kaynaklarına Göre Cemal Paşa”, *Osmanlı Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 1999, Sayı 19, s 224- 254.

ÇELİK, Cemil, *Birinci Dünya Savaşı'nda Sina-Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

ÇETİN, Atilla, “Mustafa İsmet İnönü”, *TDVİA*, İstanbul, 2000, c 22, s 316- 319.

ÇETİN, Mahmut, *Boğazdaki Aşiret*, Biyografi Net Yay, Ankara, 2020.

ÇİÇEK, M. Talha “Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimlik İnşası ve Arap İhaneti’”, *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, 2012, sayı 2, cilt 17, s 169-188.

_____, *Cemal Pasha's Governorate in Syria (1914-1917)*, Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2014.

EL, Banu, *Franz von Papen'in Ankara'daki Büyükelçilik Yılları*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

ELİRİ, Yusuf Alper, *Cemal Paşa'nın Askerî Kişiliği ve Askerî Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2008.

ERDEN, Ali Fuad, “Mustafa Kemal Atatürk”, *Belleten*, Ekim 1956, sayı 80, cilt 20, s 539-548.

ERICKSON, Edward J., *I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kut'ül Amare ve Filistin Cephesi*, ter: Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Yay, İstanbul, 2009.

FROMKIN, David, *Barışa Son Veren Barış*, ter: Mehmet Harmancı, Epsilon Yay., İstanbul, 2018.

FULBROOK, Mary, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, ter: Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2011.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yay., Ankara, 2021.

HANİOĞLU, M. Şükrü, "Cemal Paşa", *TDVİA*, İstanbul: 1993, c 7, s 305-307.

HAWES, James, *Kısa Almanya Tarihi*, ter: Yavuz Alogan, Say Yay, İstanbul, 2019.

KARAL, Enver Ziya *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 1996, C IX.

KEMAL, Cemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl Kaybettik?", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 55, 2014.

_____, "Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 51, 2013, s. 617-651.

KERNER, Robert J., "The Mission of Liman von Sanders: I. Its Origin," *The Slavonic Review*, vol. 6, no. 16, 1927, pp. 12–27.

_____, "The Mission of Liman von Sanders: II. The Crisis," *The Slavonic Review*, vol. 6, no. 17, 1927, pp. 344–363.

_____, "The Mission of Liman von Sanders: III," *The Slavonic and East European Review*, vol. 6, no. 18, 1928, pp. 543–560.

_____, "The Mission of Liman von Sanders: IV. The Aftermath," *The Slavonic and East European Review*, vol. 7, no. 19, 1928, pp. 90–112.

KINROSS, Lord Patrick, *Atatürk: Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2008.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

KORAL, Necmi; ÖNAL, Remzi vd., *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, ATESE Yay., Ankara, 1985, c 10.

MANGO, Andrew, *Atatürk*, ter: Füsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000.

MUMCU, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yay., İstanbul, 1990.

NUZA, Fehmi, “*Cemal Paşa'yı Kimler Öldürdü veya Öldürttü?*”, *Türk Kültürü*, Cilt XXI, Sayı 243, Temmuz 1983, s. 454-464.

OKUKLU, Mustafa, *Fahrettin Altay*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.

ÖZCAN, Ahmet, “Unutulan Cephede Unutulmayan Hatıralar: Irak ve Kutü'l-amâre Hatıraları Üzerine Bir Deneme”, *Kutü'l-amâre Zaferi: I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, Yayına haz: Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s 39-58.

ÖZÇELİK, Ayfer, “Ali Fuad Cebesoy”, *TDVİA*, İstanbul, 1993, c 7, s 194-195.

ÖZERDİM, Sami, “*Cumhuriyet'in Ellinci Yılında: Atatürk'ün Yazıları, Sözleri*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, 1973, c 28, sayı 3, s 127-141.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, *1923-1945 Dönemi Türk Alman-İlişkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

ÖZLÜ, Hüsnü, “Arşiv Belgeleri Işığında Ege Adalarının İşgali Süreci”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, Güz 2012, s 9-32.

POLAT, Çağlayan, *1926-1930 Ağrı İsyanları*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

SAID, Edward W., *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, ter: Berna Ülner, Metis Yay., İstanbul, 2013.

SHIRER, William L., *The Rise and Fall of the Third Reich*, Simon and Schuster, 1960.

ŞİRİN FUNDA, Selçuk, *Falih Rifkî Atay (1893-1950)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Rütbelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972.

TDVİA, “*Mustafa Kemal Atatürk Kronolojisi*”, İstanbul, 2006, c 31, s 340-341.

TOSH, John, *Tarihin Peşinde: Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, ter: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013.

TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yay., Ankara, 2003.

Türk Dış Politikası, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay, İstanbul, 2009, c 1.

ULU, Ahmet, *1938-1948 Dönemi Yayımlanmış Yazılarında Kayserili Emekli General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet'in Fikir Dünyası*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri ÜniversitesiErciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

UYAR, Mesut, “Sanders Askeri Yardım Misyonu (1913-1918)”, *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, sayı 30, Güz 2019, s 29-84.

_____, *The Ottoman Army and the First World War*, Routledge, 2021.

ÜLMAN, A. Haluk, *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2002

ÜZEN, İsmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kanal Seferleri (1915-1916)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

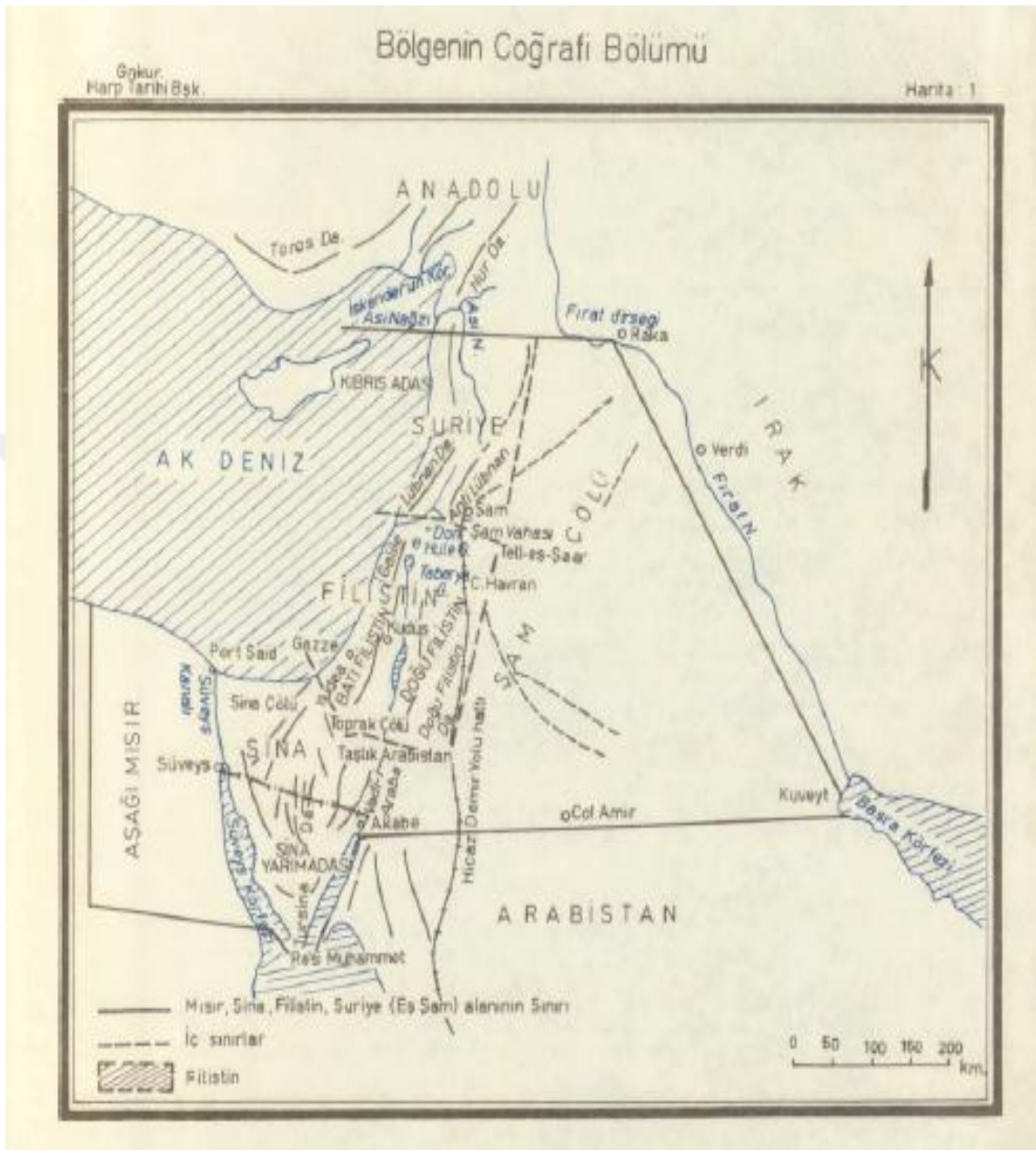
van BRUINESSEN, Martin, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Çev: Banu Yalkut, İletişim Yay, İstanbul, 2018.

Yahya OKÇU ve Hilmi ÜSTÜNSOY, *Birinci Dünya Savaşında Türk Harbi: Sina Filistin Cephesi*, Genelkurmay ATASE Yay, Ankara, 1979.

YÜCE, Nuri, “Falih Rıfkı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, c 4, s 48.

ZURCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, ter: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

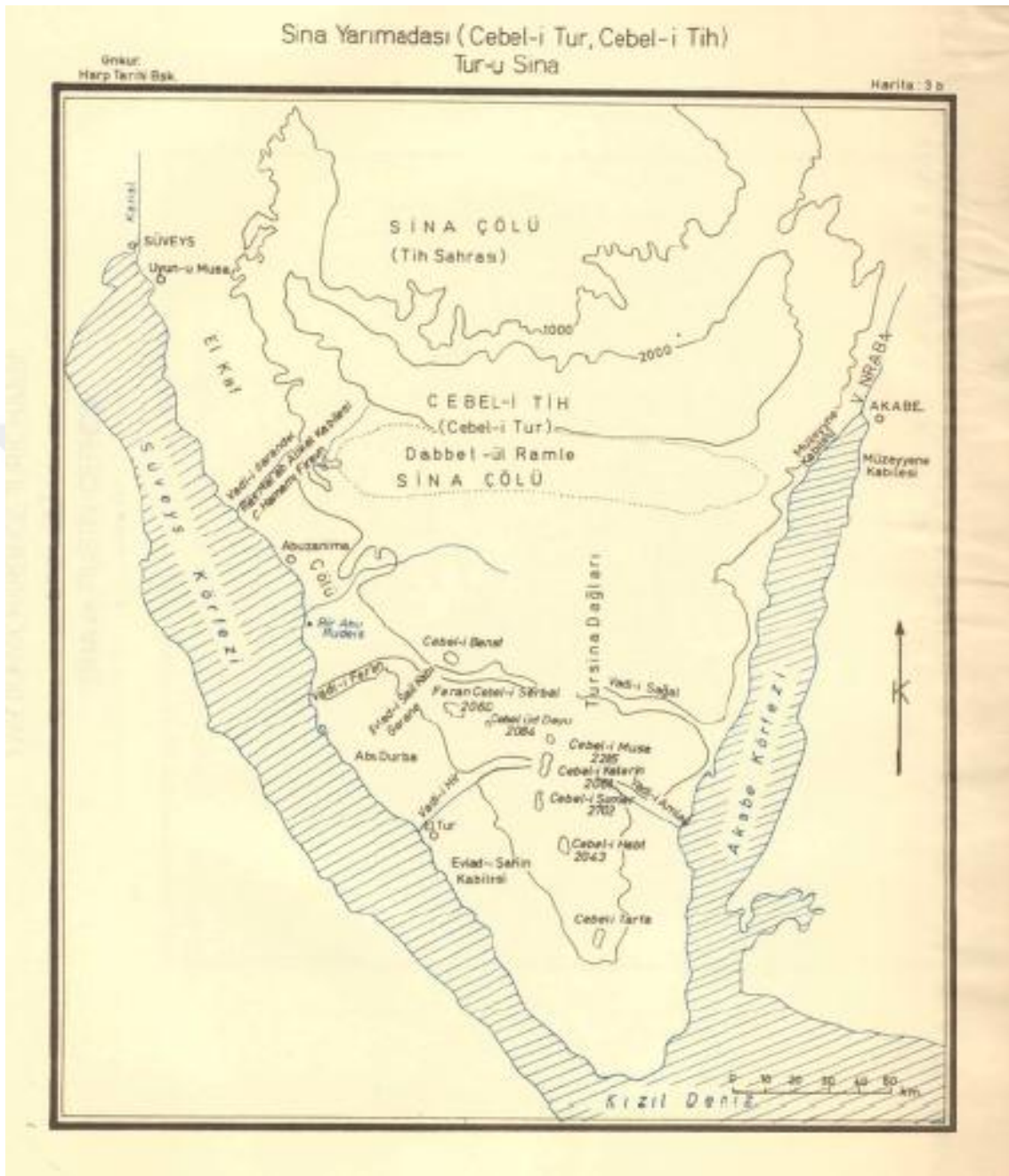
Ek-1: BÖLGENİN COĞRAFI BÖLÜMÜ



Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, C. IV. Ks. 1.

Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

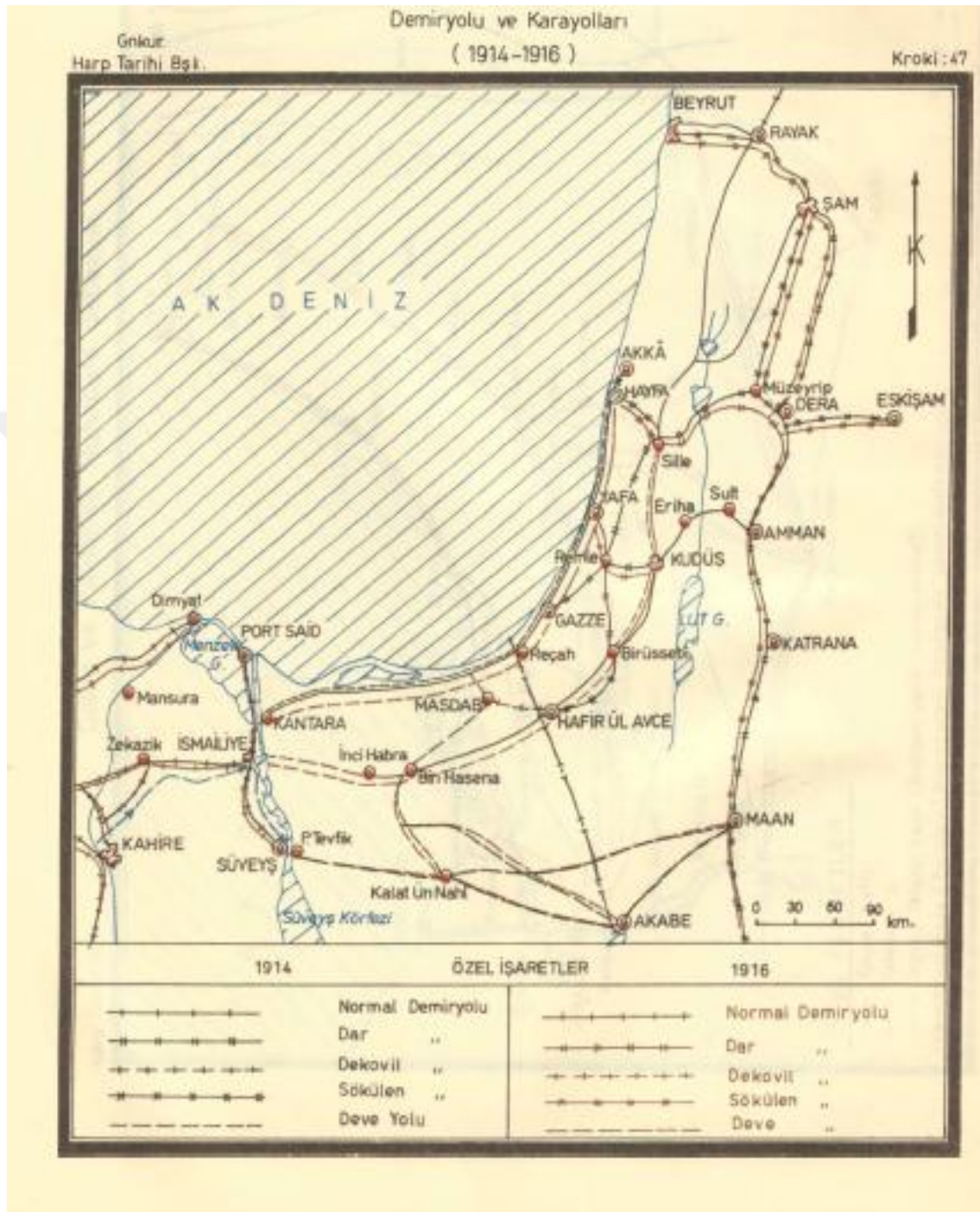
Ek-2: SİNA YARIMADASI



Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, C. IV. Ks. 1.

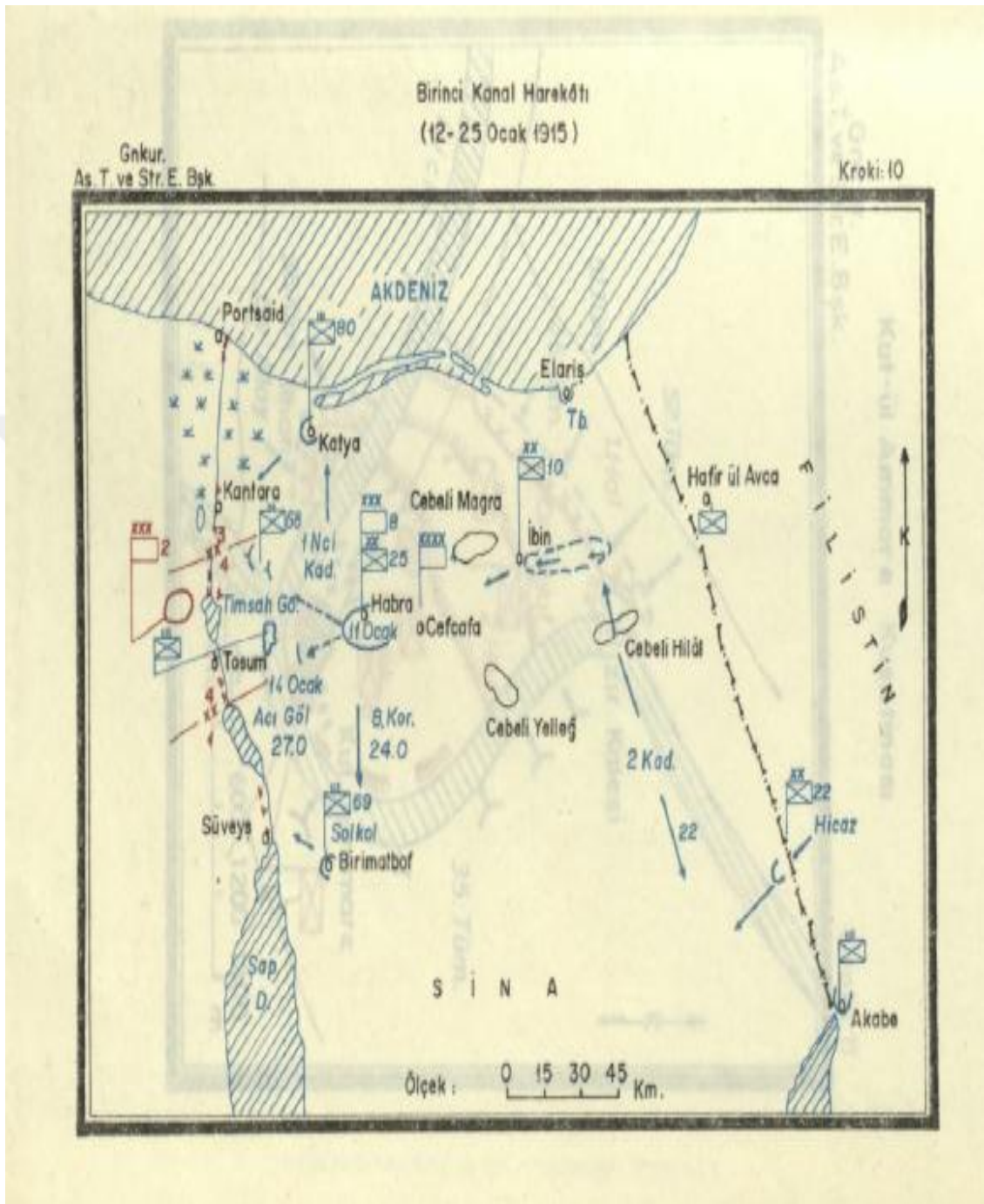
Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

Ek-3: DEMİRYOLU VE KARAYOLLARI (1914-1916)



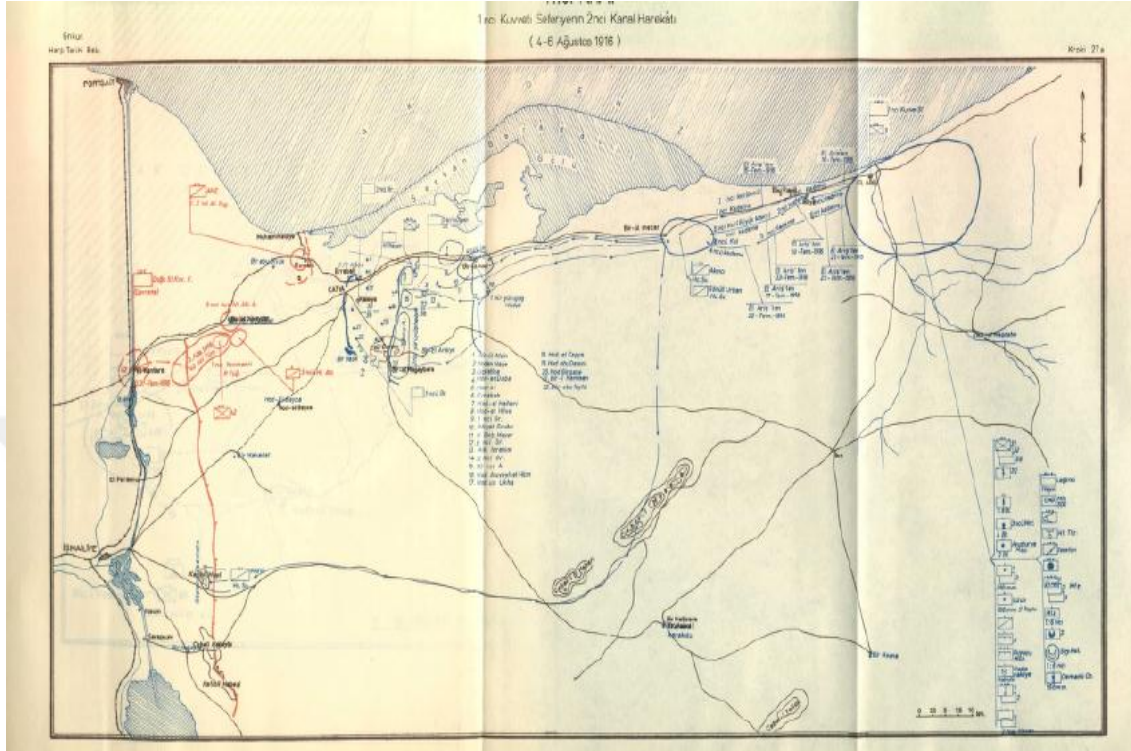
Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C. X. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985

Ek-4: BİRİNCİ KANAL HAREKÂTI (12-25 OCAK 1915)



Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C. X. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985

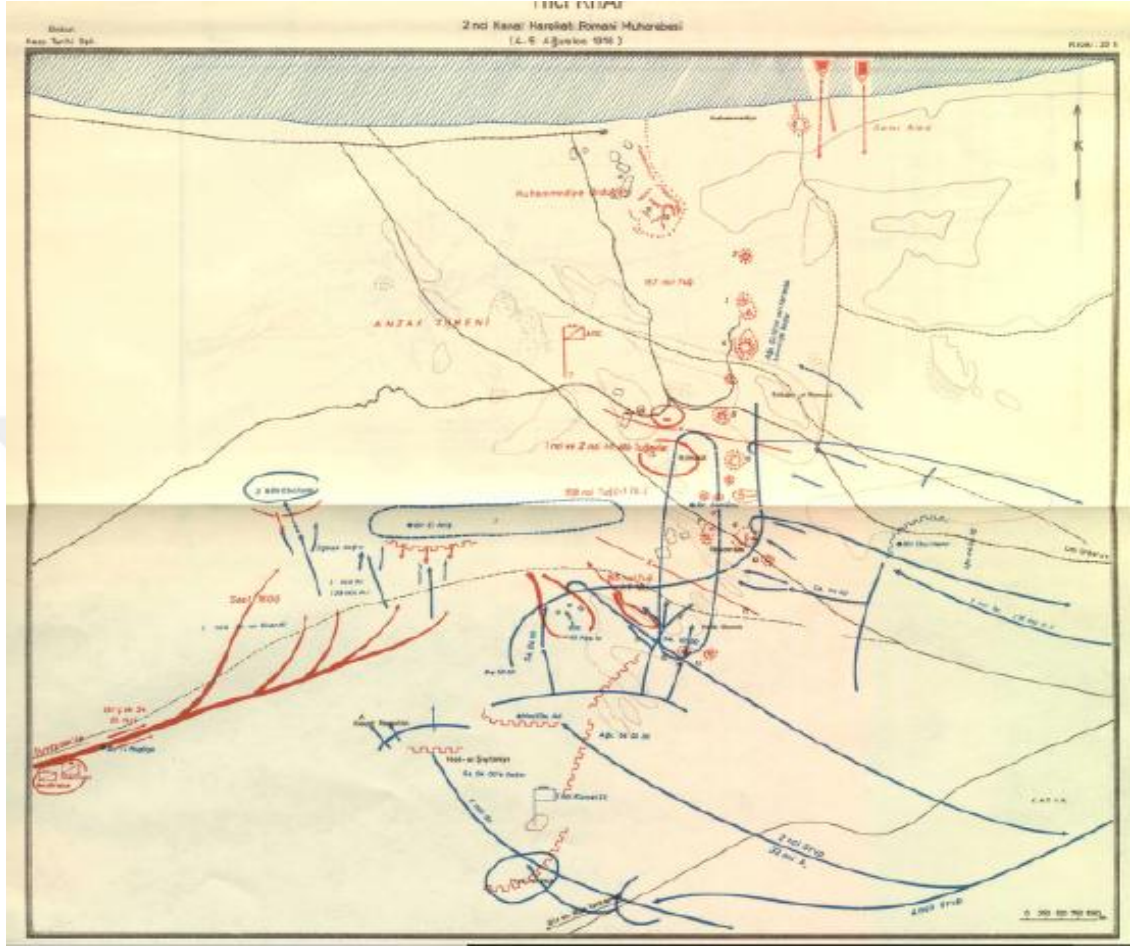
Ek-6: 1NCİ KUVVE-İ SEFERİYE’NİN 2NCİ KANAL HAREKÂTI (4-6 AĞUSTOS 1916)



Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, C. IV. Ks. 1.

Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

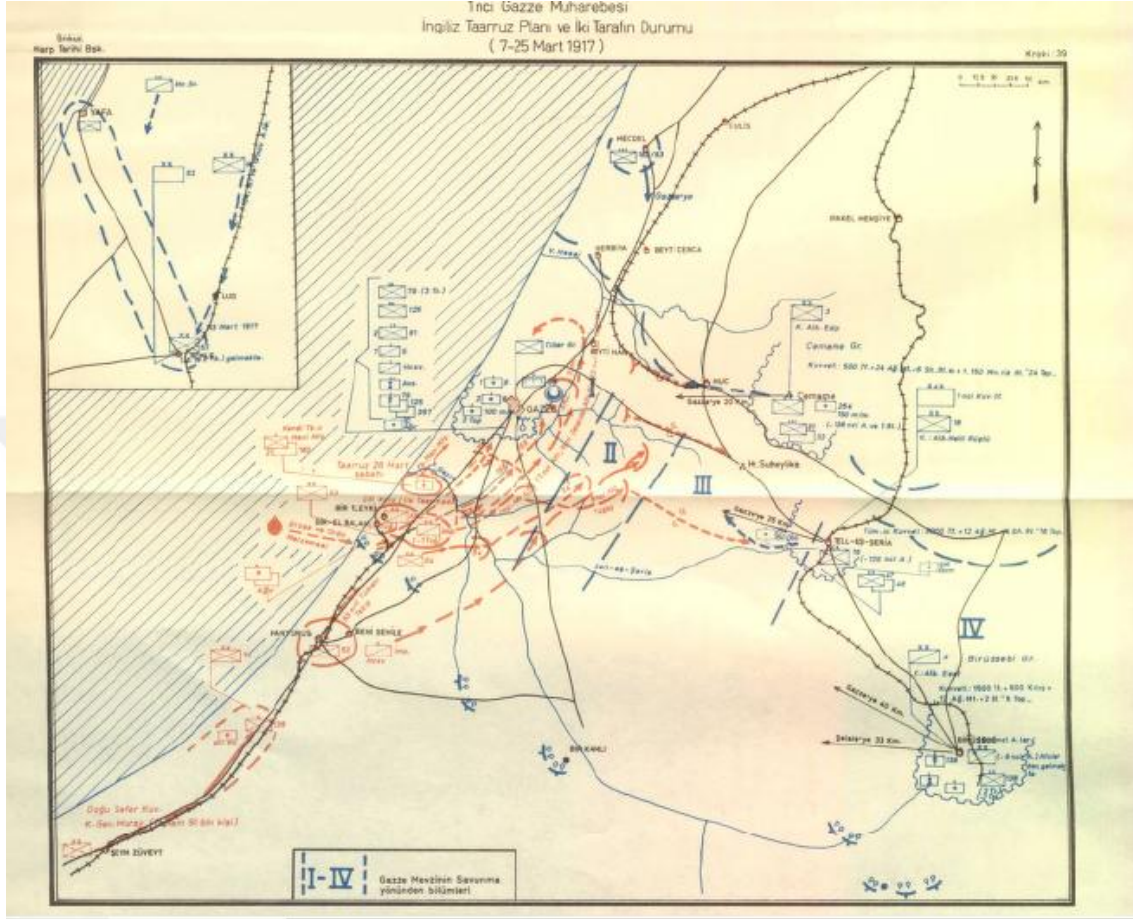
Ek-7: 2NCİ KANAL HAREKÂTI: ROMANİ MUHAREBESİ (4-5 AĞUSTOS 1916)



Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, C. IV. Ks. 1.

Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

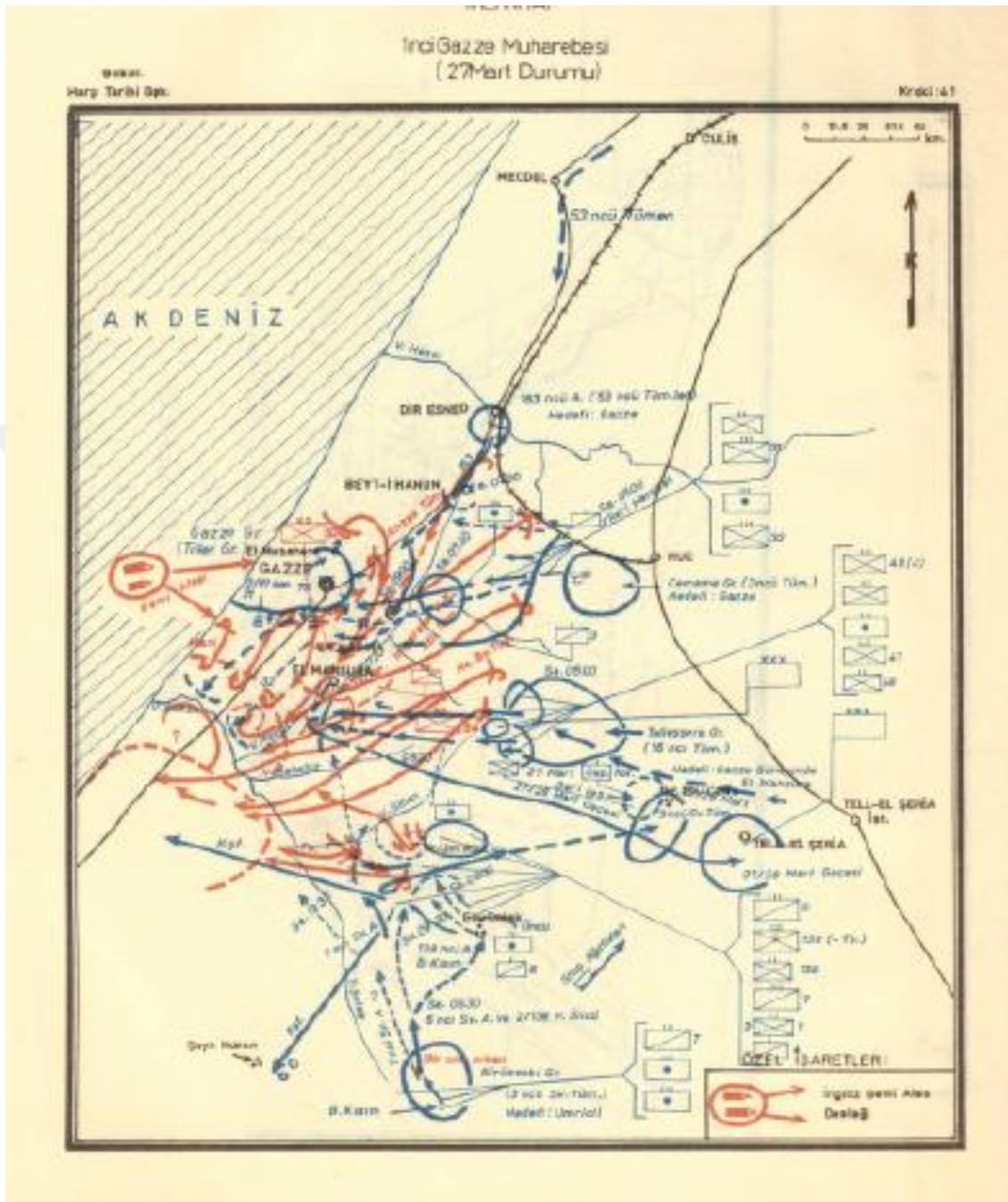
Ek- 9: 1NCİ GAZZE MUHAREBESİ İNGİLİZ TAARRUZ PLANI VE İKİ TARAFIN DURUMU (7-25 MART 1917)



Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, C. IV. Ks. 1.

Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

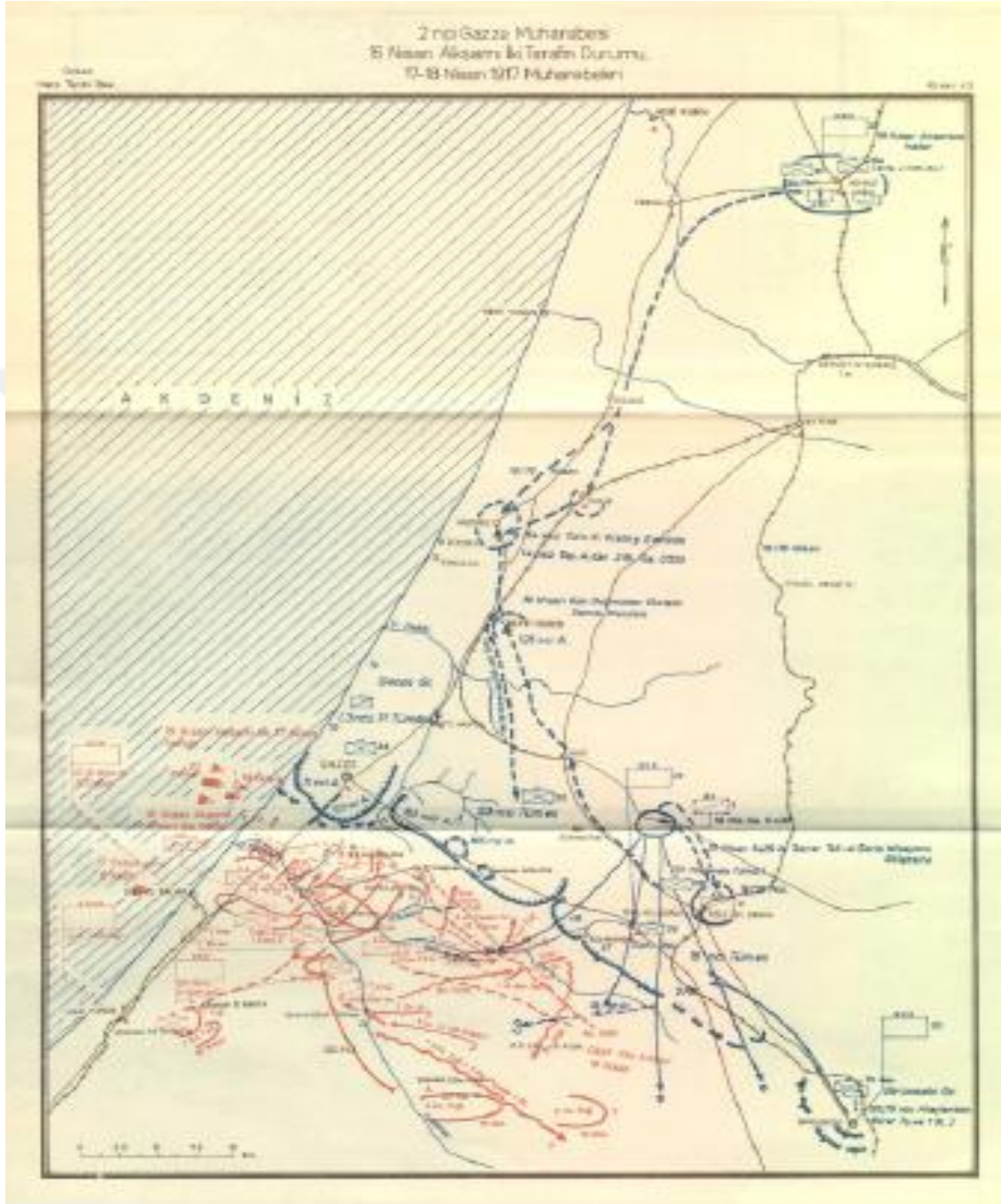
Ek-10: 1NCİ GAZZE MUHAREBESİ (27 MART DURUMU)



Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, C. IV. Ks. 1.

Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

Ek-11: 2NCİ GAZZE MUHAREBESİ 16 NİSAN AKŞAMI İKİ TARAFIN DURUMU 17-18 NİSAN 1917 MUHAREBELERİ



Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, C. IV. Ks. 1.

Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

Ek-13: ORJİNALLİK RAPORU

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA Tarih: 17/01/2022 Tez Başlığı : Haturatlar Işığında Suriye-Filistin Cephesi Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 133 sayfalık kısmına ilişkin, 10/01/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'dir. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☐ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 17.01.2022 Adı Soyadı: Muhammed UÇAR Öğrenci No: N18136745 Anabilim Dalı: Tarih Programı: Tarih
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Prof. Dr. Fatih YEŞİL (Unvan, Ad Soyad, İmza)



**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 17/01/2022

Thesis Title : The Syrian-Palestinian Front According to Memories

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 10/01/2022 for the total of 133 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 8%.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Declaration sections excluded
2. ☐ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

17/01/2022

Name Surname: Muhammed UÇAR
Student No: N18136745
Department: History
Program: History

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Fatih YEŞİL

(Title, Name Surname, Signature)

Ek-14: ETİK KURUL / KOMİSYON İZNİ YA DA MUAFİYET FORMU

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA Tarih: 17/01/2022 Tez Başlığı: Hatıratlar Işığında Suriye-Filistin Cephesi Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 17/01/2022 Adı Soyadı: Muhammed UÇAR Öğrenci No: N18136745 Anabilim Dalı: Tarih Programı: Tarih Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> Prof. Dr. Fatih YEŞİL (Unvan, Ad Soyad, İmza) Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr



**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 17/01/2022

Thesis Title: The Syrian-Palestian Front According to Memories

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

17.01.2022

Name Surname: Muhammed UÇAR
Student No: N18136745
Department: History
Program: History
Status: ☐ MA ☐ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Fatih YEŞİL

 (Title, Name Surname, Signature)